

Кайыптан алып кагазга түшүргөн
Бүбү Мариям Муса кызы

Жайсаң Үмөт уулу

АЙЖӨЛ МАЖА

ДАСТАН

Экинчи китеп

«Бийиктик»
Бишкек – 2009

УДК 821.51
ББК 84 Ки 7-5
Ү – 99

Үмөт уулу Жайсаң.

Ү –99 Айкөл Манас: Дастан: Экинчи китеп. Ыйык
энелер: Сергил. – Б.: Бийиктик, 2009. – 320 б.

ISBN 978-9967-13-591-8 (2 китеп)

ISBN 978-9967-13-600-7

Кыргыз элинин сакталып калышына эбегейсиз эмгек сиңирген инсандардын жана ыйык энелердин бири – Сергил Эне жөнүндөгү маалымат «Айкөл Манас» дастанында гана кездешет. Сергил Эне секелек кыз кезинде көргөзгөн катаал калыстыгы, ордолуу жыландардын арасында өткөн өмүрү, өзүнө тапшырылган аманатты аткаруудагы таңгаларлыктай туруктуулугу ар бир окурман үчүн ташка тамга баскандай үлгү болорунан күмөнүбүз жок.

УД 4702300500-09

УДК 821.51
ББК 84 Ки 7-5

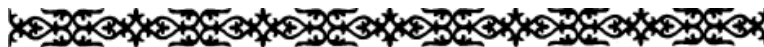
ISBN 978-9967-13-591-8 (2 китеп)
ISBN 978-9967-13-600-7

© Бүбү Мариям Муса кызы
© «Кылым көчү» коомдук
бирикмеси, 2009.

ЫЙЫК ЭНЕЛЕР:

Сергил

БАТМАЗУУРАНЫН БЕШИК ЫРЫ

...Тал-Чоку. Таштан курган чепкапкада
олтурган Шердин ойу – кан майданда.

Боз түшүп, жердин бети мунарыктап,
түнөрөт сургулт асман булут каптап.

Түгөнгүс түпсүз ойун Айкөл Шердин
табият бөлүшкөнсүйт алып теңин.

«О Теңир! Адам кейпин кийген шайтан
тилинен бал тамызып, май агызган:

«Баатырым, кан төгүлгөн чоң чабышта,
билесиң күнөө жогун жалпы журтта,

астыңа башын ийип, дилин бурсун,
аягын караламан каңгай журтун,

элиңе эл болоду!» – дегенине,
э Теңир, алданып мен эридим ээ!

Түмөн журт, түптүү элди – эл кылам деп,
түгөнгүр, жаңылганым ким кечирет!

Азезил алдап жайган түштүм торго.
Алдырып жоокерлерди, баттым шорго.

Айрылып сансыз колдон, эрендерден,
турамын жардам тилеп, Теңир, сенден.

Кас душман Какшаал белди ашалбасын.
Калышкан Ата-журтта эл сакталсын!

Баш ийбес, ар намысты бийик деген,
эр жүрөк көктүгүбүз канга сиңген,

ажалга тик каратып, берген анттан,
азапты артык көрөт – баш тарткандан.

Бирибиз калбай – тыйпыл кырылсак да,
каңгайдын үшүн алып – кылымдарга

калышат касы менен ушул жерде,
жан-достон ажыраган биздин дене.

Өткөрбөй Ата-Журтка кас душманды,
өтөйбүз, парзыбызды, өлсөк дагы.

Жан-достор дене-доско айланчыктап,
жоосунан, журтун, жүрсүн дайым сактап!» –

асманга сүрүн салган жүзүн буруп,
Айкөл Шер Теңирине кулдук уруп,

тулкусу таштай катып күтүп калды.
Сырдуу үн күңгүрөнгөн добуш салды:

«Жараткан, баарыңарды бирдей көрүп
жик салбайт ортоңорго, жарып-бөлүп!

Жаратса өзү сүйүп, кантип анан
жол бермек жоготууга тыйпыл кылган?

Ал өзү жаратканды жөнгө салар
алмашпас «ТАГДЫР» деген – чийими бар

Жазуусун тагдырынын, бирок, анан
башкарат эрктүү болсо ар бир адам.

А демек: чабышуубу кыргын салган,
айрылуу, кыянаттык – көңүл калган,

болбосо, түрдүү тумоо, айыкпас дарт
ажалдын жолун ачкан курал-жарак

бүлдүрүп бириккенди чаап-чачуу,
кайгы-муң арылбаган тузу ачуу,

ал эмес – табиятта алааматты
аларын, билгин, тилеп – адамзаты!

Кулак сал, муну менен айтарым не,
кырылган колуң үчүн күнөө кимде?

Касташып бир улут эл өз ич ара
кам көрбөй, тил табышып жарашууга,

чымынча көрбөй, жарың, айткан сөзүн
чакырып алааматты алдың өзүң!

Кызыл кан суудай аккан бул майданда,
кыргынды табышпасын кимдер гана,

ажалбы, же азаппы, ар бирөөсү
алышты баштарына тилеп өзү.

Башкадан издебестен, анда, демек,
баардыгын дал өзүңдөн издөөң керек.

Өзүнөн көрбөй күнөө – ким-бирөөгө
оодарам дегендиктин, өзү, күнөө!» –

Күнгүрөп чыккан добуш тымып калды.
Күтпөгөн мындай сөздү Айкөл шашты.

Калыстык кылбагандай Теңир азыр
капалуу сөз баштады Айкөл Баатыр:

«Чыгыштан күн батышка кулач керип,
чийимге тагдырдагы таазим этип,

тынч жаткан элибизди, кезегинде
тыптыйпыл кылып, булар чапкан эле.

Үйлөрүн, кут төгүлүп турган кечээ,
өрттөшүп, сапырышкан күлүн көккө.

Элибиз сыймыктанган аталардын
ээгинде аппак жибек сакалдарын

кыркышып түптөрүнөн, маскаралап
кыйылган баштарынан короо кармап,–

ичинде – кой ордуна кылычтанган
ичеги карындарын чубап жарган.

Мөңгүсүн Ала-Тоонун элестеткен
мээримдүү энелердин элечекчен

баштары – томолонгон топтой болуп,
ойулган көздөрүнө карга конуп,

бойолгон кызыл канга ак элечек –
кулаган кызыл тууну элестетет!

Кырмызы кыз-келинди кармап алып,
кызыгы тараганча мазакташып,

көбүнүн ичин жарып, этин тилип,
кагылган казыктарга кеткен илип.

Айжамал сулууларды тандап алып,
айдашып кеткен кишен, зоолу салып.

Кыргый сын, кыраан чыкчу уландардын
кыргындан калгандарын кул кылганын,

зар кылып эл-жеринин караанына
запкыны көргөзгөнүн кантип гана,

кечирип, кекти куубай кой демексиң.
Ушулбу калыстыгың, Теңир, сенин!

Өзүңө айтып турган ушул сөздүн
өзөгү, көөдөнүмдө – чогуу өстүм.

Эшиттим бул сөздөрдү мундуу үндөн,
эненин курсагына бүткөн күндөн.

Сырдуу үн! Өтүнөмүн, көңүл бөлчү,
энемдин ошол ырын тыңдап көрчү.

Уккандан кийин ырды, эгерде сен,
уугуп – кек кууганым кечирбесең,

тартайын, буйрубагын кандай жаза.
Теңирим, айтарым жок мындан башка!

КУЛТЕГИНДИН ТЕКЕ БААТЫРГА КЕЛГЕНИ

Терметип ак бешикти жаткан эне,
тартылып көз алдына келген кезде,

кан майдан эстен чыгып – туш тараптан
жаңырды армандуу үн ырдап жаткан:

«Жердешкен саябандуу Алтай тоону,
төркүнүм – Эштектердин Сарногойу.

Беймарал элибизди тынч жатышкан,
баскынчы чапкан кезде капысынан,

кыргындан тирүү калган айрымдары,
Кантмекчи? Сакташ үчүн чымын жанды

азаптуу алааматтан башка түшкөн,
аргасыз, каны тамган жерден көчкөн.

Кошулуп кошуунуна Култегиндин
көздөшүп бир боордош тууган элин

те төмөн, күн жүрүштөп¹ тоону ашып,
таштак жер, чер токойлуу жолду басып,

жээгине Үргөнч Суунун жетишкенде,
жердешип, калып калат ошол жерде,

¹ *Күн жүрүш* – чыгыштан батышты көздөп.

айтылуу Эштек-хандын бир кулуну,
чоң атам Теке-Баатыр – хан тукуму,

насилин хан тукумдун кемитпестен,
намысын азган элдин сактап бекем,

тыпынча шек келтирбей өз тегине,
теңата болот жердин перс элине.

Кабылдап ошол элдин үрп-адатын,
калтырбай унут, бирок, ата-салтын,

кыз берип, келин алып туугандашат,
кыркууздун атын сактап жашап калат.

Азган эл ак эмгегин баалап анын,
ар бири чыгарышып колдо барын,

көтөрүп аппак өргөө – түндүгүнө
көк түпөк туу сайышып көкөлөтө,

«Башчыбыз болгунуң» – деп журт баштаган
бирооздон чоң атамды көтөрөт хан.

Жердик эл бөлүп берген элге азган,
Сай-Талаа, башта эч ким жашабаган,

бир кезде дарыянын нугу болгон,
бурулуп башка жакка, суусу оогон.

Бозоргон жансыз сайга – күндүк жерден,
бир кулак сууну алгач буруп келген.

Андан соң арык тартып акырындап
агымы шар дайрадан сууну бурат.

Сайды жеп кетпесин деп какшып турган,
салышып таштан арык, дамба курган

тынымсыз мээнеттердин ийри жанып¹
көктөтүп Сай-Талааны, түшүм алып,

айлантып таштуу сайды Көк-Талаага,
азган эл күн өткөрүп калат анда.

* * *

Култегин кусаланып Алтайына
кайрадан кайтып бара жатканында,

тагдырдын буйругуна арга барбы,
буйруптур чоң атама кайрылганды.

Ошондо жолугууга себеп болгон,
ойдо жок окуядан кеп козгосом

уккандар күдүктөнүп ишенбес деп,
арасат болсом дагы айтуум керек.

Жоон топ жүргүнчүлөр кеч күүгүмдө,
токтошот чоң атамдын өргөөсүнө.

Көргөндө Култегинди Теке-Баатыр,
көзүнөн мөндүрлөгөн жаш агыптыр.

Айкашып кучактары баатырлардын,
агызып каректерден ачуу жашын,

кыйлага үн катышпай турган менен,
кыялда эмне барын айтпай билген,

¹ *Ийри жанып* – акыбети кайтып.

куушурган заманасын экөөнүн тең –
кусалык – туулган жерге ченем-чексиз.

Айкашкан кучактарын жазып анан,
аталар өтөр-кетер жай сурашкан.

Күрсүнүп алып шондо Эр Култегин
күйүттүү добуш салып баштайт кебин:

«Жоо бөрү Теке-Баатыр, бери кара,
жообуздан өч алдым деп келсем гана!

Тартуум жок дүр-дүнүйө асыл таштан,
а бирок табылгам бар андан ашкан.

Жаралуу жүрөгүмө кекти түйүп,
өзөгүм өрт койгондой ысып-күйүп,

жериме – душман кордоп, каным тамган,
жүгүм жок кектен башка кетип барам.

А бирок табылгам бар дебедемби,
аныма, ээ болсун деп келдим сени.

Жол тартып туулган жерге бара жатып,
жакут көз кымбат баалуу мончок таптык.

Тарыхын ал мончоктун билбейм даана,
тек гана буйурганбы деймин сага.

Талаадан таап алган көздүү мончок,
талтөөндөй сулуу экен кемтиги жок.

Зулейха экен аты – кыркуузга жээн,
төркүнү кызуу кандуу араб экен.

Кор кылбай, Теке-Баатыр, жакшы кара,
перидей Зуллейханы таштайм сага.

Тек жайы, айтканына караганда,
тектүү уруу делет экен арабдарда.

Атасы Аль-Айубдун эрдиктерин,
аңызга айланганын эшиткемин.

Айтылуу колбашчысын Бену-Хозраждын¹,
аз чыгар билбегендер атак-даңкын.

Жүрөктө карасы жок, таштай бекем,
жеңилбес колбашчыбыз дешет экен.

Кайраттуу, өжөр, өктөм шол адамдын,
катылган көөдөнүндө зар арманын,

уруусу, жоокерлери билсе деле,
колуна пенделердин келмек эмне?

Арманы – чыкса дагы кыйла жашка,
көрбөптүр өз канынан бүткөн бала.

Сулуусун аялдардын – өңү сертин,
тандабай тектүү – тексиз экендерин,

алыптыр ак никелеп, бирок анан
бири да согончогу канабастан,

камалган тоту куштай капастагы,
каректин курчу кетип, карыйт алды.

¹ *Бену-Хозраждын* – уруунун аты.

Ал эми кийинкилер – мурункунун,
баары бир жолдойбуз деп баскан жолун,

баладан күдөр үзүп коюшкандай,
бир кылка күндөр өтөт кунарсыз, жай.

«Аттигин, айтылбаптыр тек жерден кеп,
«Куубашка – туубас аял жолугат!»– деп.

Тагдырым ушул болсо, аргам канча,
жалгандан өтөт окшойм көрбөй бала» –

Аль-Айуб убайым жеп шунтип ичтен,
армандуу жүргөн кезде, буйрук экен,

Кокондук чоң соодагер Ашым-Палван,
Мисирге, Дамашкиге соода кылган,

Каракчы берберден¹ кербендерин,
калкалап сакташ үчүн кылып чечим,

аймончок сулуу кызын Рабия аттуу,
алака түзүп, Аль-Айубка кылат тартуу.

Ашымдын кербендери ошондон соң,
арылат каракчыдан жолду тоскон.

Анткени, куубаштыкка мойун сунган
Аль-Айуб кыздуу болот Рабиядан.

Зулейха койуп атын, аянбастан
той берип, дүнүйөсүн суудай чачкан.

¹ *Бербер* – уруунун аты.

Перзенти, өмүр бойу зардап күткөн,
кыз болуп калганына өкүнбөстөн,

кийгизип жоо кийимин – жаа тарттырат.
Ээрчитип салбыраңга аң аттырат.

Өзүндөй эр көкүрөк өстүрөм деп,
өнөрүн жоокерликтин бүт үйрөтөт.

Турмуштун көрүп жакшы жагын гана,
түйшүксүз күн кечирген Зулейхага,

тагдыры тартуу кылып турган нерсе,
түшүнө үч уктаса кирбейт эле.

Бейкапар кайгы-мундан эрке кызга,
батмандап¹ мүшкүл түшөт өткөн кышта.

Жортуулга кечең күздө кеткен тейден,
чилдеде Аль-Аюбдун сөөгү келген.

Жөөттөргө чабуул койуп кайран баатыр,
беттешкен душманынан жазат тааптыр.

Күн күлгөн көк асманы Зулейханын,
күтүүсүз кара булут каптаганын,

кабылам чагылганга дебей өскөн
эркеге, жоктур кордук мындан өткөн.

Атанын көзү өтүп – эне-бала,
азапты тартышыптыр калып артта.

¹ *Батман* – салмактык чен өлчөм.

Атасы барда даап сөз айтпаган,
а бирок апасына уусун чачкан,

төрөбөс күндөштөрдүн күнү тууду,
тынымга жөн коюшпай салып чууну.

Түн-күнү эне-бала тартып азап,
тирүүнүн тозогунда жүрөт жашап.

Кор болуп кайрымы жок күнүлөргө,
жашоодон үмүт үзүп түңүлгөндө,

Кокондон тайатасы Ашым-Палван,
кабарсыз бул мүшкүлдөн келет бейгам.

Кордолгон небересин, кызын көрүп,
элебей бөтөн элди – каарын төгүп,

кербенин артка кайрып, элин беттеп,
күн-түнү тынымы жок сапар кезет.

Артынан куугун түшөт деген ой жок,
арбытат узак жолду койбой токтоп.

Жараткан жар болду деп тынып санаа,
жетишет Үрмаралдын талаасына.

А бирок тагдырынын чийиминен,
аттоого, көрсө, мүмкүн эмес экен.

Жакындап эл-жерине калганында,
жазатын тааптыр баары айталаада.

Куудурган күндөштөрү, куугунчулар,
күймөлүп чыгышса да, бирок алар

жүк арткан кербендерге караганда
жүрүшү салт атчандын ылдам канча.

Кербенди Үрмаралдын талаасынан
кубалап жетип куугун – кыргын салган.

Чакан кол, соодагерлер, ашым-Палван
теңдешсиз кармашууда жазат тапкан.

Мингени Карабайыр – курч аргымак
мертинтпей Зулейханы сактап калат.

А бизди Зулейхага тушуктурган
ал деле буйрук белем – тагдыр жазган...

Көчүбүз Үрмаралын талаасынан
өтөөрдө туура кесип, төмөн жактан,

саздактуу Жал-Камыштын арасынан
сагызган шакылыктап, көңүл бурган,

кошкуруп, кыркыраган үндү улап,
туш болдук Зулейхага жаткан сулап.

Ал тирүү калганына таң каламын.
Ажалы жетпеген го бечаранын.

Анткени, кыздан алыс бир топ жерде,
аргымак жан кыялбай жаткан эле.

Билинбей ок тийгени, же болбосо,
чалганын илбирстин же жапан чочко.

Коркурап, жанталашкан аргымактын
жаралуу омуруодон аккан канын,

какшыган жер сиңирбей, уйуп токтоп,
караып, өчкөн чокко калган окшоп.

Ал аттан бир топ алыс жаткан кыздын
тамыры солгун согуп, жаны ың-жың.

Тул-Бийке бир эт бышым убакытка
тынымсыз алектенип, айтып дуба,

жан-досу кетеринде үзүп жибин,
жалынып токтотконун кийин билдим.

Ал эми ошол кезде – кош таноосу
тиртилдеп барып, демин тарткан болчу.

Серпилип карлыгач каш, койуу тарткан
көздөрүн тез-тез ирмеп, бардап ачкан.

Бүлкүлдөп эриндери, анан бирок,
бир топко эч нерсе деп сүйлөгөн жок.

Аттанып кандуу жерден, түзгө тарттык.
Ыңгайлуу малга-жанга түнөк таптык.

Бой жыйып Зулейха да кепке келди,
башынан кечиргенин айтып берди.

«...Артымдан сая түшүп келе жаткан
куугунчу куйрук улаш жетип калган.

Алдымдан экинчиси тороп чапты.
Атымды мээлеп туруп жаасын тартты.

Оң колу артын көздөй «тарс» чабылып,
кулады Карабайыр тик сайылып.

Эсимде: ыргыганым ат үстүнөн,
күү менен аласалып алыс түшкөм.

Акыркы көргөн нерсем анан дагы,
тигилер бир-бирине жаа тартканы.

Турсам деп баш көтөрө берген элем,
таныпмын ошондон соң такыр эстен.

Канчага жатканымды билбеймин да.
Өзүңөр күбөсүңөр калганына»...–

Болжолдоп сөздөрүнөн Зүлейханын,
эртеси Үрмаралдан туура тарттым.

Жер чалып, издөө салып, кеч бешимде
туш болдук куугунчулар чапкан жерге.

Сулаган өлүктөрдүн арасынан
сөөгүн Рабиянын табалбастан,

жол тартып, түнү менен кошко келдим.
Ал жерде күткөндөргө мындай дедим:

«Сөзүнө маани бербей Зүлейханын,
Түшүндүм кечте араң, жаңылганым.

Аралап «Жал-Камышты» карабастан,
айланып өтүп кеттик ал тараптан.

Талаанын ой-чункурун койбой артып,
кан-булоон¹ жерди кечте араң таптык.

¹ *Кан булоон* – көп киши өлтүрүлгөндөктөн төгүлгөн кандын жыты жана буусу.

Алардын арасынан анан, бирок,
денеси Рабиянын табылган жок.

Эми мен Күчүгөндү кошуп алып,
экөөбүз Жал-Камышка кайра барып,

арталык кырчын талдуу камыш ичин.
Аларбыз тигилердин таап изин.

Өксүтпөй Зулейханы – Рабиянын,
өлүүбү же тирүүбү билип дайнын,

жетебиз силерди кууп артыңардан.
Жүк койуп жол тарткыла атканда таң.

Үңкүргө Ача-Ташта токтогула.
Жашырып сөөктөрдү – сак болгула.

Күндүзү бир бөлүгүң кошто калып,
калганың байкагыла жерди чалып.

Кездешчү болжолубуз болсун үч күн.
Биз келбей калышыбыз деле мүмкүн.

Кечиксек болжол күндөн – күтпөгүлө.
Кармалбай, Сай-Талаага жөнөгүлө.

Кайрыйет, жолубуз жок мындан башка.
Буйурса жолугабыз Ача-Ташта» –

ушинтип айттым дагы кошто колго
ээрчитип Күчүгөндү түштүм жолго.

Жакшылык-жамандыкты алдын-ала
билери Күчүгөндүн маалим мага.

Болбосо өтө зарыл – билгендерин,
башкага айтпастыгын так билемин.

Анткени, бирге өскөн бала күндөн
баталаш досум болот Эр-Күчүгөн.

Сыягы, чеки болбос, салсам эске,
себепти, баталашкан доспус дешке.

...Оголе кыйла жылдар мындан мурда,
Обоз-хан бийликке мас учурунда,

конокко келген бир топ бектер менен,
куш салып, мергенчилик кылган экен.

Кубалап кумдуу чөлдө кулан атат.
Куш салып, кызыгына мындан батат.

Жанында уудайчысы¹ Келесек бек,
бейшебин² бошотмокко кабак беттеп,

бурула берип элден, аттан түшөт,
«Пош-поштоп» жер бошотуп, бойун түзөп,

оңтойлоп олтурмакка жер караса,
кызыл эт бала жатат дал алдында.

Жылаңач, кум үстүндө тыбыраган,
«Кыңылдап» болор-болбос үн чыгарган,

баладан адегенде чочуп кетип
бурулуп бара жатып, кайра жетип

¹ *Уудайчы* – жигити.

² *Бейшен* – даарат ушатып.

эңкейип ымыркайды жерден алат,
эңгиреп, саал азга, туруп калат.

Эсине келип анан, канжыгадан
бокчосун чечип алып, түп жагынан

чачыктуу жүз аарчысын сууруп алып,
баланы анысына орой салып,

чыгарып сыбызгысын¹ кисесинен²,
чакыруу күүнү салып кабар берген.

Үн улап жетип келген жигит-жалаң,
көрүшөт Келесенди даптыраган.

Оролуу наристени кыңылдаган,
оңтойу келбей, коомай кармап алган.

чоо-жайды толук билбей өзү деле,
көргөнүн чолуп айтат келгендерге.

Сөз жөнүн угушкан соң баарысы тең
баралы хан отоого дешет экен.

Чыкканда салбыраңга кошу менен,
жүктөлчү бардал атка³, чыкпай эстен,

көркөмдүү, чакан, аппак хан отоосун
тигишчү ортосуна конгон коштун.

¹ *Сыбызгы* – чоорго окшош үйлөмө аспап.

² *Кисе* – майда чөнтөкчөлөрү бар, бел курга кийгизилчү буй-
ум сактагыч.

³ *Бардал ат* – жүк ташылчу ат.

Обоз-хан, жигиттери, коноктору
отоодо олтурушкан баары чогуу.

Астыга чаап келген жигиттерден
кабардар болот баары наристеден.

Баланы өзү алып Келесен-бек,
батынбай, хан отоого, аяр кирет.

Обдула берип Обоз, адеп сактап,
«Олтур» деп белги берет, колун жаскап.

«Табылган кумдуу чөлдө бул наристе,
Теңирдин бишараты – берген элге!» –

деген ой хан отоодо олтурушкан,
дилинен ар биринин орун алган.

Обоз-хан кайра дагы обдулуп жай,
ортого ойун салат төгүп-чачпай:

«Колдоптур Кайып-Эрен¹ Келесенди –
кез кылып таалайына наристени.

Баланы асыроого сенден башка
эч кимдин акысы жок чындыгында.

Ырыска шерик болсун, анан бирок
ырымдап, Күчүгөн деп атын койсок.

Бар чыгаар кабарыңар уламадан,
айтылып келе жаткан те байыртан:

¹ *Кайып-Эрен* – кайып болуп кеткендердин улугу, пири.
Кыргызча айтылышы – Кайберен.

көкжалга тиш салуучу ит сырттанын,
көк жору кумга тууйт деп уккамын.

Үч күнгө чейин таап алса адам,
сырттаны болот экен иттен чыккан.

Адамга жолукпаса – күчүк кайра
айланып кетет имиш көк жоруга.

Жорунун күчүгүнө бул баланы
жосунсуз, салыштыруу, бирок аны

түшүүчү журт башына бир кырсыктан
Теңирим, сакташ үчүн берип турган

бишарат экендигин кантип танам –
бул бала – адамдардан чыкчу Сырттан!

Акылы адамзаттын жетпес такыр,
туш кылды кереметке Теңир азыр.

Кабылдап Улуу Күчтүн бишаратын,
Келесен, наристенди жакшы баккын!

Буйурган ырыскыңды мага бер деп,
бузганым пейилимди келбестир эп.

Табылгаң – кутуң болсун конгон сага!
Тек сенден өтүнөрүм жалгыз гана,

Зебиден көргөн уулум Кул-Таң менен
бөлүнбөс кош дүйнөдө дос болсо дейм.

Жетсин деп ушул тилек Жаратканга,
тарталык, бурадарлар, чогуу бата!» –

Обоз-хан сөзүн бүтүп, буйрук берет,
кошуунду үйдү карай аттангын деп...

Ошентип, бала күндөн баталашкан,
кыйышпас доспуз бирге жүктү тарткан.

Айтпасын ал эмнени – макул болом,
анткени, талабы жок жөнсүз койгон.

Азыр да Күчүгөндүн алып тилин,
өзүңө Зулейханы алып келдим...

КҮЧҮГӨН БИЛГЕН КУПУЯ СЫР

...Биз кайра артыбызга аттанганды,
Күчүгөн эмнегедир жактырбады.

Башынан адат кылган мүнөзүм бар,–
айттырбай Күчүгөндү ичтен туяр.

Бул сапар билмексенге салдым дагы,
артыма туура дедим кайрылганды.

Бешимде Жал-Камышка жете бардык.
Булун-бурч койбой баарын араладык.

Биз кызды тапкан жерден бир аз нараак,
бышылдап жел үйлөгөн саз башталат.

Аттарды келгенде эле оттосун деп,
бош койуп жөө аралап жүргөн элек.

Кошкуруп, бир башкача кишенеген
үндү угуп, ошол жерге чуркап жетсем,

Буурулу Күчүгөндүн жанталашып,
обдулган сайын кайра сазга батып,

көрүнөө сорулууда сормо сазга.
Таппадык куткарууга эч бир арга.

Унчукпай жер тиктеген калыбында,
үңкүйө көпкө олтурду Күчүгөн да.

Бир кезде сөз баштады салмак менен,
билинип таарынычы мага деген:

«Тегим кул, мени атагын Култегин деп,
бир кезде өзүң мага кайрылган кеп...

Азыркы айтаар сөзүм, билемин мен.
Култегин, түнөк таппас жүрөгүндөн.

А балким, тилимди алсаң ажеп эмес,
мүнөзүң бар эле го эки дебес.

Таппайбыз эч кимисин, чынын айтсам –
бул саздын кучагында Рабияхан.

Мен муну мурун эле билген элем.
Айтпадым сенин уккуң келбегенден.

Куугунчу Зудейханы кууган арттан,
ал такыр Рабияханга серп салбаган.

Кыз минген тулпар атка жааны тарткан,
куугунчу – каракчы эмес, ал Рабияхан.

Сактайм деп сормо саздан Зудейханы,
шордуу эне кызы минген тулпарды атты.

Куугунчу Рабияханга жаа тартканда,
ал атын буруп кеткен сормо сазга.

Чалманы Зулейхага сала турган,
каракчы мээлеп туруп аялга урган.

Күү менен окторула ат үстүнөн,
кошулуп аял менен сазга түшкөн.

Ошентип экөөнүн тең күнү бүткөн,
жай алып түбөлүккө саз түбүнөн.

Заарда коштон бери биз чыкканда,
сезгемин туш болоорум бир кырсыкка.

Жакшы мал – жанга аралжы, бул ыраспы.
Мен үчүн Буурул атым сазга батты.

Аянды туура түшүн бизге берген.
Бул белги бүгүн түнгө калба деген.

Оюнда турасың го сен эсептеп,
капыстан оттоп барып сорулду деп.

Жок досум, билгиң келсе бир чындыкты,
бүгүн биз аттап өттүк бир кырсыкты.

Болбосо Буурул аттын ордуна мен,
жебе жеп ушул сазга батмак элем.

Түз келсе экөөбүзгө алы жетпес,
тоорулчу¹ аңдып турат келсе деп кез.

Мен муну коштон эле билген элем.
Баары бир айткан менен укпайт элең.

¹ Тоорулчу – чалгынчы.

Ар дайым алдын ала кабар салаар,
аярлуу, Алтын Айдар периштем¹ бар.

Ойгонсом, супа саадак салып калган,
кылайып кыз этиндей таң агарган.

Периштем таң сересин чүмбөттөнө,
жаныма жакын келип эскертти эле.

Ал айтып Рабияхандын не болгонун,
бурду анан эскертүүгө сөз оролун.

«Жолунду бүгүн кайра артка бурсаң,
кырсыкка туш келесиң күтүп турган.

Сен алар дуушар болгон жерге жакын,
сасык жыт урган саздын суусун тапкын.

Түбү ылай үстү тунук ошол суудан,
көрөсүң жалгыз талды чыгып турган.

Серп салып арасына жаш бутактын,
мен айткан сөздөрүмө далил тапкын.

Табылса ошол буйум, калбай анда
ал жерден түн болсо да аттангыла». –

¹ *Алтын Айдар периште* – адам деңгээлинен периште деңгээлине өсүп жеткен. Жараткан Улуу Күчтүн көңүлүнө жаккан. Ошон үчүн кайра эле адамдарга кызмат кылуу укугуна ээ болгондуктан керектүү учурларда адамдардын арасынан даяр болгон инсандарга кезигип, аларды тарбиялоочу, түп нускага жеткирүүчү устат. Бүбү Мариям Муса кызынын өзүнө да жолуккан Алтын Көкүл Жаш Айдар ошол эле Күчүгөндүн да колдоочусу болуп эсептелет.

Аяндын чындыгына мына далил.
тагдырдын буйругуна айла жок,– бил.

Муногу асыл таштан тизген мончок,
көргөзөөр Зудейхага далил болмок.

Ушунун баарын коштоп айткан менен,
баары бир тилимди сен албайт элең.

Анткени, көзүң түшүп Зудейхага,
шашкансың бар каалоосун аткарганга.

Айрылып атасынан жандай көргөн,
ажырап туулган жери, туулган элден,

тепселген бир тал гүлдөй соолуган кыз,
тагдырым дагы неге кылат деп туш,

дарегин апасынын билсем деген,
тилегин аткарууга даяр элең.

Далилсиз айткан сөзгө ким ишенмек.
Кызга эмес – айтпайт элем сени ишен деп

Билгеним айта албастан эч кимге мен,
артыңдан унчукпастан ээрчип келгем.

Периштем айткан буйум ушул экен,
тетигил жалгыз талдан тапкан элем.

Акыркы дареметин жыйып туруп,
Рабияхан мойнундагы муну жулуп,

шордуу аял тал түбүнө илген белем,
ой менен – не болгонун билсин деген:

«Өлүүмдү же тирүүмдү биле албастан,
жалгызым кылбасын деп өктөө – арман,

таап алып өлгөнүмө көзү жетсин,
табышмак сар-санаасыз өмүр кечсин».

Ойу ушул эң акыркы демин тарткан,
армандуу – шордуу эненин сазга баткан.

Тагдырын Зулейханын көрүп турам.
Ал кызга башымды ийип таазим кылам.

Чачылган эл-журтубуз башын кошуп,
көп уруу куралышып бир боорлошуп,

туу болчу урпактарга уул табаар,
бул кыздын маңдайында периште бар.

Билемин, көөнүң түшүп турат ага.
Тилимди ал, келечекке кенен кара.

Сөзүмө таарынбастан түз кабыл ал.
Каныңда экөөңдүн тең жалтаңдык бар.

Өзүңдү бала күндөн кем сезгенсиң.
Жашырып азыр менден жок дебессиң.

Билгизбей башкалардын кем дегенин,
ансайын өжөрлөнүп көкбеттендиң.

Жар болуп¹ экөөбүзгө айры шыбак,
бир өстүк жатыны жат эгиз улак.

¹ Жар болуп – колдоп.

Тең кылбай улуу ордодо балдарына,
четтетип кичи ордого, мал-жанына,

а бирок жортуулчулар кол салганда,
Обоз хан сени эстөөчү ири алдыда.

мүңкүрөп, шагың сынып турган менен,
текебер көрүнчүсүң сыр бербестен.

Ызалык сиңип калган кан-жаныңа.
Ал өтөт каның менен балдарыңа.

Бул сезим Зудейхада өктөмүрөөк,
анткени ыза көрдү ал көбүрөөк.

Канчалык эркелетип чоңойтсо да,
кемсинчү энеси үчүн кыз Зудейха.

Ичи тар, көрө албаган күндөштөрү,
теңсинбей Радияханды тилдешкени,

төрөлгөн Зудейха үчүн көрүшүп жек,
«тартууга келген күңсүң, баркы жок» деп.

Алардын кемсинтүүсү жанга батчу,
кошулуп апасына азап тартчу.

Жибибей, бөлөк элге сиңип кетпей,
жабыркап курбу-курдаш теңин эстей,

өксүгөн энесинин кайгы-зарын,
өстү ал аралашып көрүп баарын.

Сыртынан караганда Зудейханы,
өксүк деп ойлоочу эмес эч ким аны.

Ал дагы сен сыяктуу көкбеттене,
жашырчу кемсинүүсүн бек тиштене.

А бирок канга сиңген жалтаңдык бар.
Текебер эркек үчүн мээримдүү жар.

Таза кан хан тукуму тартынбаган,
жар болсо өмүрлүккө баш байлаган,

туу болчу калың элге шер баланы,
төрөйт деп ишенемин Зулейханы.

Баш тарткын Зулейхадан, ишен мага,
төрөлөт экөөңөрдөн жашык бала.

Себеби, каныңарда окшоштук бар,
жалтаңдык, ызакордук – тоскоол кылаар...

Култегин, эсиндеби, Үргөнч бойлой,
Эштектин бир тукуму калган, болбой.

Эр жүрөк, тартынбаган оттон-суудан,
таза кан Теке Баатыр, жакын тууган.

Текебер, менменсинген кайраты бар,
ылайык – Зулейхага тең болчу жар.

Эгерде тилимди алып макул десең,
жеткирип Зулейханы ага берсең.

Эскертем: калбайбыз деп биз бул жерге,
периштем берген белги шундай эле.

Байыр албай, азыр мындан түз кетели,
учкашып Кулагерге эптешели.

Жолубуз – шамал беттеп чыгыш керек,
туш болот туура жондо жалгыз терек.

Байланып байтерекке бедөө аргымак,
азынап азыр бизди күтүп турат.

Түбүндө байтеректин уктап жаткан,
Тоорулчу – бизди аңдыган артыбыздан.

Ал жалгыз, анан дагы куралы жок,
Кыны жок селебеси¹, бош коломсок².

Бир кезде зор кереги тийет анын,
соогат деп тартуулайлы азыр жанын.

Өлтүрбөй көзүн таңып апкетели.
Антүүнүн – кийин айтам бар себеби».

Иңирде казан талаш³ көз байланган,
аттанып жолго чыктык Жал-Камыштан.

Бастырып Кулагерди басык менен,
уланды сөз учугу сырга терен;

«Аргымак – ээси үстүнөн сазга түшкөн,
кишенеп, жер чапчылап ээсин күткөн.

Канчалык күткөн менен ээси келбей,
кайрылган кайра артына сызып желдей.

¹ *Коломсок* – жебе салган идиш.

² *Селебе* – кылычтын түрү.

³ *Казан талаш* – көчмөндөрдүн турмушундагы түшүнүк: күүгүм киргенде мал-келди жайгаштырып бүтүп, казандагы тамакты бөлөштүрүп ичүүчү учур.

Тоорулчу калган жерге арыш керген.
Жаңы эле биз келээрде узай берген.

Байланган аргымактын жайы ушундай.
Жөн-жайын Тоорулчунун уксаң мындай:

Култегин, сен экөөбүз кандай болсок,
ордуна тиги экөөнүн бизди койсок.

Сага эми түшүнүктүү болду го дейм.
Экөөнү экөөбүздөн көрбөйлү кем.

Бирге өскөн мойундашып бала күндөн,
бирөөсү бектин уулу, бирөө күндөн.

Арабда эң чоң уруу Бену-Хашым,
ойго эмес тоголоткон тоого ташын.

Бийликти башкаргандар шол уруудан,
соодагер бекзаадалар тукум кууган.

Бекемдеп бабалары салган жолдо,
калың эл, байлык, бийлик баары колдо.

Башынан ата салты орун алган,
Бузбастан бекем тутуп сактап калган.

Бедөөгө¹ – кумдуу чөлдө малын баккан,
төрөлгөн мурасчысын бактырышкан.

Атанын мурасчысы – басаар ордун,
ким билет кандай күнгө туш болоорун,

¹ Бедөө – мал баккан көчмөндөр, бедуиндер.

күн түшүп ажыраса байлыгынан,
болсун деп барга-жокко кайып адам,

түйшүккө бышыктырып бек тукумун,
өстүрөт мекендетип чөлдүн кумун.

Ошондой бек тукумдун баласы эле,
Алиги Зулейханы кууган неме.

Уланып бак-дөөлөтү ашып-ташкан,
Убайдулла – түпкүлүктүү бек атанган.

Атасы Абу Бакир¹, Бону², хашым³.
Кармаган хашымдардын мыкчып башын.

Улуу аял, кичүү аялдан үч баласы.
Мурасчы улуу аялдан – Убайдулланы.

Бедөөлөр ырым берген туздуу майдан,
салышып таңдайына оозантышкан.

Эмизбей эне сүтүн наристеге,
Омарга бактырганы беришти эле.

Башчысы көчмөндөрдүн Омар менен,
жүргүзүп соода-сатык тээ илгертен,

кол үзбөй Абу Бакир көп жыл бойу,
бар эле мурасчысын бактырчу ойу.

Эр жүрөк кол башчысы бедөөлөрдүн,
өзгөчө баалоочу эле бир өнөрүн:

¹ *Абу-Бакир* – ошол доордо жашаган тарыхый инсан.

² *Бону* – анын атасынын ысымы.

³ *Хашым* – уруунун аты.

жарышып шамал менен желдей сызган,
таптачу аргымакты – куштай учкан.

Ишенип оңой менен сыр ачпаган,
ичимтап көп нерсени ичке каткан,

аздектеп өмүр бойу өзү гана,
өнөрүн үйрөтпөдү бир да жанга.

Бир жылда бир гана ирет чоң базарга,
тапталган күлүктөрүн алпарганда,

конок үй, кербен сарай жайы белен,
күтүүчү Абу Бакир урмат менен.

Кырс Омар ичте сырын тең бөлүшкөн,
бир гана Абу Бакир досу менен.

Лейла-ханум эркек уул төрөп берсе,
багууга макулдугун берген эле.

Ошентип Убайдулланы багып калган.
Ал улан кырс Омардан тарбия алган.

Омардын эркеги жок, үч кызы бар.
Аялы Бүбү Жамал уулга зар.

Үч кыздан Убайдулланы артык сезип,
бар диттен бакты аны жүрөк эзип.

Жыл өтүп билинбестен ал арада,
төрөдү Бүбү Жамал эркек бала.

Азыр мен тоорулчу деп атап аткан,
бир кезде мына шунтип төрөлгөн жан.

Биз азыр жолугабыз аны менен.
Ал өзү ачса жакшы сырын терең.

Кырс мүнөз атасындай сөзгө сараң,
а бирок дили таза, ой жок арам.

Ал азыр атасынан ашкан чебер,
айбандын тилин билип, дилин сезер.

Өлүмгө адам эмес кумурсканы
кыйууга дити барбайт, билем аны.

Өзү айтар, кай себептен кандуу булоон,
карөзгөй каракчылык кылган талоон,

туш келип тагдырына кабылганын,
саяпкер түз жолунан жаңылганын». –

Күчүгөн сөз аягын бүтө электе,
күтүүсүз тык токтодук үн эшите.

Муңканып зар какшаган адамга окшоп,
шыңгырап кишенеген үндү коштоп,

«карс» деген дабыш чыгып, ага удаа
конур үн жай созулду жоошуттура.

Жумшак үн түшүнүксүз тилде сүйлөп,
кошкурган аргымакты таптап, үйлөп,

күймөлүп бир аз убак добуш чыкпай,
аздан соң дүбүрт чыкты бизден узай.

Күчүгөн кулак түрүп дүбүрт жакка,
кейиштүү сөз сүйлөдү күйүп-жана:

«Аттигин! Саал кечигип калбадыкпы.
Анан да жыт алдырып салбадыкпы.

Сезбестен ажалыңа баратканың,
аңдабай арыш кердің аргымагым.

Жазуунду каршы чийип өтө албадым.
Үлгүрүп бир аз эрте жете албадым.

Жыт искеп биздин ойду туйуп калдың.
Ойготуп саяпкерин сапар алдың.

А бирок, эч билбеген жолго салдың.
Жаныбар, ажалыңа тике бардың.

Учасың бийик жардан бой токтотпой.
Анткени баратасың аткан октой.

Периштем – Алтын Айдар бачым келчи!
Чакырдым айлам куруп, жардам берчи!

Ак Пирим – Алтын Айдар суранамын!
Өмүрүн саяпкердин сактап калгын!

Журтумдун керегине жарасын деп,
о Пирим, тилек кылып келгем издеп.

Пендемин, эч бир айла кылалбастан,
жардамды бир өзүңдөн сурап турам.

Чабылган жазыксыз журт чилдей тарап,
таруудай ар кай жерге эл чачырап,

билинбей тирүү-өлүүсү – ажыраган
бир тууган – бир туугандан, бала – атадан.

Кырк уруу кумга сиңген суудай болуп,
кетеби жер жүзүнөн бүт жоголуп?

Чогултуп чачылганды курай турган,
бекитип үзүлгөндү улай турган,

көтөрүп жерге түшкөн чамгаракты,
келтирип калыбына каада-баркты,

милдетин Ата-Журттун мойунга алаар,
туш кылдың ургаачыга Эрен табаар.

Ал эми ошол Эрен канат кылаар,
арыбас алыс жолдо – керек тулпар.

Бар тулпар көз көрүнөө колдон кетти.
О Журтум! Өткөрөсүң дагы көптү...

Тулпарды таптай турган бизге керек
бир гана Саид Малик – жайын билет.

Арман ай! Көрүп турам аргымактын,
аскадан алыс кетип баратканын.

Периштем сактап калды саяпкерди,
Култегин, жардам керек, тез жетели». –

Ишенер ишенбесим биле албастан,
таң калып Күчүгөндү карап турам.

Азыркы жоругуна көнбөгөмүн.
Бир жүрүп ушунча жыл көрбөгөмүн.

Буркурап жашын төгүп жалынганын,
пиринен жардам сурап ак урганын.

Шаштырып алды жакка колун созуп,
жеткирбей атчан мага алга озуп,

буттары жерге тийип-тийбегендей,
баратат алды жакта сызып желдей.

Агарып чыгыш тарап таң сөгүлө,
айлана мунарыктап нур төгүлө,

жарыкка жер жарылаар, бир аз калды,
ошондо мүмкүн болот айрып таануу.

Биз азыр баратабыз мунарыкта,
ортобуз аркан бойу аралыкта.

Кыр жондун уч жагына жете берип,
Күчүгөн кайра тартты оңго имерип.

Көрүнгөн тумшуктагы жалгыз кайың,
чачыдай самсаалатып бутактарын,

ыргалып таңкы желге бойун керет,
каткандай кучагына бир керемет.

Тушуна ак кайыңдын барган кезде,
көңүлү бурулду окшойт бир нерсеге.

Мен дагы ошол жерге шаша жеттим,
кооптуу бир нерсени ичтен сездим...

САИД МАЛИКТИН АМАН САКТАЛЫШЫ

...Турамын көргөнүмө ишене албай.
Туш болдум шаша келип тике маңдай.

Кайыңдын ачасына арта салган,
тирүүсүн же өлүүсүн айра албаган,

жөн эле буйумга окшоп салаңдаган
адамдан каректерим тарта албастан,

кошкурган Кулагердин оозун кагып,
кайыңдан бир аз бери бура тартып,

шашыла аттан түшүп басып бардым,
кошулуп Күчүгөнгө тартып алдым.

Жаткырып көк шиберге чалкасынан,
чечинтип сырт кийимин кийип турган,

чөптөгү шүүдүрүмгө колун суулап,
Күчүгөн ным кол менен бетин сылап,

күбүрөп түшүнүксүз ичтен сүйлөп,
кыймылсыз жаткан жандын бетин үйлөп,

укалап колу-бутун, өйдө туруп,
үлбүрөп аткан таңга жүзүн буруп,

көзүнөн томолонгон мончок жашы
куйулуп, көкүрөгүн жууп жатты.

Бир кезде аппак булут пайда болду,
каалгып төмөн түшүп шакка конду.

Дирилдеп кайың шагы таңкы желге,
чачыктуу бутактары жай термеле,

токумдай ак булуттан шакка конгон,
бир үзүм булага окшоп сууга толгон,

үзүлүп аппак булут сууга айланып,
алиги жерде жаткан жанга тамып,

тыпылдап мөлтүр тамчы тамган эрин,
сездирди дирт-дирт этип жан киргенин.

Бозоргон сургулт жүзгө кан айланып,
кыпчылган таноолору демин алып,

жыйрылып жазы маңдай, алагар көз,
копкойуу кирпичтерин ирмеди тез.

Ачылып жука эрин, кашкайган тиш
тизилген күрүчкө окшоп баары тегиз.

Купкуркак тилдерине тамган тамчы,
нурдантып, жан киргизип бара жатты.

Акырын жай ирмелип алагар көз,
кыбырап жука эрини сүйлөдү сөз.

Алсыз үн түшүнүксүз тилде сүйлөйт,
түшүнбөй турганды ал туйуп билбейт.

Айткандан айрып билер бир гана сөз –
«Нарбуудан, Нарбуудан» дейт кайталап тез.

Токумдай аппак булут кичирейген,
муштумдай кептер болуп учуп кеткен.

Дагы эле көргөнүмө деңдароомун,
биле албай не кылаарды турамын жөн.

Күчүгөн тигил адам сүйлөгөн соң,
буркурап ыйлаганын тып токтоткон.

Чөк түшүп башын сылап тиги адамдын,
күбүрөйт. Уккум келди не айтканын.

«Периштем, унуттургун эне тилин.
Аппак кыл эл-журтума мунун дилин.

Унутсун Ата-Журтун, атак-даңкын.
Унутсун үрп-адатын, каада-салтын.

Көк Теңир, тилеп алдым мунун жанын,
өнөрүн саяпкерлик – сактап калгын!» –

дагы да көп нерсени сүйлөп жатты,
эсимде бар болгону ушул калды.

Бир кезде кыбыраган баягы эрин,
сүйлөдү мен түшүнгөн тилде кебин.

«Нарбуудан, Карабайыр экөө тең жок.
Бири учту, бирөө болсо жеди эле ок.

Жашагам экөөң үчүн жаныбарлар!
Ал азыр бул жалганда эминем бар?

Өз атам, аяш атам, эмчектешим,
баарың тең бул жалгандан эрте кеттиң.

Ким үчүн жашаарымды билбей турам?
Тааныбайм мен силерди, эмне кылам?

Эки адам, мени тиктеп турасыңар?
Кимсиңер? Кандай жардам кыласыңар?

Туш болдум кандай жерге биле албаймын?
Суранам, айткылачы ачык дайнын?

Кимсиңер? Кайдан болдум силерге туш?
Сүйлөймүн бөлөк тилде, өңүмбү же түш?

Сүйлөткөн ушул тилде – бул кандай күч?
Жасаарым эмне деги – ал кандай иш?

Тууган жер, Ата-Журтум, ыйык элес,
сезилчү бир кезекте жоктой теңдеш.

Негедир сезимимден өчүп барат.
Ата-Журт, ага-тууган кайда калат?» –

САИД МАЛИКТИН ТАРЖЫМАЛЫ

«...Бир түндө эжелерим, энем, атам,
Ааламга түбөлүктүү сапар тарткан.

Ал түнү жылкы айдап чөлдө калып,
жылкычы, эмчектешим – аман калдык.

Арабда чөл мыйзамы сакталат бек.
Биз анда өч алуучу куракта элек.

Убайдулла он үч, мен он эки жашка келип,
аталып калган элек улан делип.

А бирок карт жылкычы сөзгө алып,
Мекеге түнү бойу биз аттандык.

Кол башчы – башка урууга көзүн арткан,
алууга аргымакты түндө чапкан.

Жадабай алдыбыздан утурулап,
жаңылыш келээр жолдо күтүп турат.

Ак жалды үйрү менен дүбүрөтө,
Мекеге сапар тарттык түн күзөтө.

Чөл кезип, тыным албай, бир жумада,
Мекеге жете келдик бууруп таңда.

Капкасы улуу шаардын таң агара
ачылып, тосуп алды кербенкана.

Шол түнү сезген беле, аяш атам,
келиптир кербен үйгө таң заарынан.

Ал бизди тосуп алды кучак жаза,
уккан соң болгон ишти күттү аза.

Кол курап өч алууга аттанмакка,
ант берип ошол жерден тартты бата.

Жылкычы кары Османга аяш атам,
өзүнчө маек куруп бир чай кайнам,

чакыртып анан мени жандарына,
кеп салды башым сылап аста гана:

«Жарыгым, турмуш даамын саал эрте
татууга жазууң кокус туура келсе,

аны биз өзгөртүүгө акыбыз жок,
жашоо бул – жаадан учуп атылган ок.

Тийгизүү дал бутага өтө сейрек,
андайга миндин бири тушташ келмек.

Жашоондо ата өнөрү бутаң болсун,
мээлеген огуң тийип чөйчөк толсун.

Османга азыр сени кошуп берем,
Атаңдын зор тилегин аткар десем,

баш тартпай макул болуп аткарууга,
Жарыгым, ушул жерден бер убада.

Ата-энең, эжелериң жазат тапкан,
сен үчүн душманыңдан өчүндү алам.

Атаңар артык көргөн силерден да,
Ак жалды үйрү менен аман сакта.

Үйүрдө Кула байтал – сыры терең.
жарыгым, үч адам бар аны билген.

Ал сырга орток кылам азыр сени.
Жакшылап кулак төшөп отур бери...

Үч жылы күндөп-түндөп деңиз бойун
күзөтүп, бир максатка топтоп ойун.

атакең суу перинин айгырынан,
аябай азап тартып тукум алган.

Ак бакай, суу төгүлгүс жорго Айсары,
шам күйгөн аппак жалдуу кулун тапты.

Ак жалга кубанганы чексиз эле.
А бирок кабатырлуу да бир нерсе:

кошом деп Ак жалына кайсы бээни,
кайрадан Омар атаң кайгы жеди.

Ошентип санаа тартып жүргөн убак,
бир күнү кишенеген добуш угат.

Ордунан Омар чебер атып турат,
аралайт кумдуу чөлдү добуш улап.

Бир кезде кум дөбөдө аппак караан,
жай жылып, кишенөөдө шыңгыраган.

Жүрөгү чыгуучудай чел кабынан,
жүгүрөт шол караанга Омар атаң.

Шол кулун үйүрдөгү Кула байтал.
Сен аны карегиндей бек сактап ал.

Атаңдын жолун ула, каныңда бар.
Өч алуу – чөл мыйзамын аткарчулар,–

ал бизбиз – Убайдулла, аяш атаң.
Бири дос,– Омар досум, бири балам.

Силерди Кап тоосуна түнү менен,
коштотуп ишенимдүү кишилерден,

жеткиртип, санаам тынып, чөлгө аттанам.
Омар дос, канкорлордон өчүндү алам.

...Жаш кезим, кагылсын деп кошуп берген,
атакем жер кыдырган кербен менен,

келатып кайтып элге кырсык чалды,
жол тоскон каракчылар чаап алды.

Кандайдыр бир күч колдоп аман калгам.
Жаркырап күйгөн отту ээрчип баргам.

Үңкүрдү Кап тоосунда ошол күндөн,
кол тийгис ыйыгымдай сезип келем.

Атайын жасалгандай үч бөлүктөн,
таң калам шол үңкүргө үч бөлүнгөн.

Киргенде өтө кууш, караңгы, тар,
төр жагын сыйпаласаң жараңка бар.

Сыгылып жараңкадан өтүп алсаң,
бөлүккө туш келесиң жарык чачкан.

Укмуштай чебер колу табияттын,
көрөсүң өтө кооз салган тамын.

Ортодо лаал таштан тиреп турган,
атайын түркүккө окшош адам курган,

бой тиреп те асманга көз мелжиген,
өзүнчө бөлүк аска көк тиреген.

Кол менен жасагандай төбөдө ойук,
мелтирейт алиги аска ортону ойуп.

Таманы Күн жалаган кызыл аска,
атайлап сүрүлгөндөй жалтылдата.

Тегерек кенен Ойук коргонго окшоп,
бир нече кербенкана салса болмок.

Караңгы төрүн көздөй баса берип,
көргөмүн зоо боорунан да бир тешик.

Сыгылып төрт аяктап сойлоп өткөм,
түшүмбү, өңүмбү деп көзүм көргөн,

ажайып кооздукту карап турдум,
ичимден Көк-Теңирге тооп кылдым.

Жалганда жолугаар жан өтө сейрек,
жарыгым, ошол үңкүр бир керемет.

Сүрөттөп айтууга аны тилим жетпейт.
Көргөн жан кайра аны сөзсүз дегдейт.

Калганын барганда өзүң көрүп алгын.
Кайтпоого убадандан – ант аламын». –

...Үйүрдөн Кула байтал, Ак жалды алып,
антташып ошол түнү жолго аттандык.

Ар дайым түн жамына сапар тартып,
күндүзү буйтка жерде тымып жатып,

жол жүргөн тогузунчу түндүн таңы,
жетүүчү жерибизге жакындатты.

Чыгарбай кучагынан караңгы түн,
жылчыксыз чүмбөттөлүп жаркыган күн,

бийлигин жүргүзгүсү келип узак,
караңгы – түн кучагы утур кысат.

Тумчуккан дүлөй тынчтык таң алдында,
окшошот кара кийген каракчыга.

Мына ушу тумчуктурган бир көз ирмем,
дем берет каралыкка миң күнгө тең.

Шол ирмем тогузунчу атаар тандын,
матырган жүрөгүмө ызгаар-каарын.

Жүк болуп жүлүнүмө тагдыр ойну,
келатат унутулбай өмүр бойу.

Калтаарыйм эстегенде ошол үндү,
каардуу жаңырды эле бузуп түндү:

«Пенделер! Добушума кулак салгын.
Баарыңар кимдигимди таанып алгын.

Пиримин уурулардын,– калканчымын.
Бар беле укканыңар –Таң Каракчысын?

Уктатам акылманды, падышаны.
Уктатам кыбыраган баардык жанды.

Торума түшөт баары – азгырмактуу.
Баарына таң алдында уйку таттуу.

Азыр мына, торума олжо толуп,
чыгарбайм, кармалдыңар туткун болуп.

Мүдөөмдү эгер азыр аткаарсаңар,
мен дагы аткарамын тапшырсаңар.

Эмесе Абу Бакир, сөзүмдү уккун.
Акыры сен да болдуң мага туткун.

Чын эле жеткиң келсе максатыңа,
чалгының жети адамды курмандыкка.

Чалаарда айтаар сөзүң мына булар,
кайталап кайра-кайра айтып тураар:

«Чаламын курмандыкты Эгеси үчүн,
көтөрөөр зоболосун, бийлик, күчүн,

уурдаган убактысын атаар тандын,
кара күч Эгесине багыштадым». –

Көмбөстөн ай-талаага таштап койгун.
Канаттуу, кесенделер баары тойсун.

Тилектеш бөйөн-чаян, карга-кузгун,
менин да насибимди татып турсун.

Ойлонбой курмандык чал, ачып берем,
үңкүрдүн жараңкасын батаар кенен.

Кайрадан үңкүр оозун бекитемин,
каалаган максатыңа жеткиртемин.

Ойуна бүлүк салаар пенделерге
кошулбай, оолак болуп ошол жерде,

үйрөнүп жан-жаныбар мүлдө тилин,
кетирип көөдөнүнөн пенде кирип,

бул бала тендеши жок чебер болот,
эр жетип шол үңкүрдө күчкө толот.

Көздөгөн максатыңа бир аз калдың,
кана эми Абу Бакир, курман чалгын!» –

Каршылык көрсөтүүгө ал келбеген,
каардуу, азгырыктуу үнү менен,

пир туткан ууру-кески шол кара күч,
жасатты эки дүйнө кечиргис иш.

Насипти ачуу-таттуу бирге таткан,
бир туруп, мойундашып бирге жаткан,

жан аяшпас досторун курман чалды,
көмүлбөй ай-талаада ачык калды.

Каректе элестери ар бирөөнүн,
көтөрүп оор жүгүн чоң күнөөнүн,

келатам кечире албай өзүмдү-өзүм,
күйгүзүп жан дүйнөмдү ачуу сезим.

Баарынан жүрөгүмдү сыздатканы,—
бири да курмандыктан баш тартпады.

Ар бири Күн чыгышка жүзүн буруп,
«Амириң аткардык» деп тооп кылып,

кири жок жүздөрүндө жазуу турду,
тагдырдын буйругуна мойун сунду.

Канына забын болуп жети адамдын,
«Теңдешсиз саяпкер» деп атак алдым.

Үйрөндүм табияттан нени көрсөм.
Тилинде кенен-кесир ой бөлүшөм.

Түшүнөм кесенделер не кылаарын,
канаттуу келгин куштар не самаарын.

Адамдан айрымасыз жан-жаныбар,
алардын өкүнүчтүү өктөөсү бар.

Теңдешсиз мыйзамына табийгаттын,
алар да койуп келет доомат наркын.

Баарынан ач көз болуп жаралышкан
адамдар – табиятты кор тутушкан.

Адамга артыкчылык жөндөм берген,
акыл-эс, айлананы туя билген.

Баш ийтип жан-жаныбар баарысын тең,
ал эмес Ай, Жылдызды алсам деген,

тойунбас, тор баштыктуу көзгө эгедер,
шондуктан, аталабыз – көрпенделер.

Болбосо курман чалып жети адамды,
бир адам теңдеши жок өнөр алды.

Жетиштүү далил го дейм көрпенденин,
ченемсиз ач көздүгүн далилдөөнүн.

...Силерге кеп салайын ошол тандан,
өчпөстөн карегимде калып калган,

ысыгын салкын түн да суутпаган,
буу чыгып кара булоо ысык кумдан,

саңырсып күйүк жыты кызыл кандын,
чалынган курмандыкка жети жандын,

денесин ай-талаага ачык таштап,
аттандык, аяш атам жолду баштап.

Эшилген кумга айланган кызыл таштуу,
жеттик биз Кап тоосуна адырмактуу.

Билинбейт кайсы жери жараңкалуу.
Билинбейт Кап тоосунда үңкүр бары.

Мелтирейт көктү тиреп кызыл аска,
нуруна батаар Күндүн чагылыша,

окшошуп бая аккан кызыл канга,
элеси ар биринин жанга бата,

тартылып карегиме, көөнүм айнып,
жыгылдым төбөм менен жерди сайып...

Бир кезде көзүмдү ачсам, суу шаркырап,
бетимди муздак илеп уруп турат.

Таң кала айланама көз жүгүрттүм.
Тиледим улансын деп көргөн түшүм.

А бирок те бийиктен кулап түшкөн
суу үнү жаңырууда көбүк бүрккөн.

Чыйрыгып, дене бойум калтыраткан
муздакка чыдай албай көзүмдү ачсам,

жүзүмө шапатасын чачыраткан,
жатыпмын суу бойунда мөңкүп аккан.

«Кайсы суу какыраган чөл талаада?
Туш болду тагдырыма кандай балаа?

Жанагы кызыл аска кайда калган?
Каякта Осман кары, аяш атам?

Эми мен эмне кылсам, кайда барсам?
Бар бекен айланада бир тирүү жан?..» –

Обдулуп жаткан жерден өйдө турдум.
Серп салып айланама көөнүм бурдум.

Сайылган жараңкага жыгач шамдан
төгүлөт күңүрт жарык шоолаланган.

Соймондойт ача тилдүү кызыл жалын,
жарыгы ала-телек тийет анын.

Күн батып кетсе керек, күүгүм убак,
күйгөн шам күңүрттөнтүп жарык кылат.

Кандай жер? Айрып таануу мүмкүн эмес,
үй десем үйгө окшобойт, сураар кеңеш,

жанымдан бир тирүү жан таппай турам.
Ким болду тиги шамды жарык кылган?

Сан түркүн суроолорго жооп таппай,
караймын туш тарабым шашкалактай.

Артымдан «Саид-Малик» деген үндү
укканда, так төбөмө кан дүргүдү.

Калтырап дене-бойум жай бурулдум,
апкаарып сүйлөй албай карап турдум.

Карт Осман жаш куйулган каректерин
тартпастан карегиме кадап менин,

төбөмө колун койуп күбүрөдү,
туйулуп ачуу арман үнүндөгү:

«Жарыгым, ишене албай турам дале,
калдыкпы шул үңкүрдө биз чын эле.

Таппадым атчан кирген жанагы эшик,
жоголуп зоо боорунда жылчык-тешик,

көрүнөт дарбазадай бек бекиткен,
билбеймин калган изби шол эшиктен.

Эгеси Кара Күчтүн биз кезиккен,
чын белем таң алдында үн эшиткен.

Эскертип айткан Таң Каракчысы,
эшигин бекитем деп кайра чыкчу.

Калабыз эч белгисиз – канча жылга.
Карегим, айтаар сөзүм жакшы тыңда.

Азыр биз азыктанып шам жанында,
ал жерде ылайыктуу түзөң бар да,

бул түндү өткөрөлү орун алып,
койгомун эңилчектен калың салып». –

Төбөмдөн баскан ысык алаканы,
сыдыра көк желкемди укалады.

Андан соң тулку бойум жай сылады,
сыдырып согончоктон тартып алды.

Шаркырап аккан сууга басып барып,
сыдырган алаканын сууга малып,

өзүнчө күбүрөнүп-шыбырады,
жай туруп жууган колун силкип салды.

Жаныма басып келип колдон алып,
жетелеп шам жанына басып барып,

жаткырып эңилчектүү түзөң жерге,
жасады түшүнүксүз да бир нерсе.

«Жарыгым, өтө эрте аралаштың,
жалганда баалаш үчүн жашоо наркын.

Аккан суу, караңгы түн алып кетсин,
алиги Кара Күчтүн эгесинин,

төбөнө төгүп кеткен бузук ойун,
тазалап тулку бойдон алып койдум.

Тагдырдын тамашасы – оңду-солду.
Таалайың – экөөнө тең тушташ болду.

Жамандык болмойунча жакшылык жок,
жашоого же өлүмгө жаралган ок.

Алабыз илбээсинден азык камдап,
ал өлөт. Насип болот бизди сактап.

Жамандык-жакшылыкка орун берүү,
бири өлүп, бири анын күнүн көрүү,

жарыгым, бул жашоонун чен мыйзамын,
жашыңдан жаңылбастан билип алгын.

Аткарууга атаңдын зор максатын,
туш болуп Кара Күчтөн жардам алдың.

Бир жүргөн көзү өткөнчө атаң менен,
берилген бар дилимден жарчысы¹ элем.

Өнөрүн чебер Омар саяпкердин,
жашоомдо баардыгынан артык көрдүм.

Жалгызмын, ага-тууган жакыным жок,
жашымда жетим калып өскөмүн шок.

Омарга жолугушкан күндөн тартып,
назарым ачка салбай топук артып,

¹ *Жарчы* – саяпкердин ишин белгилүү кылган, даңазалаган, жар салган адам.

калтырып улуп-жулуп жымырганды,
дилиме ыйман кирип ниет тазарды.

Аз сүйлөп оңой менен сыр ачпаган,
мүнөзү өтө катаал көрүнчү атаң.

А бирок жашоосунда жашык эле,
басылбай ыйлаганы али эсимде.

Торгойдун чырылдаган балапанын,
көрүптүр жылан соруп баратканын.

Мүнөзү өтө катаал деген жандын,
көргөмүн мына ошондо ыйлаганын.

Мен андан бир топ жашка улуу элем,
а бирок атамдан да улуу көрөм.

Сыйладым чебер өнөр асыл наркын,
бузбады көзү өткөнчө берген антын.

«Кырк жылы сапар жүрсө чарчабаган,
кырк жылы чөлдө минсе чаңкабаган,

чыдамдуу ысык-суукка, нойубаган,
чыныгы тукум тапсам бир Нарбуудан!»

Мына ушул максатынан баш тартпаган,
чөл кезип, деңиз бойлоп жер кыдырган.

Тан берип Суу Периси көктүгүнө,
үч жылы баш тартпаган бектигине,

табият мыйзамына төп делинген,
тукумга Суу Бууданын ага берген.

А бирок бир тарабы кемчил эле,
ар дайым сууда жашап көнгөн неме,

аптабын күйгөн чөлдүн көтөрө албайт,—
ал тукум жалгыз өзү эч жарабайт.

«Таптоого кош канаттуу Нарбууданды,
деңизде сүзгөн балык, чөл купанды,

чын эле тилегиме жетпеймби» деп,
зарлаган Омар чебер сан кайгы жеп.

Көнүлү саяпкердин толбогон соң,
тилегин Чөл Периси колдоду оң.

Ошентип Кула байтал пайда болгон.
Атаңдын өмүрүнө бакыт конгон...

Тукумун өнүктүрүү милдет сенде,
түшүнтүп жол көрсөтүү милдет менде.

Камалып кара үңкүрдө калганымда,
кылбайын чыккынчылык арбагына.

Келгемин тилин алып соодагердин,
дос үчүн мойун сунуп буга көндүм.

Соодагер сыртта калды, үңкүр бекип,
таппадым издеп жүрүп башка тешик.

Ойгонду канымдагы көрпенделик,
ачылса кайра чыкчу сыртка эшик,

кетмекмин из жашырып, чөлгө безип,
уланмак бала кезде көнгөн кесип.

Ошондо болмок элем бир ант урган,
адамга жамандыкты тартуу кылган...

Турду элем жараңкадан көзүмдү албай,
үңкүрдөн сыртка чыгаар амал калбай,

аңгыча апаңа окшош назик, мукам,
үн чыкты зоо боорунда ойукчадан:

«Каякка шашыласың Осман кары?
Бүтөлүү чыга турган жолдун баары.

Артыңа бачымыраак кайра кайткын.
Саидке түшүндүрүп баарын айткын.

Жети адам Каракчы үчүн чалган курман,
достукту, аруулукту бийик туткан.

Жетөө тең тагдырына мойун сунган,
жем болбой азгырыкка жеңиш алган.

Ар кандай жамандыктан калкалаган,
Ааламдын аппак Пири деп аталган,

пирлери кең Ааламды кезип жүргөн,
адамда аруулукту сезип билген,–

жан-досту – дене-достон бөлүнүшкөн,
жанагы жетөөнүкүн алып кеткен.

Айтышты сага салам шол жети адам,
Хутубий, Абу-Насир, Аль-Рахман,

анан да Аболь, Наби, Хамид, Жафар.
Алардын арасында Омар да бар.

Саламын кары Осман кабыл алсаң,
суранган өтүнүктөрүн азыр айтам». –

Сөз токтоп менден жооп күттү белем,
сүйлөөгө тил күрмөлбөй үркүп денем,

мен дагы тымып турдум үн чыгарбай,
ал добуш тынымдан соң сүйлөдү жай:

«Түшүндүм, коркоктугуң бийлик кылып,
турасың сүйлөй албай үнсүз, тымып.

Келесин калыбыңа бир аздан соң,
шондуктан айта берүүм болот го оң.

Эмесе сөздөрүмө көңүл бургун,
мезгил бар үңкүрдө суу бураар нугун.

Ал мезгил – үч жыл, жети, тогуз жылда,
тоголуу – Ай, Күн, Сары Ууз жылдызында¹.

Шол мезгил – тоголушкан ушул үчөө,
эгедер нукту бураар сырдуу күчкө.

Мерчемдүү Айдын толук убагында,
үңкүрдүн суусу нугун бураарында,

толгон Ай суу үстүнө чагылышат,
ойуктан суу үстүнө жазуу жазат.

Жол салып түшкөн Айдын шооласынан,
жолугуп турабыз дейт шол жети жан.

¹ Сары Ууз жылдызы –

Аруулук максатыңа жардам берип,
тогоолдо турат алар дайым келип.

Баарынын айт дешкенин айтып бердим.
Жалганда акыркы ирет сага келдим.

Тагдырын Саид-Малик, Нарбуудандын
айтты Омар сага ишенип тапшырганын.

Байланган Ак жал менен Кула байтал,
агытып отко койор болду го маал.

Таасирин Кара Күчтүн канга баткан,
кыйналып көтөрө албай жатат балам.

Чайырлап куу жыгачтан шам жасагын,
сайып кой ортосуна жараңканын.

Астыңа эңилчектен калың жайгын.
Андан соң жылкыларды отко койгун.

Ордунан сен турганча Саид турат,
ойлонуп айланага көңүл бурат.

Суранам, канында ууну алып салгын,
сезимин кирдетпестен сактап калгын.

Сыдырып так төбөдөн согончокко,
силкип сал оту өчпөгөн коломтого.

Сен эгер коломтого жетпей калсаң,
сыдырган оң колунду сууга малсаң,

Саидден алган ууну жууп салат,
сезимин, дилин, ойун бүт тазартат.

Өтүнөм, айтканымды сөзсүз жаса,
өзүңдүн дилиң дагы болсун таза.

Омардай мен да сага тапшырамын
Тагдырын Саидимдин, Нарбуудандын.

Кош Осман, коштошкончо бул жалгандан.
Саидге айтып койгун бизден салам». –

Сүйлөгөн үн басылды, күтсөм дагы
кайталап ал үн кайра жаңырбады». –

* * *

Көнбөгөн чоочун жердин ушул түнү,
Күркүрөп-шаркыраган суунун үнү.

Күйгөн шам бүтө жаздап кызарган чок,
бүдөмүк шоола төгөт жарыгы жок.

Жалындап кээде гана күйгөн жарык,
уйуган караңгы түн койнун жарып,

укмуштай көлөкөлөр арсак-терсек,
учуруп үрөйүндү жакын келет.

Үңкүйөт кары Осман тыным алган,
үндөбөй мен да турбай тымып жатам.

Үшкүрө, башын бери – мага буруп,
улады Осман сөзүн улутунуп:

«Жарыгым, атпоочудай таң эч качан,
сен үчүн узактыгын сезип жатам.

Билип жүр, баардык нерсе бир көргөнчө
туйупат укмуш сырдуу же өзгөчө,

Бийикке колуң жетсе ал жапыздайт.
Баягы суктануудан из да калбайт.

Бааланбайт колдо алтындын асыл наркы.
Байкалбайт аялына шаанын баркы...

Жетсем деп сенин атаң максат кылган
тагдырга туш келгеним баалабастан,

бул жерге жалгыз сени таштап койуп,
жанараак качкым келген үңкүрдү ойуп.

Бийикке чыгып алып пас дегеним,
бийиктен түшөмүн деп кам жегеним,

бул менин көрпенделик – пастыгым да,
болбосо акыл-эстин аздыгы да.

Ойт берип бул жалганда дагы канча
жашаймын, ага маани бербейм анча.

Сен үчүн тилегим бар: О Жараткан!
Көздөгөн максатынан баш тартпастан,

Омардын көздөгөнү аз калганын,
Саидим сезген болсо – жок арманым!

Ошондо аткарамын кең Ааламдын,
жалганда мага таккан вазийпасын.

Үңкүрдүн ушул бурчун бүгүн түнгө,
бериптир билиш үчүн экөөбүзгө,

кандай ой, үмүт, тилек бар экенин,
тилеген тилегибиз зар экенин.

Таң атса жетелешип сен экөөбүз,
кыдырып үңкүр ичин бүт көрөбүз.

Жайгашкан Ак жал менен Кула байтал –
үңкүрдүн бөлүгүндө терең сыр бар.

Саиджан, апакеңдин үнүн угуп,
көз жетип кетпесиме, айлам куруп,

кайрылып келгенимде сени көрдүм,
калтырап турган элем муздап көөнүм.

Сен дале мен жаткызган калыбыңда,
сезилбей тирүүлүктөн эч жышаана,

өлүктөй жатканыңды көргөнүмдө,
өкүндүм кайра кайтып келгениме.

Үн угуп муңкангандай шыңгыр салган,
бурулуп арт тарапка назар салсам,

аскада жараңкага бек байланган,
ат экен – ач баладай нан сураган.

Чыдашпай чаңкап, ачка болгонуна,
чамынып Ак жал, Кула толгонууда.

Биле албай не кылаарды карап турдум,
бир кезде аркы бетке көөнүм бурдум.

Акыры айлам куруп нары бассам,
туш болдум атканага – курган таштан.

Акырды атайылап таштан ойгон,
ортого лаал таштан мамы орногон.

Жылтылдап бермет сымал зоо боорунан
куйулат муздак булак тик оргуган.

Атылган мөл булактын желкесинде,
бой керет жалгыз арча менменсине.

Укмуш чөп – аска боорун жарып чыккан,
сеңселет, чыкпайт бойу бир карыштан,

айланта шол арчаны курчап өскөн,
жыл бойу көлөкөдө Күн көрбөстөн.

А бирок күн кактаган шол аскадан,
көгөрөт өнүм алып жылуулуктан.

Ааламдын күч-кубаты топтолушат,
ал чөптүн сабагында тоголушат.

Шондуктан анын атын мээр чөп дейт,
Ааламга, Жерге, Күнгө ал эркелейт.

Бул чөптүн касиетин теңдешсиз дейт.
Таптырбай канча жандын мээнетин жейт.

Оорусаң, капилеттен жарат алсаң,
ар кандай жан-жаныбар, сыркоолуу жан,

оозуна бир тал чөптү салып туруп,
жанында мөл булактан койсо жутуп,

айыгат ошол замат кесел, жарат,
өмүрү узак болуп жан жайланат.

Эгерде талбас буудан таптайм десең,
бир тутам мээр чөбүн таап берсең,

чаалыкпас, чаңкабаган күчкө эгедер,
аскада, сууда, чөлдө, куштай жүрөөр,

алты айлап жол жүрсө да арыбаган,
аласың теңдеши жок анык буудан.

Токтосо Суу буудандан Кула байтал,
чекиттей карасы жок төл берет ал.

Кылымдар тукум улап кууй турган,
арыбас аргымакты тууй турган,

буладай аппак кулун бир төрөлөт,
андай мал бир кылымда бирден келет.

Бут койуп үзөңгүгө мине турган,
калың журт атасынан зайып тууган,

теңдешсиз шер минүүчү асыл буудан
жаралмак – Аккула деп атай турган.

Атаңдан көп уккамын ушул сөздү,
таба албай мээр чөптү, көзү өттү...

Көргөндө мээр чөптү таптырбаган,
туйумсуз сезимиме жетти араң,

түшүндүм тагдыр мында апкелгенин,
таамайлап атылуучу жаа экениң.

Мен болсо сага салган көпүрөмүн.
чочубай өнөргө жет, өтүнөмүн...

Жашоодо байлык, бийлик баары жалган,
Бир чындык – түбөлүккө сапар алган.

Өзүңдүн жылдызыңды табам десең,
Аруу бол, эл уулу бол антка бекем...» –

Бүлбүлдөп күйгөн шамдын шооласында,
карт Осман каректерин кадайт мага.

Бозоргон жанагы жүз каны качкан,
албырат нур төгүлө – оттой жанган.

Ал анан орунунан турган кезде,
агарып Саадак какты¹ калган эле...

Таң атты. Үңкүр деген түндөгү жер,
жарыкта өзгөрүлгөн көркөмүн көр!

Бекем чеп, айланасын зоодон тоскон,
ортосу чакан калаа таштан соккон.

Бир гана бизден башка адам жогу,
болбосо канбоочуудай көздүн жоосу.

Ар түрдүү жан-жаныбар баарысы бар,
аскадан атырылат суулары шар.

Окшошот жайык, кенен капчыгайга,
үңкүр деп неге аталган, билбедим да.

Түндөгү биз жаткан жер суунун жээги,
талашсыз ошол жерди үңкүр деши.

¹ Саадак какты – таң агарып атып келаткан маал.

Ойук жер болжол менен эшик-төрү,
көрүнөт эки аркан бой жарык жери.

Буралып окторулган ажыдаардай,
төбөдөн куйуп турат суу шаркырай.

Сезилет бир аз агып бурулганы,
кандайдыр түпсүз жерге куюлганы.

Төбөдөн суу куйулуп түшкөн жерде,
көрүнөт алакандай бир тешикче,

Күн нуру шол тешиктен түшүп келет,
үңкүргө күңүрт-кызгылт шоола төгөт.

Калган жер кадимкидей ачык талаа,
табият таштан чегип курган калаа.

Кездешчү өтө сейрек өсүмдүктөр
бул жерде аралашып өскөнүн көр!..

Мына ошол бир ажайып кооз жерде,
өткөргөн он сегиз жыл өмүрүмө

өкүнбөйм. Жалгыздыкка жок арманым.
Сезимим кирдетпестен таза калдым...

Көргөзүп мээр чөбүн, мүрөк суусун,
түшүнтүп, жасаарымды, максат үчүн,

карт Осман жыл айланбай аалам салган.
Ошентип ал үңкүрдө жалгыз калгам...

Өзгөргөн жыл мезгили билинчү эмес.
Бир гана келгин куштар кайтышкан кез

билдирчү дагы бир жыл өткөндүгүн,
жашымдын бир жыл өйдө өскөндүгүн.

Үңкүрдө он сегиз жыл жалгыз жашап,
таптадым бар болгону эки аргымак.

Жеткеним ошол болмок тилегиме,
ал экөө жараса элдин керегине.

Аткардым атакемдин тилегин деп,
тынчымак жүрөк мүдөөм – санаркоо жеп.

* * *

Биринчи Кула байтал тууган кулун,
күчөттү жүрөгүмдө кайгы-мунум.

Кулунду Карабайыр деп атадым.
Келбеди Нарбуудан деп аны атагым.

Капкара туяктардан башка жагы,
капырай, жүрөгүмдү жылытпады...

Арадан он эки жыл өткөн кезде,
төрөлгөн Кула кулун калды эсимде.

Андагы кубанчыма чек жок эле,
көлкүдү коргошундай эрип дене.

Атадым Нарбуудан деп ал кулунду,
укту деп Көкө-Теңир зар-мунумду.

Ошондо жыйырма сегиз жашка келгем,
чатырап күч-кубатка толуп денем.

Ал анан дагы эки жыл өтүп кетти,
Нарбуудан кунан болуп, эрке өстү.

Желден да ылдам сызаар күлүктүгүн,
баамдап басыгынан сындап жүрдүм.

Үйрөнгөм, жан-жаныбар тилин билем,
сүйлөшөм сүйлөшкөндөй силер менен.

Азыкты өлчөм менен даярдашат,
токпейил, кыймылдабай чээнде жатат.

Чайпалтпай табияттын таразасын,
билишет бересесин, аласасын.

Тукумун кырып албай сакташ үчүн,
тынымсыз кам көрүшөт бүт күнү-түн.

Чыгарат жылдыз санап жыл эсебин,
такташат кайсыл айда кыш кетээрин.

Бүт баарын өлчөп-баалайт тең салмакта,
тутушат ыйман-напсин тазалыкта.

Алардын арасында адамга окшош –
кездешет өтө сейрек ач көз – тойбос...

Ыйманым аруу тутуп ток пейилде,
жашоого үйрөнгөмүн ошол жерде.

Ошентип он сегиз жыл болуп калган,
тагдырым мени аларга жолуктурган.

Эки ирет үңкүрдө суу нугун бурган,
ал күнү үчүнчүсүн күтүп тургам.

Убакыт көз ирмемде өтүп кетчү,
көп жылдык күч-кубатты мага берчү.

Шол күнү он жети жыл толгон эле,
карт Осман аалам салып кеткенине.

Баягы алакандай ачык жерден,
чагылган алтын Айдын нуру менен,

Укмуш ай! Кары Осман түшүп келди.
Дүргүгөн ысык денем муздап кетти.

Баягы тааныш жыты, коңур үнү,
жанымда жүргөн сымал күнү-түнү.

Нурданган бырыш баскан жүздөрүнөн,
төгүлгөн кубанычтын издери бейм,

тизеден келген сууну кечип турду,
жумулуу каректерин мага бурду:

«Саиджан, убакыт тар, чакыр бачым,
Сыйпалап көрөйүнчү Нарбууданың». –

Нарбуудан туулганы байланбаган,
келчү эле добуш салсам алда кайдан.

Ал азыр ышкырыгым чыга электе,
мен аны чакыраарым билди беле,

жаныма желдей сызып жетип келди,
жыпжылуу демин үйлөп эркеледи.

Жай сылап Нарбуудандын жибек жалын,
айтты эле алыстатып алаканын.

Ошондо ушул күндү айткан тура,
мына азыр көзүм жетип турат буга.

«Ажырап Нарбуудандан калсаң Саид,
ийбегин кур өлүмгө башың сайып.

Кайрылып бул үңкүргө келесиң сен,
Күчүгөн деген сырдуу жигит менен.

Жарыгым, сыртка чыгаар күнүң келди.
Таштап кет Ак жал менен Кула бээни.

Мекени ал экөөнүн ушул үңкүр
Мээр чөп эч жерде жок – ушуну бил.

Башыңа күн түшкөндө келесиңер,
ошондо даана тукум көрөсүңөр». –

Үлгүрүп ушул сөздү араң айткан,
оронуп аппак нурга кайра кайткан...

Эртеси ата-энеси Нарбууданды,
кыйышпай жал-жал карап турушканы,

ойготту сезимимди унут калган,
баягы караңгы түн күйүт салган,

эң кымбат адамдардан бул жалганда,
ал түнү ата-энемден айрылгам да!

Өрттөнүп ошол түнү талкаланган,
куттуу үй сапырылып күлү калган.

Мына азыр Нарбуудан да мага окшоп,
айрылып ата-энеси калат окшойт.

Чүрпөсүн кыя алышпай асыл заттар,
агууда көздөрүнөн ачуу жаштар.

Сыр бербей Карабайыр турат четте,
тондоосун торолгонун ойлойт кексе.

Аргымак – ичи аппак сырты кара,
жашады жөн жеринен жабырлана.

Өкүмдар Таң Каракчы маашырланар,
өчпөгөн мөөрүнө канып кумар.

Кубанаар суук көргөзүп койгонуна,
Ак жалга, Кула бээге жана мага.

Кара күч канга өтпөй сыртта калган,
карартып сырт келбетин жабыр салган.

Бейкүнөө аргымактын жалын сылап,
тургамын тагдырына азыр ыйлап,

аңгыча зоо боорунда жараңканын,
аңкайып карап калдым ачылганын.

Ошентип бүтүн аска ачылып кең,
чыккамын жетелеген кош ат менен.

Калтырып Ак жал менен Кула бээни,
кеткемин багыт алып кең Мекенди.

...Баягы тогуз күндүк узак жолду,
бир түндө басып өткөм бар болгону.

Калаанын сырт чебине келгенимде,
кылайып таң агарып калган эле.

Калышкан бир топ кербен үлгүрбөстөн,
кире албай дарбазадан чеп бекиген.

Бир түнгө түнөк алып чеп түбүндө,
кароолдор чепти ачаарын күтүшүүдө.

Аларга салам берип бир аз гана
турган соң кең ачылды бек дарбаза.

Баягы кербен сарай андан дагы,
гүлдөгөн учуру экен – чыгып шаңы.

Башчысы ал сарайдын жапжаш улан,
бооруна колун койуп алик алган.

Келет деп Убайдулла бек күн чыкканда,
күтүүмдү бир аз чыдап, суранды да,

салдырып жумшак төшөк жүзүмзарга,
жаздатты кош жаздыкты чыканакка.

Ал өзү үн чыгарбай кашын кага,
жиберди бир нөөкөрүн чакырганга.

Жетелеп сын-сыпаттуу кош аргымак,
келген жан ким экенин айтып турат.

Жигитке жүзүм буруп суроо салдым:
«Айтчы иним, аяш атам ал-абалын?

Жүрөбү дени таза күүлүү-демдүү?
Аманбы аяш энем үй-бүлөсү?

Үй күтүп жайлангандыр эмчектешим?
Кана эми иничегим, кеп сал» – дедим.

Көздөрүн түз кароодон ала качып,
кыйнала сөз баштады саал апкаарып:

«Урматтуу бек төрөбүз Абу Бакир,
Угуумда чөлгө барып ал кайтпаптыр...»

Ачпастан ачык сырын ичке катып,
акырын арты менен жыла басып,

шашыла ашканага кирип кетти,
ал жерден сүйлөгөнү мага жетти:

«Алыстан сапар тартып келген мейман,
ак жерден бегибизге кызмат кылган,

эмишкен аппак сүтүн бир эненин,
мураскор Кожом менен эмчектешин,—

баягы узак күткөн иниси бейм,
кастарлап тосконубуз болот го дейм.

Жүрөгүм түпкүрүндө туйуп турат,
далили – байлоодогу эки аргымак.

Чаңкоосу кансын анын, шарап сунгун,
ийиле кол куушуруп кызмат кылгын.

Келгенин сүйүнчүлөп кетти Шароф,
мына азыр Кожобуз да келип калат» –

Он сегиз, он тогузда жапжаш улан,
оң колго кесе кармап шарап куйган,

сол колун бооруна алып таазим кыла,
тизесин жерге бүктү шарап суна.

Шарап деп бала кезде уккан элем,
а бирок даамын татып эч көрбөгөм.

Туптунук мөлтүр суудай жүзүм шарап,
жагымдуу кычкыл жыты таноо жарат.

Урматтап сунганына курсант боло,
ыраазы пейил менен алдым колго.

Шарапка өмүрүмдө эң биринчи,
насип деп ошол күнү эрдим тийди.

Жаккан жок – ичек-боорум куйкалаган,
жагымдуу бирок жүрөк айландырган,

шараптын кыйгыл даамын ошол бойдон,
бир ууртап, али күнгө татпай койгом.

Тегерек күмүш табак жемиш салган,
колуна коомай кармап да бир улан,

көөдөнгө колун койуп таазим кыла,
ал дагы башын ийди насип суна.

Колума табакты алып алкыш айттым,
буйурган насибимдин даамын таттым.

Аңгыча Нарбуудандын шыңгыраган,
доошунан чочуп кеттим тынчсызданган.

Башымды не болду деп ага бурсам,
адамга көзүм түштү карап турган.

Кагелес, көз карашы жеңил ойлуу,
заардуу бет түспөлү, орто бойлуу,

тааныш өң теше тиктеп турат мени,
чыкчуудай жука эринден ачуу кеби.

Жаман сөз жүрөгүмдү көзөп өтмөк,
кыйратып үмүтүмдү түпкө жетмек.

Сезгемин ошондогу көз ирмемде,
тагдырым туш кылганын көрпендеге.

Кадамдап мен тарапка кулач кере,
жайдары, эмчектешим муну айтты эле:

«Эсенби Саид-Малик, ушунча узак
жоголуп, апкелгениң эки аргымак.

Сени мен ата кунун төлөш үчүн,
аянбай жумшайт го деп болгон күчүн,

бир үйүр аргымакты астына айдап,
келет деп күтүнгөмүн – жайын камдап.

А сенин апкелгениң эки аргымак.
Бирөөнү Аль-Айуб алса бири калат...

Караны өзүм минип, боз бууданды
беремин алыш үчүн Зулейханы...» –

Өткөндөн, келечектен кеп сүйлөбөй,
чечээрин туйдум анын – билгениндей.

Түшүндүм тагдырыма таалайы кем,
жок экен аяш атам, эңсеп келген.

Эси жок эмчектешим баркын билбейт,
аялуу Нарбууданды жөн гана ат дейт.

О Теңир! Өмүрүмдү шул экөөнө
сайганым жетпептир го бул көөдөккө!

Аргам жок, ата-энеден эрте калгам,
артынан аяш атам сапар алган.

Бул экөө кайда болсо ошол жерде,
өткөрөм өмүрүмдү аша кече.

Баш тартам баардыгынан Теңир берген,
жашаймын силер үчүн – антым берем!

Шол күндөн ушул күнгө антым бузбай,
экөөнөн башкага эч көңүл бурбай,

жашагам Карабайыр, Нарбуудан деп...
Ал азыр отурамын муң-кайгы жеп...

«...Мекеде эң күчтүү уруу – Бону-Хашым,
кыз бербейт башка урууга сактап салтын,

төбөсү көк тиреген шол уруудан,
тең ата бир-бирине жакын тууган.

Экөө тең бек тукуму түпкү атадан,
жер кезип эзелтеден соода кылган.

Өйдө-ылдый көрбөй эли кадырлаган,
журтуна экөө бирдей сыйлуу адам.

Аль-Айуб, Абу Бакир кыйышпас жан,
аларды ата-энеси дос кылышкан.

Дагы да бекемирээк болсун дешип,
достуктун акыреттик камын жешип,

жашы өткөн кезде көргөн жалгызына,
жентектеп, анан дагы кулдук ура,

астына Аль-Айубдун бата тартып,
апаппак алты атанга зээрин артып,

«Мурасчым Убайдуллага кулдугум» деп,
досуна Абу Бакир бекиткен кеп.

Текебер Убайдулла маани кылбайт,
башында ал кызга анча көңүл бурбайт.

А кийин нур төгүлгөн бул перизат,
текебер жаш мырзанын көөнүн бурат.

Кеч эле. Бата бузган ал башында,
үйлөнгөн Бену-Озранын бир кызына.

Эми азыр Айдай пери бойго жетип,
жалынсыз куйкалоодо ичин эзип.

Не кылаар айла таппай, амал куруп
турганда мына ушинтип биз тутулдук.

Негедир, Нарбууданга караганда,
жакты окшойт Карабайыр Убайдуллага.

Ал аны алып калып, Нарбууданды
шол замат Аль-Айубга тартуулады:

«Атама берген антың бар экенин,
Балалык кылган окшойм,– элебепмин.

Кечиргин, аяш ата, күнөөлүүмүн.
Күнөөмдү мойунга алып тизе бүктүм.

Чын болсо акыреттик дос экениң,
балалык кемчилигим кечирээрсиң.

Аябай гүл өмүрүн тартуулаган,
атамдын куну экен ушул буудан.

Жетелеп алдыңызга алып келдим,
атаке, колуктумдун колун бергин!» –

Аль-Айуб Нарбууданды көргөнүндө,
таарынчтан из калбады көөдөнүндө.

«Чын эле антташкамын досум менен,
кулунум, кемчилигин кечирейин.

Күйөөлөп келгениңе жыл толгондо,
атказам Зудейхамды мен ошондо.

Эмесе, батабызды жаңыртагы...» –
Аль-Айуб ал тартууну кабыл алды.

Ошентип Нарбууданды ага таштап,
Убайдулла кайынынан кеч аттанат.

Мен болсо үйүндө элем эмчектештин.
Ажырап кош буудандан жапа чектим...

Бир кезде тааныш добуш угулганда,
билбеймин калганымды кандай алда,

чыгыпмын сыртты көздөй октой атып,
Нарбуудан көөдөнүмө башын катып,

туйулуп сагынышкан бир туугандай,
бир-бирин бөлүнүүдөн турган кыйбай,

кошулуп экөөбүзгө аяш энем,
ал дагы жашын төгүп турган экен.

Билбеймин канча мезгил турганыбыз,
эсте жок дагы эмне кылганыбыз.

Бир кезде Нарбуудандын тынчы кетип,
акырын окуранды мени эскертип.

Селт этип чыккан үнгө кулак салдым,
сүйлөгөн бөтөн үндү тыңшап калдым.

«Лейлажан, кечирип кой, келбейт элем,
эгерде Нарбууданды жөн мал десем.

Ишенбей бир да жанга өзүм гана,
байлайм деп жетелегем атканага.

Беймарал баратканда булкуп бошоп,
бир жанга карматпады курчап тоссок.

Кубалап арттан удаа чыккан элек,
а бирок, аргымакка кайдан жетмек.

Биз эмес Убайдуллага карматпастан,
ноолудан аттап мында кире качкан.

Жаңырткам ак батаны. Кайра көнгөн,
жеткирип Нарбууданды өзү берген,

бул үчүн Убайдулланы күнөөлөбөйм.
Сөзүмө туруш үчүн куба келгем.

Түшпөймүн, ушул жерден кайра кетем,
Лейлажан, Нарбууданды жетелетсең». –

Дирилдеп тулку бойу Нарбуудандын,
баргысы келбегенин туйуп жаттым.

Көгүш нур – кетилген Ай төгүп турган,
коргонду мунарыктуу жарык кылган.

Бейтааныш адам жакка жүзүм бурдум,
тиштенип не кылаарды билбей турдум.

Ошондо Нарбуудандын ачуу жашы,
оозума сүйлөөр сөздү бачымдатты:

«Бербеймин, Нарбууданды талап кылса –
пенде эмес – Көк Теңирдин өзүнө да!

Жапжалгыз он сегиз жыл мекен кылгам,
жарыкка келсе экен деп ушул буудан.

Үңкүрдү ажайыптын сырын каткан,
атайлап аяш атам издеп тапкан.

Кечкемин баардыгынан ушул үчүн,
кебимди аяш эне, баарың түшүн?!

Башымды кыя кесип алып кеткин,
наалаты арбактардын сага жетсин!» –

токтодум. Үн катпастан күтүп турдум,
кылычы кыя чапса мен макулмун.

Тирүүлөй айрылганча Нарбуудандан,
өлгөнүм жеңил болмок азыр маган.

Жанараак дарбазадан кирген агам,
жалдырап дал тушумда карап турган.

Белинде бото курун чечип алды,
мойнуна делбирете арта салды.

Жетелеп Карабайыр аргымакты,
апкаарып Аль-Айубга чукул барды:

«Күнөөмдү да бир жолу кечир, ата?
Кечирээр көөдөктүгүм арбактар да.

Ак сүттү бирге эмген эмчектешим,
апаңдын арбагы үчүн кечирээрсин?

Саиджан, бул бууданды чын дилиңден,
эгерде мен сурасам берет белең?

Анда эми болсун ушул тарткан жазам,
астыңа аяш ата, муну тартам!

Суранам, үйлөнбөймүн Зулейхага,
болойун күйөө эмес кандаш ага.

Кечиргин бар күнөөмдү арбак үчүн,
чыгардым мен өзүмө шундай бүтүм...» –

Жетекке Карабайыр жеңил басты,
жетелеп алиги адам үнсүз кайтты.

Шол күндөн эмчектешим санааркаган,
ажырап колуктудан, аргымактан.

Арадан бир ай өтпөй Аль-Айубдун,
«Мертинди душмандан» деп кабар уктум.

Жазыксыз Карабайыр кандай күнгө,
туш келип кор болду деп жүргөнүмдө,

бир түнү дарбазаны дүңгүрөтө,
келишти чабармандар түн күзөтө.

Жиберген жесирлердин катын алып,
чочутту баарыбызга бүпүк салып.

Өтүнүп, жардам сурап жазышыптыр,
куу токол, кызы, аргымак качышыптыр.

Ошентип Нарбууданды агам минип,
жамандык болоорлугун ачык билип,

артынан чакан көчтүн кууп калдык,
жеткенде бирин койбой кырып салдык...

Зулейха, эр жүрөк кыз, тайманбаган,
жеткирбей аргымакты минип качкан.

Теңдешсиз бул жалганда Зулейхажан,
Теңири бир керемет тартуулаган.

Элине тутка болчу шер баланын,
көргөмүн периштеси олтурганын..

Маңдайда нур чачырап жадыраган,
туш болот Зулейхага таалайлуу жан...

Таарынган Карабайыр Нарбууданга,
качты эле жеткирбестен ал кууганда.

Мингеним жөн ат болсо жетмек кайда,
калгамын өзүм жалгыз ай-талаада.

Кыны жок кылыч белде, кур саадакчан,
шылдыңдуу «тоорулчу» – деп атак алгам.

Колума курал алып көрбөгөмүн.
Жазыксыз кан төгүүгө көнбөгөмүн.

А бирок жоокер салты курал алыш,
төрөлсөң эркек болуп – керек намыс.

Ошентип колума алган куралдарым,
силерге эмелеки айткандарым.

Тентиреп чоочун жерде жүргөн элем,
укканда Нарбууданды кишенеген,

бакытым мелт-калт этип толо түштү,
телегейим тептегиз боло түштү...

Нарбуудан саздуу жерге апарганда,
түшүндүм тагдыр башка салганына...

Туш келип куу карагай, үңкүр жайга,
жаткамын «кандай кылсам» деген ойдо.

аңгыча Нарбууданым тынчсызданып,
акырын добуш салды окуранып.

Тагдырга туткундалбай качкым келген.
А көрсө ал кылганым бекер экен...

Ошентип Нарбуудандан ажырадым.
Билбеймин азыр эми не кылаарым...

Баягы Осман кары айткан жанды
издесем бул жалгандан табаламбы?

Атын ал «Күчүгөн» деп айтты эле.
Чын бекен табышмактуу ошол неме?

Үн катып айткылачы, суранамын,
кимсиңер? Жетишет го кыйналганым?» –

Мен дагы, Күчүгөн да сүйлөй албай,
бир топко үнсүз турдук теке маңдай.

Ал анан биз да сырды ачып бердик...
Акыры шул чечимге чогуу келдик...

Түшүнтүп Тул-Бийкеге иштин жайын,
угуздук Зулейхага эне дайнын.

Баарыбыз бир чечимге келип анан,
ушинтип бул тарапка сапар алгам...

ТЕКЕ БААТЫРДЫН ЗУЛЕЙХАГА ҮЙЛӨНҮШҮ

«...Аттанып Көк-Талааны багыт алдык.
Ушинтип Теке Баатыр, келип калдык.

Тагдырдын буйругуна мойун сундум,
таап алган Зулейхамды тартуу кылдым.

Кулаган чамгаракты өйдө кылаар,
куулган калың журтун кайра кураар,

туу болчу Ата-Журтка шер төрөлсүн!
Шул тилек Теке Баатыр, кабыл келсин!

Бул жерге бир күн өргүп, жол тартабыз.
Билесиң, баса турган сапар алыс.

Көөдөндө бүлбүлдөгөн үмүт шамым –
Зээримди тууган жерден таап алармын.

Жүрөт деп кандай күндө шам чырагым,
Зээримди эстегенде сыздайт жаным.

Чачылган калың журтту чогулталбай,
чарайнам ээлеп кийер балам калбай,

Зээримди Ата-Журттан таба албасам,
арылбас арманымды ала жатам.

Теке дос, айтаар сага аманатым,
белдүү деп калгандардан сени таптым.

Муногул сыр найзамды билесиң сен,
колумдан түшүрбөстөн алып жүргөн.

Кайрадан уч улатып чыгарттырдым,
калың журт көз жашына сугарттырдым.

Кыйратып тийген жерин кабылдатсын,
кармашкан душманынын каны уулансын.

«Карматам колуна» деп бергин антын,
калайык тилек кылып күткөн алптын.

Калса да атым менин аталбастан,
сыр найзам белек болсун менден калган...

Күчүгөн мени менен сапар алсын,
кайрылып не болгонум кабар салсын.

Көнбөстүр бөтөн жерге Саид-Малик,
калганы дурус болоор тилимди алып.

Бул жердин жергиликтүү тургундары,
бөтөнсүп, кемсинтпесин кээ бирдаары.

Шондуктан, суранамын Теке Баатыр,
билгизбей Зулейханын сырын жашыр.

Өзүндөн башкаларга шек бербегин,
алганың Зулейханын шер төрөөрүн.

Жашыргын төркүн-төсү ким экенин,
жөн гана Тул-Бийкеге синди дегин.

А кийин тилегибиз кабыл келсе,
Зулейха күттүргөнүн төрөп берсе,

табаарсың шондо издеп таяке-тайын,
угузуп Рабияхандын дарек-жайын...

Кыргында бечара аял Рабияхан,
Айубдун Сур-Кашкасын минип качкан.

Негедир, ал аялды куушпастан,
алышып Зулейханы кайра тарткан.

Жол жүрүп, бет алышып өз элине,
аз эле калышыптыр жетээрине.

Чарчашып, жеттик дешип жер чегине,
укташат кароол койбой баары энөө.

Шол түнү Зулейха кыз тайманбастан,
үйралган аргымакты минип качкан.

Артынан Убайдулла кууп кетет,
башкалар жеталышпай кала берет.

Зулейха кыргын тапкан жерден нары,
кетээрин кай тарапка билбейт дагы,

ойлонбой багытынан туура тартат,
ортоңку Ача-Таштын белин артат.

Бет алып Жал-Камышты төмөн жактан,
жеткирбей куугунчуга келе жаткан.

Жашынып ошол жерде жүргөн белем,
а балким ойу бардыр издейм деген.

Бир гана Көк-Теңирге белгилүү эле,
жүргөнү Рабияхандын ошол жерде.

Жалгызы батпасын деп сормо сазга,
шордуу эне таамайлаган жаасын атка.

Душманга кайрып жаасын тарта албастан,
астында Сур-Кашкага камчы чапкан.

Сур-Кашка, Убайдулла, Рабияхан,
Саиддин болжолунда сазга баткан.

Бир учу кыл аркандын чубалжыган,
сорулбай саз четинде калып калган...

Сен дагы жигит пири колдогон эр,
туш кылган тагдырыңдын тартуусун көр!

Кабарын Зулейханын айтып бердим.
Канаты сынган элдин камын көргүн.

Унутпа, да бир жолу эскертемин.
Төрөлөөр шер жөнүндө сыр чечпегин!» –

* * *

«Баш ий деп тагдыр жазган буйругуна,
кеткени турасыңар таштап мында.

Чындыкпы же төгүңбү буйрук деген,
ага анча көзүм жетип ишенбегем.

А бирок төгүндөлгүс бир чындык бар,
аргам жок абалымдан башым тартар...

Тул-Бийке, шерт койомун, аткаргыла,
көнсөңөр шондо гана аттангыла!» –

Камданып аттанууга сыртка баскан,
Зулейха Тул-Бийкени колдон алган.

Тул-Бийке саамайынан назик сылап,
сооротту Зулейханы турган ыйлап:

«Ыйлаба Зулейхажан, шертиң айтсаң,
Колумдан келсе сөзсүз арга табам». –

Басылбай ыйлаганы муңайымдуу,
сүйлөдү ал сөздөрүн убайымдуу:

«Кез келдим ушул күнгө, туура түшүн,
тийгизген залалынан күндөштүктүн.

Өткөрсөм апам көргөн күндү баштан,
ошолбу тирүү калып тапкан пайдам?

Аттабайм күнү үстүнө босогону.
Тул-Бийке, шертим ушул бар болгону»... –

«Өзөккө өрт таштаган ачуу кайгы,
кереги тийет белем анын дагы...

Ажырап үй-бүлөдөн жалгыз калган,
төшөгүн жаңыртууну каалабаган.

Текеге тагдыр өзү дем берген го,
а көрсө ушул сыйын тартуулоого,–

баарынан баш тарттырып келген белем,
Бар камын ушул күндүн көргөн белем». –

Ичинен ушуну ойлоп акылдуу аял,
берээрге Зулейхага жообу даяр,

акырын күлө багып жүзүн бурду,
тынчтантып Зулейханы сүйлөп турду:

«Зулейха, биринчи ирет сөзүңдү угуп,
турамын акылыңа көөнүм уюп.

Тагдырдын буйругуна мен да бүгүн,
таң калып, чын ишенип турган күнүм!..

Күнүң жок, ал бир кезде болгон эле.
Жок кылып улуу жортуул койгон эле.

Бир сырдуу, мүнөзү оор Теке Баатыр
жаңыртып жар күтүүнү каалабаптыр.

Өтүнгөн өтүнчүнө эл-журтунун,
көнбөстөн, билдириптир төгүп мунун:

«Үй-бүлөм өлүшкөнүн өзүм көрсөм,
аткарып расмисин жерге берсем,

күйүтүм муздаар эле күдөр үзүп,
бир күнү табамбы деп жүрбөй күтүп.

Жаңыртып жар күткөнүм туурадыр деп,
жашоо үчүн кылмак белем бир аракет.

О журтум, күдөрүмдү үзө албадым.
Ызатым¹, Кылычбегим², алган жарым,

¹ Ызат – Теке Баатырдын туткунга түшүп кеткен улуу уулу.

² Кылычбек – Теке Баатырдын туткунга кеткен кичүү уулу.
Анын ысымын Соорундук деп өзгөртүшкөн. Соорондук – Алтын-
найдын атасы.

эми эле издеп келип калышчудай,
өткөрөм узун түндү эч уктабай.

Макулмун – башчылыкка бир шарт менен:
укпаймын өтүнүчтү «жар күт» деген?»

Ошентип Журт Атасы болуп калган.
Өтүнүчүн өзөктөш эл кабыл алган.

Кабатыр боло турган эч нерсе жок,
Зулейха, аттаналы көөнүбүз ток». –

...Калтырып Саид-Малик, Зулейханы,
Күлтегин, Күчүгөндөр сапар алды.

* * *

Арадан алты жылча өткөн менен,
төрөтү Зулейханын кечендеген.

Ичинен санаа тартып, убайым жеп
жүргөндө Зулейхага бир түш кирет:

...Бийик жон. Гүлү аңкыган шибер белден,
ыргалат кооз гүлдөр жорткон желден.

Туу жондун бир четинде аппак кайың,
көрүнөт алыс жактан көзгө дайын.

Дүпүйгөн калың шагын мекендеген,
уясын Зымырыктын көрөт экен.

Кубулат түркүн түстө уяң жүнү,
сеңселет соккон желге соңор түгү¹.

¹ *Соңор тук* – канаттуунун төшүндөгү жана эки канатынын астындагы жупжумшак жүнү.

Кытайдын чынысынын сыныгындай,
укмуштуу кооз добуш жай шыңгырай,

сүйлөгөн зымырыкка таң калыштуу,
Зулейха көзүн албай карап турду.

«Издеген нерсеңизди таба аласыз,
жакшылап бутактарды карасаңыз!

Куштарга ылайыксыз бул даракка,
салынып уялардын калганына,

таңыркап карабаңыз. Шарт ушундай,
тандоого ылайыктап чама калбай,

тагдырдын буйругу деп уя салдык,
жайланып ушул жерде калып калдык.

Төмөнкү шактагы уя – сиз издеген,
текөөрү сынган шумкар түлөгү¹ экен.

Аттигин, жалама аска көк тиреген,
тууру эле көк туйгундун мекендеген.

Апааттуу коогалаңда аска урап,
аргасыз шул даракка курган турак.

Текөөрү сынган шумкар туйгуну шул,
кондуруп колунузга, каниет кыл.

Өткөрүп эки мүчөл кайтып келем,
ошондо көп нерсени айтып берем.

¹ *Шумкардын түлөгү* – балапан курагынан өтүп кушка жаңы эле айланган кез. Бул жерде Эштеке кан жөнүндө айтылууда.

Ал азыр кош болуңуз, тиги шакта,
олтурган боз туйгунду кармаңыз да,

тагдырдын буйругу деп каниет кылып,
кайтыңыз көөдөндөгү санаа тынып».—

Алсам деп өзүн кармап Зымырыктын,
колумду өйдө созуп, чочуп турдум.

Аттиң деп өкүнүчтүү көздү жумдум,
түшүмдү улантууга тилек кылдым.

А кайда – ачылган көз жумулса эле,
уланып үзүлгөн түш кирмек беле.

Жаңырып назик добуш шыңгыраган,
жанагы түштөгү үн кайталанган:

«Текөөрү сынган шумкар туйгуну шул.
Кондуруп колунузга – каниет кыл».

Текөөрү сынган шумкар ким болду экен?
Эгерде болжогонум туура десем,

алганым Теке Баатыр шол шумкарбы?
А балким түпкүрдөгү аталары...

Түбүнөн таза кандуу хан тукуму
эр жүрөк Бек-Чылаба – Эштек уулу.

Кеп салчу өтө сейрек бабалардан,
бир мүнөз Теке Баатыр сөзгө сараң.

«...Бири экен Ууз хандын кырк уулунун,
уланткан Эштек Баатыр хан тукумун.

Эштектин эки аялы, жети уулу бар,
төрөлгөн улуу аялдан Чылабалар.

Соолаба, Бек-Чылаба, Бөгөй, Шыгай,
ар кими эл курады хандык улай.

Кеп кылчу сыймык менен бабаларын
эрдигин, өткүрдүгүн Чылабанын.

Биз ошол Чылабадан тараганбыз,
азыркы Сары-Ногой, Мундуз, Нагыз.

«Тукумум кордук көрбөй жашасын» – деп,
Чылаба курган экен жетимиш чеп.

Кеңейтип көзү өткөнчө жердин чегин,
сүйлөгөн уруу ичинде калыс кебин.

Чыгарган ата даңкын, ишин улап,
чыңалтып ынтымагын, элин курап,

калтырган осуяты балдарына,–
каршы экен бир нече аял алганына.

«Күнүлүк – түбү жикке бөлүнүшөт,
каны бир – башка аялдан төрөлүшөт.

Уясы бөлөк болуп чоңойушат,
ортосу өчтүк менен торолушат.

Жик кылбай араларын бир тууганды,
бир ата, бир энеден туулган жакшы». –

Бек тутпай осуятты Чылаба айткан,
көрө албас күнүлүктүн залалынан,

ынтымак ыдырады, ыйман кетип,
акыры канкор душман түпкө жетип,

тарадык таан тепкен таранчыдай,
чеп урап, эл кырылып, хандык калбай...» –

Укканын беш-алты жыл арасында,
Зулейха талдап жатты жай сыдыра.

Ал анан бир бүтүмгө келиш үчүн,
акылга өкчөп көрдү көргөн түшүн.

«Жорутаар ак пейилдүү – ниети таза,
айтканы төп келүүчү кетпей жаза,

адамды кайдан табам, бар болдубу?
Ак дилден айтканымды түз жоруучу».–

Ордунан шырп алдырбай жай козголду.
Чылдырттайт таң алдында боз короолу¹.

Добушсуз шашылбастан жай кийинди,
карууга суу алуучу көнөктү илди.

Акырын жыла басып эшикти ачты,
кырчоодон жибин чечип түндүк тартты.

Кылайып таң агарып калган мезгил,
кызартып тоо учтарын кызыл сепкил,

козголуп жан-жаныбар тирликтери,
аз калды ачаар күндүн кирпичтери.

¹ *Боз короолу* – койкойгон кооз чымчык. Ал да сайрайт, бирок булбулдай сайрай албайт.

Көнөгүн чыканакка илген бойдон,
бошонбой көңүлдөгү күдүк ойдон,

сырдашып аккан сууга ой бөлгөнү,
Зулейха аяр басып, жай жөнөдү.

Дамбадан аккан суунун башатында,
мөңкүгөн долу Үргөнчтүн кашатында,

бир караан басып жүрөт каалгып жай,
өзүнчө, айланага назар салбай.

Зулейха келе жаткан ойго чөгүп,
калганын байкабады жакын келип.

Экөө тең бир-биринен чочугандан,
тиктешти кош каректер оту жанган.

Туруптур маңдайында Саид-Малик,
эс алды ошол замат аны таанып.

Кош колун туташтыра бооруна алып,
таң калган Зулейхага назар салып,

мээримдүү коңур үнү жумшак чыгып,
сүйлөдү чебер Саид таазим кылып:

«Кандайсың, кандаш боорум, куса болбой,
көндүңбү эл шартына доомат койбой.

Ар дайым кездешебиз көп ичинде,
табалбайм мүмкүнчүлүк бир кичине.

Өзүңчө элден бөлүп алың суроо,
кандашым, экөөбүзгө оор сыноо.

Түшүмдө аян алдым. Сен да алдыңбы?
Кандайча биле алам деп абалыңды...

Муногу аккан сууга ой бөлүшөм.
Жаныма жакыным шул – сырга бекем.

Капабыз, мунубуз бир асыл затым,
келгениң жакшы болду. Үйгө кайткын.

Түшүңдү күйөөң менен чогуу угалы,
жок болсо анын башка жорутаары.

Мен дагы өз түшүмдү айтып берем,
алганың макул көрсө бир чечмелейм»... –

Көнөктө суу салмагы сезилбестен,
дем тартып тыным албай үйгө келгем.

«Ордуңан тур деп айтсам осол болоор,
а көрөк эшик түрсөм ал козголоор...»

Өзүмчө шунтип ойлоп үйгө кирсем,
туруптур Теке Баатыр киймин кийген.

Кадалып каректери ирмелбестен,
суроолу көз карашы «билем» деген.

«Заарда кайда барып, эмне кылдың?
Неликтен бүгүн мынча эрте турдуң?»..

«Түш көрдүм, даам үстүндө айтып берем,
жуунсаң суу ырастап койгон элем»,–

дедим да, көшөгөнү өйдө түрдүм,
салынган төшөнчүнү өзүм жыйдым.

Келгиче, Теке Баатыр жуунуп сырттан,
Кеңизек ¹ дасторконун ырастаган.

Даамга кол сунаарда жаңы гана,
эшиктен Саид кирди салам айта.

Жайланып чебер келип отурган соң,
түшүмдү айта берсем болоор деп оң,

ичимден Көк-Теңирге тооп кылдым,
акырын үн чыгарып сүйлөп турдум.

«Эгерде Журт-Атасы туура көрсөң,
түндөгү көргөн түштү айтып берсем.

Култегин эскерткени эсиндеби?
Эч кимге сыр чечпөөнү өтүнгөнү.

Суранам, көргөн түшүм Саид-чебер,
уруксат болсо сенден жоруп берээр?..» –

Добушсуз башын ийкеп макул болду,
Текенин мунусуна көөнүм толду.

Түшүмдү баштак-аяк айтып бердим,
«А бирок эрте ойгондум аттиң!» дедим.

Чөгүңгү бешенесин мага буруп,
сүйлөдү Теке Баатыр улутунуп:

«Өкүнбө Зулейхажан, жазуу-буйрук.
Туралык буга дагы тооп кылып.

¹ Кеңизек – үй кызматчы аял.

Аткарып Зүлейханын өтүнүчүн,
Саиджан, жоруп койчу көргөн түшүн?» –

Оң колун тушташ койуп жүрөгүнө,
Текеге башын ийди ал жүгүнө.

Чебердин коңур үнү жай чыкканда,
төшөдүм кулагымды бар ынтаада:

«Мен дагы бүгүн таңда аян алгам.
Журт ээси, макул десең шону айтсам?..

Ханыша көргөн түштү мен да көрдүм
деп айтсам, бул сөзүмө ишенээрсиз.

Бир гана айрымасы мына мында:
дит койуп экөөңөр тең тыңдагыла?

Олбурлуу, хандык бөрктү баса кийген,
үстүндө алтын чепкен жерди чийген,

ачык жүз, жазы маңдай акыл чачкан,
зор күчү тулку бойдон ашып-ташкан,

келбетти, эркти, күчтү бул адамдан,
берүүдөн Көкө-Теңир аянбаган.

Шол адам ак кайыңдын арасынан,
кол созуп боз туйгунду кармап, анан

колуна аяр кармап сылап турду,
өтө эле морт буйумдай мага сунду:

«Жарыгым, жакшы таптап, бек кармашсын,
табы өткөн ичтерине кайгы-зардын,

салынган бөтөн жерде бул уядан,
билишсин куш чыкпасын мындан кыраан.

Көк жарып уча турган кыраан шумкар,
уясы ак мөңгүлүү кетпеген кар,–

Алтайдын саябандуу асыл тоосу.
Бек болсун төрөлүүчү шумкар боосу.

Ал эми бул туйгунга атым бердим,
төрөлгөн наристени Эштек дешсин». –

карматып боз туйгунду оң колума,
ал адам кайра тартты өз жолуна...

Эгерде айткан сөзүм көрсөңөр эп,
болот го бата тартсак жорулду деп...» –

* * *

Жыл өтүп уул көрдү Теке Баатыр,
Эштек деп аташын эл туура тааптыр...

Кеткени жети жылга толсо дагы,
дарегин Култегиндин биле албады.

Култегин Күчүгөндөн кабар бермек,
«Калгыла же келгиле көчүп» демек.

Өкүнтөт бөтөн жерде турмуш кечип,
өксүтүп жатканына өмүр өтүп.

* * *

...Кеч күздө, жер кубарып салкын тарткан,
күүгүмдө келип түштү жалгыз атчан.

Ат алган жаш жигиттин саламына,
суз гана баш ийкеди алик ала.

Козголбой түшкөн жерге ал олтуруп,
койбостон эч нерсеге көңүл буруп,

күнгүрөп сүйлөгөндөй өзүнө-өзү,
колдорун алга сунуп күбүрөдү:

«Бар болсо отоо ээси кабар берчи.
Эшикте бир жолоочу турат дечи?

Үстүнө наристенин кире албаймын.
Отоо ээси өзү жалгыз кабыл алсын». –

Келгени өтө узак жолду басып,
көрүнөт турпатынан турган азып.

Түнөргөн жолоочуга сөз кайрыбай,
бет алды тиги жигит үйдү карай.

Текенин табы айнып төшөк тарта,
жатканы болуп калган бир нече апта.

Зулейха «күүгүм талаш жатпачы» деп,
Текенин турган эле башын жөлөп.

Эшиктен чочулаган жигит кирди,
жалт карап, не айтаарын Теке билди:

«Мингени Кулагерби, бачым айтчы!
Неликтен үйгө кирбей сыртта калды?» –

«Торгойдой тору ат минген түнт адамдын,
билбедим, ханым, сизге не айтаарын.

Кабарлап коюшумду өтүндү да.
Ал сизге жолугам дейт жалгыз гана.

Ордунан өйдө обдулуп бачым турду.
Баканда жоо киймине колун сунду.

Азыңкы ансыз деле кубарган жүз,
кан качып боло түштү андан да суз.

«Бул келген Эр Күчүгөн, туйуп турам.
О Теңир! Дагы кандай кабар угам?..

Мингени тору ат болсо – жаман белги.
Көрбөйбүз көпкө чейин тууган жерди.

Жоготуп Култегиндей асыл Эрди,
койдуруп ээси менен Кулагерди,

башына караан түшкөн Тул-Бийкени,
ишенип кимге таштап жалгыз келди?..

Зулейха, бир чечимди кабыл алгын.
Эскертем, кандай чечсең акың барын.

Эшиктен Күчүгөндү киргизбестен,
азыр мен аттанамын түнү менен.

Болбосо, ал өкүрүп түшүш керек,
Сары Ногой¹ Эр азасын² күтүш керек.

¹ *Сары Ногой* – Теке Баатыр менен Култегин экөө аталаш бир туугандар. Сары Ногой уруусунун ханы Обоздун уулдары.

² *Эр азасы* – Бир тууганы Култегин үчүн аза күтүүнүн керектиги жөнүндө сөз болууда.

Ичинен Күчүгөндүн ыйлаганы,–
тагдырын наристенин кыйбаганы.

Көрө элек наристени ыйга бөлөп,
тартуулап сүйүнчүгө ыйдан белек,

түшүүнү каалабаган Күчүгөн эр,
теңдешсиз зор кайгысын көтөрүп Жер,

күтүүдө чечиминди сыртта калып,
тагдырды таразага койгон салып...

Мен үчүн аза күтпөй койуу деген,
ажырап турганымда Култегинден,

Ата-Журт алдындагы күнөөм деймин,
эл кечсин – аны өзүм кечирбеймин.

Армандуу жашка жуулуп, канга баткан,
азалуу Алтайыма түндөп кайтам.

Болбосо, чамгаракта азалуу туу
мына азыр желбирөөгө макулсуңбу?» –

кайрылып Зулейхадан уулун алып,
көздөрү жалбырттаган оттой жанып,

бооруна наристесин бекем кысып,
жыттады маңдайынан ичтен сызып.

«Асылым, айтканыма макул десең,
чоңойот наристебиз муң-зар менен.

А бирок, жүзүм жарык дос алдында,
элимди тургузамын азасына.

Кайталайм убадамды, кеч боло элек,
чыгарган чечимиңе макулмун деп...

Кырсыктан алыс болуп күн кечирип,
эсен-соо Эштегинди бой жеткирип,

бир чымчым элим менен козголбостон,
уулундун жетилгенин жашсыз тоссоң,

макулмун асыл жарым, жеме айтпаймын.
Убакыт өткөрбөстөн аттанайын.

Бой жетсе, Алтай деген жериң бар деп,
асылым, Ата-Журттан салаарсың кеп.

Кайрылып келе албасам өкүнбөгүн.
Аткаргын – бул акыркы өтүнгөнүм.

Кокондон таяке-тайың издеп тапкын,
жаныңа Саид-Малик коштоп барсын.

Талашып башчылыкты, сени алам деп,
чимчым эл бир-бирине түйбөсүн кек.

Эштегин эр жеткенче төркүн тапкын,
кор кылбай хан тукумун жакшы баккын»...

Алкымдан жыттап уулун жерге койду,
алдырып жоо кийимин киймек болду.

Өкүнүп айтып келем андан кийин,
өмүрдүн каргашалуу ошол түнүн:

«О Теңир! Эс бербепсиң мага анда...
Эштегим кымбат эле баарынан да.

Бөлөк эл, бөтөн жерде карманганым,
бир гана Эштегим деп аңдагамын.

Текеге анча деле берилбестен,
аргасыз баш ийдирди тагдыр дегем.

Шондуктан үн чыгарбай не кылса да,
койгомун өз ойуна Текени анда.

Узакка жооп күтпөй, жоо кийимин,
кийген соң айтканымды кеч деп билдим.

Мойнума колун артып, карегиме
кири жок каректери түз тигиле,

кыя албай тагдырымды тобокелге,
көңүлү куйун үйлөп турган эле.

Кандай ойдо кеткенин сездирбестен,
кайратын, күч-кубатын таштап кеткен...

Кечиргин, Теңир кошкон тендешсиз жар,
кемтигин алганыңдын, дүйнөсү тар...?» –

...Эштегим жети жашка толгучакты,
Текенин чакан журту кор тутпады.

Киргизбей Күчүгөндү кеткен бойдон,
ушинтип жети жылдын жүзү толгон.

Билинбей эч дареги андан бери,
күтүүдөн тажады окшойт чакан эли.

Көпчүлүк келээринен үмүт үзүп,
чыгышты айтуучулар: «жүрбөй күтүп,

баш кошкун бирибизге тандап туруп,
башчыбыз жок экенин калды туйуп,

ансыз да чакан уруу таалайы кем,
болбосун бөтөн жерде башкага жем».–

Көбөйүп бараткан соң мындай сөздөр,
көксөөсүн жашырбаган суктуу көздөр,

чогултуп кары-жашын кеңеш курдум,
өтүнүп баарысынан ыйлап турдум:

«О журтум, суранаарым өзүңөрдөн,
күдөрүм үзүлбөстөн күтөйүн мен.

Жолугуу буйурбаса бул жалганда,
жарыктан түбөлүккө жол алганда,

кылбастан кыянаттык алганыма,
барайын жүзүм жарык маңдайына.

Калайык, калганына каршы эмесмин,
каалаган азаматың хан көтөргүн.

Күтүүдө хандын тагы минээр ээсин,
түндүктө бийлик туусу желбиресин...

Алтайга жөнөөрүндө Теке Баатыр,
баарыңа кайрылганы эсте бардыр:

«Калайык, үтөлүктөй¹ үйүбүздүн,
алы жок көтөрүүгө тагдыр жүгүн.

¹ Үтөлүк – кичинекей.

Силерге келе турган кырсыкты алып,
кетейин кандуу журтка дабан ашып.

Баратам канжыгага башым байлап,
Ата-Журт алдындагы милдет айдап.

Жуурулган кызыл канга топурагы,
кароосуз, коргоочусуз жетим калды...

Өкүрүп Култегинге бугум чыксын.
Эсил журт өкүрүгүн арбагы уксун.

Силердин атыңардан зыйнатына
турайын, о калайык, бергин бата!

Туз буйруп кайтпай калсам кайра артка,
тукумун Эштектердин, журтум, сакта!» –

...Жашырып Теке Баатыр ата-тегим,
билишпейт Сары Ногойлор ким экеним.

«Атасы Тул-Бийкеге жакын тууган,
тараган Соолабанын тукумунан,

Ашымбектин кызы» – деп айтып койгон,
төркүнүм козголбогон ошол бойдон.

Кырс мүнөз Теке Баатыр сейрек гана,
чечилип келээр кезден кеп салганда,

айтканын унутпастан эстейм дайым,
«Кокондон издейм» дечү таяке-тайым.

«Ошондо бүткөрөмүн эки ишти тең,
Чоң-Алай деген жерге бара келем.

Ал жерде Ногой, Шыгай тукумунан,
тараган эки уруу эл жай алышкан.

Калкалап хан тукумун катып келген,
абам бар ошол жерде Бөгөй деген».–

Ал сөздү азыр элге сыр чечейин,
Бар болсо Бөгөй абам издетейин.

Бир топко өз ичимден акыл салдым,
Кайрылып калайыкка айтып калдым:

«О журтум, ханыңардын да бир айткан
керээзин өзүңөргө азыр айтам.

Чоң-Алай деген жерде абам бар деп,
кетээрден бир аз мурда салды эле кеп.

Башында Саид-Малик башчы болгон
жоокерди түзүп алып чакан колдон,

жаныма коштотсоңор издөө салам,
табайын тирүү болсо Бөгөй абам.

Ойумду кары-жашың туура тапсаң,
Эштекти абасына алып барсам,

силердин, менин дагы жүзүм жарык,
керээзин ханыңардын тең аткарып...» –

Калайык өтүнчүмдү кабылдашып,
тарашты жөнөөр күндү макулдашып.

Арадан алты-жети күн өткөрүп,
чакан кол Саид баштап биз жөнөдүк.

Чеберден жашыргыдай жок эч нерсе,
чоо-жайым менден жакшы билет эле.

Сыр бербей жоокерлерге, жолду билген,
жигитке Саид-Малик айткан экен:

«Аралап Анжыянды, Кокон бассак,
ал жерде бир нече күн өргүп жатсак.

Коконду тогуз жолдун тоому дешкен,
токтолуп издөө салып көрсөкпү дейм.

А балким таап алаарбыз – жердеп калган,
уруулаш өзүнөрдүн туугандардан». –

...Кездешкен жол бойунда калааларда,
байралып үч-төрт күнчө турчубуз да,

кайрадан сапар улап жол тартабыз,
бүткөн соң толукталып кем-карчыбыз.

Ошентип туура эки ай жүзү толо,
кеч курун келип түштүк биз Коконго.

Калаанын чет жагында кербенкана,
ал күнү бизди тосту сырын сала.

Түштөгү Күн ойногон көпкөк асман,
түнөрүп сургулт тарта булут баскан.

Түшкөндө шул калаага бутту койуп,
табият өзгөрүшү көңүлдү ойуп,

жүрөктө тынчсыздануум артып барат,
«Таяке-тай бизди кандай кабыл алат?

Табамбы абакемди издеп чыккан?
Тагдырдын бороонунда биз... Буюккан

окшошпуз жолоочуга жол таптаган
О Теңир! Уулум менен кайда барам?..»

Миң түркүн санаа басып ой бөлүнө,
тургамын чабак уруп ой көлүндө.

Саиддин коңур үнүн укканымда,
кубандым терең ойдон чыкканыма.

«Көргөндө турганыңды санаа тартып,
Кандашым, айлам куруп, жаным ачийт.

Ичке кир, эс алгының уулуң менен.
Жетүүгө максатыңа көздөп келген

аз калды Зүлейхажан, келдик мына.
Бир түнгө ушул жерде тынч алгыла». –

Түнүндө шамал улуп, жарк-журк эте,
көк асман бөлүнгөндөй тең экиге.

Тарсылдап ачуу добуш кулак жарып,
нөшөрлөп төккөн жамгыр суудай агып,

болчудай бир алаамат, тынчым кетип,
коогалуу ушул сезим жүрөктү эзип,

түн бойу кирпич какпай, таң атышын
уулумду бек кучактап, күтүп жаттым.

Ал кийин шол табият белги берген,
жашоомо чагылгандуу күндөр келген...

Табылып таяке-тайым тосуп алды.
А бирок каргашалуу бүлүк салды.

Түбү бир, бөлөк өскөн бир туугандар,
баягы күндөштүктүн кеги да бар,

күнөөлөп Сары Ногойдун жоокерлерин,
шунча жыл менден кабар бербегенин,

Саидди алып калып, калгандарды,
калтырбай бирин дагы – кырып салды...

Ошентип көлгө ыргыткан бир ууч таштай,
калышты Сары Ногойтор бизди таппай.

Керээзин аткарам деп, ушул күндү
көргөнүм, эсил жарым, түшүндүңбү!?

О Теңир! Издеп келген таякелерим,
түшүндүм, алар такыр жат экенин.

Анан да ушул элге кыз баланын,
билдим мен баасыз болуп жаралганын.

Өтсө да он төрт жылдан ашык убак,
өлгөнүн жашырды деп кек кубалап,

ишенбей айтканыма, көрүшпөй эп,
алардан чындык ишти жашырды деп,

жазыксыз, азган элдин жоокерлерин
кырганын, өмүр бойу кечирбедим.

Ачылып кеп айтпадым эч кимине,
сүйлөшсө карачумун кас тигиле.

Күн-түнү тынымы жок ойлой бердим,
абамды кантип, кайдан табам дедим.

Чеберди жалгыз бөлүп өлтүрбөстөн,
булардын калтырганы эмнеликтен?..

Жоопсуз суроолорго жүрөк эзе,
кыйналып санаа тартып жүргөн кезде,

бир күнү байкоосуздан сүйлөп жаткан,
добушка кулак түрүп, муну уккам:

«Азыр кеч. Кыш келатат бурганактап,
жадырап жаз келгенче күтө турсак,

жанагы шүмшүк араб жол баштаса,
чын болсо чабылганы, болот тапса.

Эгерде атабыздын сөөгүн тапсак,
арабды туура болот курман чалсак.

Келгенде сөөгүн артып атабыздын,
жээндин бөлтүрүгүн кылсак тындым.

Ошондо табам канып, өчүм алам,
өлтүргөн атакемдин душманынан.

А тиги сулуу жээнден табам пайда,
кытайдын кыйык көздүү бир ханына,

тартууга алып барсак көңүл бурат,
соодабыз каалагандай жүрүп турат».-

О Теңир! Мүмкүн эмес чыдап угуу,
байланып ташбоорлорго мында туруу.

Саидге бекер эле сыртым салып,
жүрүпмүн жаман ойго мен алданып.

«Ойлодум сен жөнүндө кантип жаман,
Укканым баарын айтам. Тилиңди алам.

Баштасаң кай тарапка бирге барам.
Тилегим – жалгыз чүрпөм калсын аман!..» –

Баскандай жийиркеничтүү балит нерсе,
ал жерден кеткенимче шаштым эле.

Жетелеп Эштегимди, сыр билгизбей,
кыдырдым коргон ичин Саидди издей.

Коргондун эң четинде бир түп чынар,
ажырап түгөйүнөн калган сыңар,

жай-кышы жетимсиреп жалгыз турчу,
жел урган бутактардан муң угулчу.

Карыган, көрксүз чынар куурап калган,
назарын менден башка жан бурбаган.

Көңүлүм жубатууга кайгы чеккен,
пааналап чынар түбүн келээр элем.

Азыр да уулум менен мында келдим,
аргасыз абалымды кантип жеңдим?

Каламбы жалгызымды сактай албай?
Аяны Күчүгөндүн анда кандай?

Билбедим Саид-Малик кайда кеткен?
Таба албай айлам куруп тандым эстен.

Термелип кучагында миң-сан ойдун,
жоопту бирине да таппай койдум.

Куураган карт чынардын бутагына,
сүйөнүп аргам кетип турганымда,

күтпөгөм муну айтат деп Эштегимден,
тарткылап кемселимдин этегинен,

алагар көздөрүнө жаш айлантип,
бошотту сезимимди муну айтып:

«Апаке, ойлобогун түшүнбөйт деп,
муштумдай жүрөгүмө түйгөмүн кек.

Жүрөсүң жалгыз өзүң азап тартып,
жашырып бар сырыңды ичке катып.

Билемин апакебай, бала дебе.
Тил алчы, андан көрө качалы элге?

Элибиз күнөөлөбөйт бизди эч качан.
Коркпогун, мен аларга чындыкты айтам.

Апаке, элибизге эсен жетсек,
булардан өч алууга келет кезек.

Ыйлаба, сырыбыз бар сага айтпаган,
билгизбей үч ат таптап Саид абам,

жаандуу айсыз түнү качабыз дейт.
Ал түнү жалпы Кокон кууса жетпейт». –

Сөзүнүн аягына чыгартпадым,
корккондон шашкалактап оозун бастым:

«Кулунум, жердин дагы кулагы бар.
Айланам алакандын отунан тар.

Унчукпа. Билсең эгер кайда экенин,
бизге азыр Саид абаң керек», – дедим.

«Апаке, Саид абам өзү деле,
бул жерге бүгүн кечте келмек эле.

Издебе, керек болсо өзүм келем,
күтүп жүр деген эле ушул жерден». –

Боорума Эштегимди бекем кыстым.
Аны мен кадимкидей караан туттум.

Өзүмчө ой жүгүрттүм О Теңир деп,
калыптыр балам деле түшүнүп кеп.

Кичекей темир канат туйгун десем,
жетилип канаттары калган экен.

Токтотуп көз жашымды шүгүр дейин,
качуунун элибизге камын жейин.

Бел тутуп аскар тоодой кулунумду
турганда каниет кылып, «шырп» угулду.

Ким болсо келгенинде көрөмүн деп,
ордумдан козголбостон олтурдум бек.

«Бул жерде эмне кылып олтурасың?
Баланы кечки зыркаар жел урбасын». –

Саиддин үнүн таанып, муунум бошоп,
эреркеп жүрөктөгү муңум козгоп,

эч нерсе айта албастан бир далайга,
ичимде бугум чыга ыйладым да,

андан соң укканымды айтып бүтүп,
Саиддин эмне дээрин турдум күтүп.

«Мен муну эчак билгем кандаш боорум.
Чыгабыз жара тээп жайган торун.

Бир кезде биз тараптын жылкысынан,
таятаң ала келип айгыр салган.

Бул күндө тагаларың мактанышкан,
бир нече аттары бар жакшы чыккан.

Буларга саяпкерлик кыламын деп,
айтууну көңүлүмдө көрбөгөм эп.

Жөн салды кеңеш айтып түр көрсөткөм,
адамдай жылкы жайын жакшы билген.

Азыр мен атканада жылкычымын.
Качуунун камын көргөн тек тымызын.

Учкаяк үч жылкыны таптап койдум.
Качууга айсыз түндү болжогомун.

Алтайга бет алалы тилимди алсаң.
Кабарын биле алаарбыз биз ал жактан.

Өлсө да Теке Баатыр, Күчүгөндүн
капаста, бирок билем тирүү экенин.

Аз күндө ай арасы – бороон улуп,
баягы биз келгендей нөшөр куйуп,

сел жүрүп кыян каптайт жака-белди,
табият жөн калтырбайт ушул жерди.

Бейкүнөө жоокерлердин аккан канын,
жуушат каны менен тагаларың.

Ал түнү артыбыздан куугун түшпөс,
бороондо качышат деп эч ким күтпөс.

Бул сапар табияттын коогалаңын,
ишенгин, Зулейхажан, калкалаарын». –

Жылуу сөз – эртеңкиге үмүт кылуу,
таратып тулку бойго жылуулукту,

коштоштум Саид менен. Тагалардын
кокустан шек саноосун каалабадым.

...Бир апта өтүп-өтпөй бороон улуп,
биз үчүн табият да жардам кылып,

жамынып айсыз түндү нөшөр төккөн,
кек түйүп тагаларды кечип кеткем...

Эртеси: «Артыбыздан куугун жокко?» –
таң кала суроо салсам,– Саид токтоо,

жүзүмө тике карап жооп айтты:
«Зулейха, тагаларың жазат тапты.

Баягы көз мелжиген чоң коргонду
сел каптап, таш агызып, тыйпыл болду.

Аркадан куугун болбойт. Алдыбызда
дабанды аша албайбыз калсак карга.

Күндүзү элдүү жерге байырлайлык.
Тил алсаң түндөп гана жол улайлык.

Кокустан кырсык чалып ээн жолдо,
Түшпөйлүк каракчылар жайган торго». –

...Жол жүрүп үчүнчү түн таң агара,
туш келдик дүпүйгөн бир чоң калаага.

Кербендер кире алышпай калган түнгө,
жатышат топ-топ болуп чеп түбүндө.

Биз дагы окчун келип аттан түштүк,
дарбаза ачылаарын шашпай күттүк.

Кандайдыр бир көз караш шилим тешкен,
жанараак келгенде эле жүрөк сезген.

Муунумду дирилдеткен калтырактан,
сүйлөөгө алым келбей катып тургам.

Аздан соң бизди көздөй кадам таштап,
бир адам тез-тез басып келе жатат.

Шашылыш жаныбызга жетип келип,
Эштекке бой таштады кулач келип.

Оозумдан сөзүм түшүп турам катып,
Саид да апкаарыган каны качып,

тиктедик экөөбүз тең тиги адамды,
ал эми биз тарапка жалт карады:

«Кыркылган канаттары дал түбүнөн,
кыргыйдай мүңкүрөгөн мен – Күчүгөн.

Кырсыктан калкалоого бул жолу да,
кечигип калбайын деп болжодум да,

жол жүрүп күндөп-түндөп келген элем,
силерди ушул жерден табам дегем.

Зулейха, маңдай сөөгүң кайкы белем,
таалайың бул жалганда тайкы белем,

ажырап ата-энеден, алган жардан,
тагдырдын буйругу бул – канча аргаң,

а бирок тууруңда туйгун калды.
Чырымтал түгү түшсүн – бек сактайлы.

Жаркыган бул жарыкта жашоо жалган,
жаралган ар пендени коштойт арман.

Тептегиз телегейи эч ким өтпөйт,
куураган күздө дарак – жазда көктөйт.

Көгөрөөр көктөмүбүз Эштек барда,
өкүнүп, өксүбөйлүк өткөн зарга.

Табабыз Бөгөй чалды ушул жерден,
сактайм деп хан тукумун мында келген.

Алайдын аң терисин артып келип,
байбача, бектерине тартуу берип,

бөлдүрүп түшүмдүү жер, коргон салган,
бул элге тең туугандай болуп калган.

Мен барып Бөгөй чалдан кабар алам,
ал үйдө бир-эки күн калып калам.

Калкалап канатына катып келген,
эки уулду – Ногой, Шыгай элдеринен.

Уруунун атын берип ал балдарга,
аларды Ногой, Шыгай атады да,

Ногоюн хан көтөрүп кең Алайга,
Шыгайын бек атантты Анжыянга.

Далдалап азырынча бөтөн көздөн,
силерге жай даярдап бекем жерден,

мен барып жооптошуп келгенимче,
жашына турасыңар ошол жерде». –

...Калаага түшпөй өтүп кайра тарттык,
өрүүлөп өрөөн өйдө, тоо таяндык.

Өрөөндүн баш жагында эски коргон,
жабышып жар боорунда үй томсоргон,

Үй ээси кары кемпир жалгыз калган,
бул жерди жарым кылым баанек кылган.

Калтырып үчөөбүздү ошол жерге,
Күчүгөн абамды издеп кеткен эле...

* * *

...Тал-Чоку. Чеп ичинде Айкөл турат.
Алагар көздөрүнөн жаш куюлат.

Төмөндө кызыл-кыргын «каңгайлаган»,
калмактар үй түгүндөй ураан салган.

Кырчылдап, кыраан шерлер айбат кылып,
каптаган калың жоого каршы туруп.

Ата-Журт, ар-намысы кайрат берип,
Айгайлап аз гана кол көптү жеңип,

кыргынды тыным албай жүрүп турган,
улады эне ыры жай угулган:

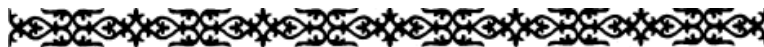
«Кулунум, бүт өмүрүм арман менен,
жан кейип, өксүк тартып өттү десем,

жараткан Теңириме шек келтирген,
текебер док урунуу болбос бекен...

Көз жашка жүзүн жууган энелердин,
күйүтүн, арман-мунун көрүп өстүм.

Чоң энем – араб кызы Зүлейханын,
көрбөдүм кабак ачып жаркыганын.

Ал дайым ачуу жашын төгөөр эле,
баяндап Боз-Коргонду эскергенде...»

БОЗ-КОРГОНДОГУ АЛГАЧКЫ ТҮН

«Күчүгөн Боз-Коргонго үчөөбүздү,
жеткирип кайра кеткен күндүн кечи.

Бир жан жок. Боз тополуу бөксө тоолор.
Салаалап төмөн кеткен терең коолор.

Жабышкан там бооруна эски уядай,
бозоргон жар боорунда кунарсыз жай.

Ураган ошол жайдай тамтык кеткен,
упузун кара көйнөк, тар кемселчен,

жаан жууп, шамал жеген боз коргондой,
бозоргон бырыш жүзү, мурду оңкогой,

бир кезде карагаттай каректерден,
нур кетип, кудукка окшош үстү түшкөн,

наарсыз ушул жүздө таң калтырган,
саргарган майда тиштер бек сакталган,

жупжука эриндерин кымтый тиштеп,
үн катпай бет маңдайын теше тиктеп,

кыймылсыз – катып калган таш молодой,
ордунан жана эртеден эч козголбой,

бозоргон коргон ээси – карт кемпирге,
даай албай биз отурдук тиги четте.

Кеч кирди. Саид-Малик тынчы кетип,
кемпирдин маңдайына басып келип,

акырын кур жөтөлүп дабыш салды,
карт кемпир сүйлөйбү деп туруп калды.

Саидге көңүл бөлбөй, күбүрөгөн
эринден сөздөр чыкты түшүнбөгөн:

«Сен дагы карыптырсың Бозчагырым,
дубамды миң кайталап, миң чакырдым.

Наристе – маңдайында жылдыз жанган,
коштогон азаптуу аял, бир чебер жан,

шашкеде Боз-Коргонго келип түшкөн.
Бул бала сен экөөбүз эңсеп күткөн,

кеч күздө күтүүсүздөн келет деген,
кайтарган кенчибиздин ээси белем.

Күчүгөн эч дарегин билдирбеген,
шашкеде булар менен чогуу келген.

«Бул жерде эки күнгө калышсын» деп,
айтпастан андан башка орчундуу кеп,

артына кайра кайтты келээр замат.
Билбедим кайдан келди, кайда барат.

Унчукпай тигилер да адеп сактап,
эртеден эмне дээрим күтүп атат.

Мен дагы сени күттүм, Бозчагырым,
чечкиниң колундагы эр тагдырын.

Ичинде келгендердин – Боз-Коргонду
ээлөөчү ээси келсе жакшы болду.

Болбосо күүгүм кирди – убактысы
күтпөгөн меймандарды тындым кылчу.

Сөөктөр Күн куйкалап, шамал үйлөп,
Кошулсун үймөктөргө да бир үймөк». –

Бозоргон боз топого түстөш жылан,
соймондоп ача тили кыбыраган,

кемпирдин маңдайында таш түбүндө,
байкалбай жаткан экен түпкүчтөнө.

Саиддин бүткөн бойу дүр дей түшүп,
жыландын не айтаарын турду күтүп.

«Тынчтангын Сергил кемпир, ээси келди,–
баланын сагаагында биздин белги.

Карыппыз – сойлогондо ыкшоо тартсам,
көзүңдүн курчу кетип начарлаган.

Болбосо келмек элем мен небакта,
көрмөксүң эчак мөөрдү сен сагаакта.

Алдагы жаныбызда турган адам,
түшүндү сөзүбүздү айтып жаткан.

Сырың ач Сергил кемпир, күн чыкканча
Күн тийе күтөм сени тиги бурчта». –

Конулда таш түбүндө эч байкалбай,
Бозчагыр кирип кетти шырп алдырбай.

Эртеден таш молодой каткан кары,
колдорун кыбыратып кыймылдады.

Кабакка кирген нурсуз көздөрүнөн,
кызарып жаш сыгылып мөлтүрөгөн,

кычыкта жашын сүртүп, мурдун тартты,
кымтылган эриндерин аста ачты:

«Ыраспы, сен жөнүндө,– түшүндү деп,
Бозчагыр азыр мага сүйлөгөн кеп?

Сен кимсиң? Үйрөнгөнсүң кайдан, кимден?
Түшүнүп макулуктун тилин билген.

Жарыгым, тогуз мүчөл жашым өттү,
ашырып бир кылымды көрдүм көптү.

Келсем да ушул жашка көрбөгөмүн,
түшүнгөн жан-жаныбар сүйлөгөнүн.

Сырдашып алар менен сыр бөлгөнүң,
ак дилден аянбастан кам көргөнүң.

Сендеги дареметти көрүп турам,–
теңдешсиз саяпкерсиң – ат таптаган.

Токтогун, сүйлөбөгүн, көрдүм мына,
кездешээр убактыбыз келген тура.

Жылт эткен өмүрүмдүн соңку учкуну,
буйруптур сени менен жолугууну.

Жарыгым – Саид-Малик, сейрек келген,
жалганда эч кири жок пенделерден.

Жашоондун вазийпасы – жаралганда,
бирөөгө кам көрөсүң бул жалганда.

Чакырчы тигилерди, тийешелүү
силерге сыр килитин бир чечели». –

Ордунан ооруксуна өйдө болуп,
бырыштуу маңдайына колун койуп,

кылкылдап баткан Күнгө жүзүн бурду,
телмире кош айтышып карап турду.

Шадылуу арык колун маңдайдагы,
жылдырып бырыш жүзүн жай сылады.

Кош колун көкүрөккө бириктире,
күбүрөп тооп кылды Көк-Теңирге.

Бурулду үй тарапка кадам таштап,
алдыда бара жатты бизди баштап.

Буруксуп бүргөн жыты мурун жара,
үңкүйгөн үйдүн ичи шунча таза.

Киргенде оң тарабы аштымкана¹,
сол жакта бийиктелген чарпаяча.

Жупжумшак көрпө төшөк, куш жаздыктар,
оң бурчтан орун алган очогу бар.

¹ *Аштымкана* – ашкана же тамак-аш койулган жай.

Кыпкызыл жоон бүргөн куурайлардан,
тестелеп от жагууга даярдалган.

Ылайдан согулган мор такталана,
ылайык буйум-терим сактаганга.

Кур койбой ар бир көзүн орду менен,
ээлептир идиш-аяк керектелген.

Төшөлгөн чарпаяда көрпө үстүндө,
кол жаңсап бизди аякка өткөрүүдө.

Ал өзү очок жакка басып барып,
көмүлгөн күл ичинде чоктон алып,

куурайды очоктогу тестеленген,
жел үйлөп тутандырды чогу менен.

Жөлөнгөн мор ичинде үч иликти,
орнотуп коломтого чөөгүн илди.

Андан соң ашканасын түрүп салды,
керилген кермедеги дасмалды алды.

Баканда бокчону алып бир колуна,
шашылбай жай олтурду өз ордуна.

«Калганын ырастачы, жарыгым, сен
чөөгүндө суу кайнаса алып келсең.

Буйурган насип татып баарлашсак,
катылган ичибизде сырды ачсак...» –

Башынан бабалардын келе жаткан,
суу менен ооз чайкап насип таткан.

Мына ушу каныбызга сиңген салтты,
көргөнүң бөтөн жерде кандай жакшы!

Ортого дасмал жазып, карап калдым,
билбестен андан нары не кылаарым.

Бокчонун оозун ачып жылдырды да,
дасмалга кой дегенсип ишарат кыла,

кол жаңсап, кайра ойго чөмүлгөндөй,
насипке анча деле көңүлдөнбөй,

болгону бизди өзөк жалгаса деп,
шашкандай, бачымыраак баштоого кеп.

Сакталган сарамжалга таң калгамын,
алганда бокчо ичинен жемиш кагын.

Чөөгүндөн кайнак суудан кеселерге,
аз бөксө куйуп жаңы бердим эле.

Муштумдай шири баштык¹, жыты аңкыган,
бул не деп оозун ачып карап тургам.

«Күлазык, кеседеги сууга салып,
Буйурган насип ушу, наар алалык...» –

Бир ичип далай күнгө кармалгам ток,
жашоомдо андан кийин татканым жок.

Күлазык өзүм деле көп камдадым,
а бирок ошол даамды эч татпадым...

¹ *Шири баштык* – жылкынын терисинин түгүн кырып салып ыштап жасалган баштык.

Ал түнү насиптен соң Сергил эне,
Килитин сыр-куржундун ачкан эле:

«Төрөлүп киндик каным тамган жерим,
баш тарткан бир уруктан кандаш элим

калыптыр өтө алыста. Төрөлгөнүм
болуптур бар болгону он-он беш күн.

Жапжашыл гүлгө оронгон ынды жери,
туруктуу, антка бекем, шайыр эли.

Мекеним, кандаш элим мына ошолор,
ойлосом кусаланып сезим толгоор...

Ага-ини Жамшит менен Бахрамдын,
силерге айтып берем таржымалын.

Аркалап аздектеген ата өнөрүн,
жыланды чоор менен бийлеткенин,

алардын тилин биллип сүйлөшө алган,
даарчы Жамшит деген менин атам.

Кичүүсү – адепсиз чектен ашкан,
калпычы, колу туткак бир ант урган,

ата-эне койгон аты Бахрам деп,
аталбай, ага-тууган көрүшүп жек,

«алдамчы», «кисабир» деп атак алган,
өз аты чакырылбай унут калган.

Жарыкка мен келээрден бир аз мурун,
уруунун уурдап алат «актык курун».

Мааниси «актык курдун» мына мындай:
жасалат ал кайыштан апапакый.

Чөгөрүп тогоосуна асыл таштан,
кайыштын чеке белин алтындаткан.

Калың эл тумоо каптап, кырсык чалса,
мойунга «актык курду» арта салса,

бет алып Оттуу-Тоону таң ык сала,
тайынып ыйык тоого барышчу да,

уруунун чоң бакшысы тооп кылып,
Теңирге тилек кылчу кулдук уруп.

Бахрам уурдап алган «актык курду»,
чоң бакшы таап алып, өкүм кылды:

«Кас пенде, салтты бузган Теңир безер,
калбастан тууган жерде элден кетээр.

Каалоосун Оттуу-Тоонун аткаргыла,
калайык, бир уруктан баш тарткыла!..» –

Калтырбай ал уруктан бир да жанды,
ашырып жердин чегин кууп салды.

Азабын ал шүмшүктүн жазыксыз эл
тартышып, кыдырыптыр көптөгөн жер.

Жер кезип, таба алышпай туруктуу жай,
бир жерде байырлашчу аз гана ай.

Чыгарып да бир балээ Бахрамы,
ошентип байкуш атам жай албады...

Сегизге жашым келип калган эле,
биз тиги Алаткакты жердегенде.

«Уялаш, сени кыйбай азап тарттык,
моминтип бир уруктан жалгыз калдык.

Бүт баары кылганыңдан тажап, тойду:
«бөлүнгүн же кечкин» – деп талап койду.

Мен сени кыя албадым, туура көрдүм,
аткарып талаптарын – бөлүнгөнмүн.

Калп сүйлөп, ууру кылба тилимди алсаң,
тилегим – ушул жерден орун алсам»,–

ушинтип куруган атам инисине,
жалынып-жалбарганы али эсимде.

А бирок көнгөн адат калчу беле,
чырмайып чыдай алат бир азга эле.

Бир күнү карбаластап күйүп-жанып,
келиптир бир шумдуктуу кабар алып.

«Кыдырып адыр кезип жалгыз жүрүп,
кумдагы, топодогу изди сүрүп,

кор кылбас өмүр бойу байлык таптым,
колундан келет аба, арга тапкын.

Макул бол айтканыма, шондо гана
тынамын, тынч койомун өз жайыңа.

Талабың аткарам деп убада бер,
күбөбүз – көпкөк асман, бут баскан Жер.

Бактылуу болсун десең жалгыз кызың,
абаке, мен суранган ишти кылгын!.

Бөлөк эл, бөтөн жерде байлык деген,
ал бизге эл ордуна керек экен.

Шондуктан, ээсин күткөн көп байлыкка,
абаке, ээлик кылып жыргайлык да!

Ордосун жыландардын көрүп келдим,
ал жерге каткан кенчтин жытын сездим.

Баш тартпа, түк коробойт ага эч нерсең,
болгону, арбашасың жылан менен.

Мезгил күз, чээнге кирип кетелекте,
жөнөйлү маакул десең эртең эле...» –

Ал күнү жооп бербей атам ойлуу,
сүйлөшпөй киши менен, жалгыз болду.

Кеч кирди. Түн да өтүп тунжураган,
чыгышта таң кылайып саадак чалган.

Жашоомдо эң акыркы бейпил таңым,
баламын, баркын билбей тосуп алдым...

Бейгапар булактагы сууга баргам,
жанына келсем дагы байкабастан,

телмирип көзүн албай, оргуштаган
булактын суусун тиктеп турат атам.

Кандайдыр чоочун сезим жүрөгүмдү,
сыздатып «тыз» дедире булкуп өттү.

Атама сөз айтууга даай албай,
ордумда үнсүз турдум добуш салбай.

Ал эми атам болсо каткан бойдон,
телмире сууну тиктейт чыкпай ойдон.

Туурадан таш шыгырап төмөн кулап,
сүйрөгөн бир нерсенин доошун улап,

бурулуп мен карасам, атам дагы
селт эте ошол жакты карап калды.

Келаткан Даасс экен, отун сүйрөп,
атамды чочутканын кайдан билмек...

Даасс деген жетим бала, элибизден
кошулуп атамдарга бирге келген.

Өлсөм да чогуу өлөм деп силер менен,
башкалар бөлүнгөндө ал кетпеген.

Даассты тааныган соң мени карай,
атакем добуш салды таң калгандай:

«Жарыгым, качан келдиң, турдуң неге?
Чакырып мага добуш салдың беле?

Кичекей көпөлөгүм, ырас белем,
бактылуу ушул сени кылат деген.

Кор болуп бөтөн элде калбас үчүн,
бир сен деп жасаганым кийин түшүн...

Карегим, үшүп кеттиң, үйгө баргын,
алыска жол тартабыз, даярдангын». –

Каякка? Эмнеге? деп сурабадым.
Сүйүнүп үйдү көздөй тез чуркадым.

Кылчайып арт жагымды бир карасам,
сүйлөшүп атам менен Даасс турган.

Жүгүрүп үйгө жетип кирээримде,
оролду муздак манжа билегиме.

Бакырып, чочуп кетип жалт карасам,
колумду кыса кармап Бахрам абам,

сезилип турпатынан коркутканы,
жагымсыз кирилдек үн шыбырады:

«Зээргил, кана айткын жашырбастан,
сага азыр эмне деди Жамшит атаң?

Эмне үчүн үйгө келбей калып калды?
Ал жерге тигил жетим кайдан барды?

Даасска эмне деди, айт жашырбай,
болбосо...» – Билегимди кыса кармай,

көздөрү заар чачып жалт-жулт эте,
шыбырап суроо салды ал демите.

Күтпөгөм мындай орой мамиле эч,
шондуктан, кетким келди жанынан тез.

«Абаке, колум сыздап ооруп кетти.
Үшүдүм, үйгө кирем койо берчи?!.

Сүйлөшүп турушушат, билбейм нени
«Алыска аттанабыз, камын» деди.

Колумду койо берип кыр-кыр эте,
сүйлөдү дагы деле ал демите:

«Угуп кой, атаң келсе барбайм дегин,
ал жерде тийбейт сенин эч керегиң.

Ээрчисең тилимди албай өз убалың,
жөн гана энең менен калып калгын». –

Чакчагай көздөрүнөн заар чачып,
жанымдан узап кетти тез-тез басып.

Аздан соң атам менен Даасс келди:
«Жарыгым, даярсыңбы жолго?» – деди.

Атамды капа кылып албайын деп,
абамдын айткандарын салбадым кеп.

Ата-энем ченеми жок эркелеткен,
үч уулдун ортосунда жалгыз элем.

Атакем жакын тартып кичинемден,
үйрөткөн өнөр сырын бөлүшүп тең.

Салаалап саамайымды сылай тарап,
бооруна бекем кысып сүйлөөчү аяп:

«Жарыгым, баардык өнөр бийик болот.
Аздектеп аяр тутсаң ыйык болот.

Тубаса бир өнөрдү тукум улап,
келатам өмүр бойу ыйык кармап.

Ал өнөр – даарчылык,– Теңир берген,
бийик тут, анткени аны улайсың сен.

Төрөйт деп өнөр ээсин энеңерди,
күткөмүн чыдам кетип көпкө дээри¹.

Үч уулдун биринде да белгиси жок.
А сени кыз дегенде жегендей ок,

тагдырың оор сынга туш болгону,
жарыгым, жүрөгүмдү тынч койбоду.

Бул өнөр – эрдин эри чыдай турган,
аркалай, тик өлүмгө башын бууган.

Жыланды баардык элде Азис дешет.
Маанисин Азис дештин минтип чечет:

өтө ыйык, аруу, таза, четин² нерсе,
татыктуу атак алып Азис дешке.

Сокурду азис дешет – эмнеликтен?
Туптунук акылына таазим эткен.

Азис дейт жыландарды – эмнеликтен?
Анткени, өйдө турат пенделиктен.

Адамзат алтын үчүн дилин сатат,
бат десе – белчесинен бокко батат,

каз десе – атасынын көрүн казат
ас десе – уялашын дарга асат.

¹ *Дээри* – чейин, дейре.

² *Четин* – сейрек, ыйык.

Ал эми асыл заттын ээси – жылан,
жок сезим – бир-бирине кастык кылган.

Жыландар – жашоосунда ыйык, аруу,
Жараткан коргонсун деп бериптир уу.

Катылбайт ал эч кимге – катылбаса,
далилдеп ак пейилден агын чачса,

бир тамчы сүткө кошуп уусун жутуп,
азис да сойлоп кетет антын тутуп.

Ал эми чыккынчылык кылсаң ага,
кечирбейт – жок болосуң бир заматта.

Үч уулдун белгиси жок сага түшкөн.
Жарыгым, шакиртимсиң эңсеп күткөн.

Мен сага атаң эмес – устатыңмын.
Сен мени «Устат Жамшит» деп чакыргын.

Адатта бул өнөрдүн койгон шарты,
Чакыруу өз атынан устаттарды». –

Атамды «ата» дебей, көбүнесе,
Жамшит деп чакырууга көндүм эле.

Азыр мен кыйналышта турган элем,
эмне дейт устатыма барбайм десем?

Баш тартып убададан жалган айтсам,
кечирбейт анда устатым мени эч качан.

А эгер Бахрамдын сөзүн айтсам,
экөөнүн урушаарын сезип турам.

Шондуктан, туура көрдүм,– унчукпастан
кошулуп тигилерге сапар тартам...

Күн чыга жолго чыктык. Үн катпастан
жашырып жаштуу көзүн бизди узаткан

апамды, үч тууганды – азыр да мен,
телмирип тургандарын элестетем.

А көрсө, эч кимибиз айта албаган,
бар тура баарыбызда сыр катылган...

ЖАМШИДДИН ЖЫЛАНДАР МЕНЕН АРБАШУУСУ

Төрт түнөп, бешинчи күн түшкө жакын,
жеткенбиз коктусуна Үймөк-Таштын.

Көрүнгөн тээ төмөндө бүлбүл гана,
коктунун оозундагы дөңсөө талаа.

Куйулган колотчолор салаа-салаа,
дөңсөөнү Үймөк-Таш деп аташчу анда.

Ар кандай көлөмдөгү ар кыл таштар,
кыналган үстү-үстүнө катар-катар.

Кум толуп коңулуна шыбак баскан,
ал дөңсөө пайда болгон жалаң таштан.

Бул күндө кыртыштуу дөң чөп каптаган,
баары бир Үймөк-Таш деп аты калган.

Бахрам үймөк ташка баштап келген,
агасын арбаштырмак жылан менен.

Өнөрүн карегиндей аздектеген,
ал бүгүн айрыбаштайт алтын менен.

Ээ болуп кенч байлыкка, дооран сүрүп,
өмүрүн өткөрмөкчү ойноп-күлүп.

Адепсиз Бахрамдын ач көздүгү,
апкелген алааматты ошол күнү...

Чөгөрүп желмаянды түзөнчөгө,
үчөөбүз чыгып бардык дөң үстүнө.

Кара таш үй ордундай жерди ээлеп,
атайлап чегилгендей тептегерек.

Орноткон дөң үстүндө такка окшоп,
сүр берет терebelге көңүл козгоп.

Жылмакай таш бетине кош шап¹ таштап,
устатым чөгөлөдү көктү карап.

Бир укмуш добуш салып, көмөкөйдөн
ышкырса – адам эмес жылан дегем.

Бир кезде таш үстүндө жаткан шаптар,
өздөрү көтөрүлүп турду катар.

Бир сөөмдөй аралыктан ачык калган,
жайма-жай сойлоп өттү аппак жылан.

Чагарап кош мүйүзү төбөсүндө,
чагылат жалт-жулт этип күзгү Күнгө.

Куйругун түпкүч кылып башын созо,
чыгарды ача тилин соймоңдото.

¹ *Шап* – болжолдуу түрдө 40–50 см. узундуктагы өтө курч бычак. Ал кош миздүү да болушу мүмкүн.

Каректер каректерге тик кадалып,
турушат адам, жылан тынч арбалып.

Жазылып келтек куйрук көбө берди,
башына жеткен кезде ал «тарс» деди.

Чаначтай Күнгө көпкөн тарс жарылып,
сулады аппак жылан тең айрылып.

Жүрөгүм чыгуучудай көөдөн жарып,
жүзүмдөн аккан жашым жерге тамып,

жазыксыз азистердин өлүмүнө,
жүлүнүм куйкаланып өрттөнүүдө.

Мүйүздүү башчылары утур бирден,
тик карап өлүмүнө каршы келген.

Дүмпүйө додолонуп дөбө үстү,
жыландын өлүгүнөн дөбө бүттү...

Кылкылдап Күн батууга аз калганда,
келатат бир боз жылан калган артта.

Тегерек жалгыз мүйүз таажыга окшош,
жонунда кызыл чекит, өңү бопбоз.

Ажалга келатканын билип туруп,
тайманбай шап мизине бойун уруп,

денесин шап тилгенин ойуна албай,
соймоңдоп ача тили Жамшитти арбай,

нипничке чыпалактай бул боз жылан,
көкүттү көңүлүмдү араң турган.

Өлүмгө кыйгым келбей бечараны,
кыйгамын – эч каалабай өз атамды.

«Кыргынды токтот Жамшит!» – дегенимде,
«тарс» деген дабыш чыгып тең экиге –

тамактан табарсыкка жете айрылып,
оргуштап кара каны, баш кайрылып,

атакем сулап жатты таш үстүндө...
Мен шордуу кылганымды кеч түшүнө,

чыңырып «атакелеп», айлам куруп,
кыймылсыз денесине бойум уруп,

эсимди жоготоордо – кулак тунган,
көз ачтым, Бахрамдын добушунан.

Ар түстө, чоң-кичине, келтек куйрук,
жыландар таш түбүнөн сойлоп чыгып,

атамдын кара кочкул канын татып,
ышкырып, Бахрамга уусун чачып,

таанылбай Бахрамдын өң-келбети,
караып ууга күйгөн тултук бети,

кош карек чанагынан сыртка чыккан,
кыйкырган чаңырыгын жан жок уккан.

Денесин кабыл албай жер силкинип,
сөксөөлдүн бутагында калды илинип.

Жүрөктүн үшүн алган көрүнүштү,
жанымда жан жок эле тең бөлүшчү.

Наристе сезимиме бүлүк салган
унутпайм ошол күндү каран калган!

...Билбеймин канча жаттым кандуу жерде.
Билгеним сезимиме келгенимде:

сойлогон каршы-терши жыландардын,
жылбышкак муздак денин сезип калдым.

Дүркүрөп денем үркүп көзүмдү ачсам,
таптакыр таанылбаган жерде жатам.

Бозоргон кеч күздөгү сургулт асман,
бозортуп жердин бетин кыроо баскан.

Жыландар ар кыл түстө топ-топ болгон,
айлана тегерегим курчап толгон.

Эсиме келгенимде көзүмдү ачып,
биле албай не кылаарым калгам шашып.

Анткени жыландардын ар бир сөзүн,
түшүнүп турганыма жетти көзүм.

Көрсө алар чолоо койбой бүт денемден
сойлошуп дилин таштап, тилин берген:

«Адамзат арасына кошпойт эми,
денеңде калган азис бедерлери¹.

Аларга жакын барсаң бүлүк салат.
Чочутуп жүрөгүнүн үшүн алат.

¹ Бедер – жыландын терисинин жуккан тагы.

Сиңирдик уубузду аздан берип,
ачуулуу айрымдары кокус жээрп,

байкабай турганында алса чагып,
мерт болуп калбасын деп уу таралып.

Сиңирген сага уубуз каршы турат,
денеңе кирген ууну кайра сыгат.

Адамзат – жашоо үчүн жерге келген,
Жараткан акыл берген, сезим берген.

А бирок аздектебей аны терең,
жандуудан табиятта адам – керең.

Адамдар арасында ач көз, наадан,
мээримсиз таш боорлору орун алган.

Аларга кымбат эмес ыйык сезим,
жүрөксүз тирүү кулдар – өлүү кенчтин.

Алтынга айырбаштайт элин-жерин,
алмашат бир тууганын ата-тегин.

Жансыз кенч жандуу кулду каалагандай,
чимирет кол учунда өкчөп-калчай.

Кул кылган адамзатты – алтынды биз,
жазданып, төшөнөбүз, тебелейбиз.

Мупмуздак өлүм чачкан жылтыр затты,
катабыз жетпесе деп адамзаты.

Азаптан, кулчулуктан, нак өлүмдөн,
адамдар коргогонду түшүнбөстөн,

сен өзүң күбө болгон алааматты,
салышат башыбызга адамзаты.

Наристе жүрөгүңдө аруулугуң,
көргөздү бийиктигин, улуулугуң.

Жашооңдо эң кымбатың – баа жетпеген,
сен бизди артык көрдүң атакеңден.

Боо түшүп кыргын тапкан жыландарды,
ак дилиң бейөлүмгө кыя албады.

Залалы бир наадандын миңге тийди,
атаң да кара дилге башын ийди.

Миңдеген жыландарды тыйпыл кылды,
доо кетип абийирине жанын кыйды...

Күчүнө толук бизди баш ийдирген,
жаралат адамдардан чанда, бирден.

Жан эле дал ошондой күчкө эгедер,
Жамшит да шерт дубанын антын билээр.

Эгеси шарт дубанын – дуба окуса,
жыландар бар аймактан бүт чогула,

өтөбүз кош шамшардын курч мизине
сыгылып, алдас уруп, жон тилине.

Дубада башчыбыздын аты аталып,
жан берсе ортосунан тең жарылып,

жазыксыз жүз нөкөрү аны менен,
жан берет ортосунан бөлүнүп тең.

Биз дагы дуба айтабыз жанды үрөп.
А бирок күчтүү даарчы артык билет.

Шерт ошол – эң акыркы топ калганча,
качпайбыз кан майдандан биз арбаша.

Жеңилсек, даарчы – ээси асыл кенчтин.
Жеңсек биз – тыйпыл кылып ата-тегин,

калтырбай бир тукумун издөө салып,
баарысын өлтүрөбүз, тапсак, чагып.

Зээргиль, сенин аппак таза дилиң
сактады тукумунду өчүбүздөн.

Чыгардык баарыбыз тең мындай бүтүм,–
каласың арабызда элиң үчүн...

Сен аяп сактап калган Бозчагырмын.
Буйругун аткарабыз биз тагдырдын.

Асыл кенч ээсин күтүп тапшырууга,
буйруптур тагдырыбыз сага, мага...

Кайтарган кенчибиз бар, ээсин күтүп
келебиз кыргындарга чыдап, түтүп.

Досуна чоң атабыз антын берген,
келгиче кенчтин ээси сактайм деген.

Жыландын адам менен дос болгонун,
кыскача айтып берем, көңүл койгун.

* * *

...Жамшиттей даарчылык өнөргө тең,
бир кезде Эштек деген болгон экен.

Таза кан – хан тукуму Эштек ханга,
өнөрү кымбат эле баарынан да.

Алтынга азгырылбай, барктай билген,
написин ач көздүктөн сактай билген,

эр жүрөк, тунук акыл, бай кемеңгер,
болгон дейт кезегинде Эштек чебер.

Туткундап бир нече жыл ынды даарчы
бийлеткен чоор тартып чоң атамды.

Жер кезип, эл кыдырып зер жыйнаган,
бийлетип жыландарды ал кыйнаган.

Кулан кууп, чөлгө түшкөн Эштек ханга
жолугат баягы ынды сапар-жолдо.

Ал ач көз, өнөрүнөн кабары жок,
ачмакчы, хан көңүлүн, чоор ойноп.

Эштек да маани бербей даарчыга,
чооруна кулак төшөйт саал кызыга.

Бир кезде чабырадан сойлоп чыккан,
көз албай бий бийлеген чоң атамдан,

«Токтот!» деп буйрук берет даарчыга,
жыландан көзүн албай хан жай гана:

«Чеберим, чабыранды жылан менен,
ак дилден тартуу кылып бергин десем,

тилимди алаар белең? Кунуна сен –
макулмун канча дилде алам десең». –

Даарчы жаңылганын шондо билди.
А бирок мүмкүн эмес, укпай тилди,

бербейм деп жылан салган чабыраны,
айтууга хан алдында алы барбы.

«Сатамын өтө кымбат, бирок кайра
чакырып Шаамур Синхти аламын да»,–

муну ойлоп өз ичинен ач көз даарчы,
бүгүлө хан алдына басып барды.

Кош колун чекесине тооп кыла,
даарчы чабырасын ханга суна,

«Чөл ээси, кудуреттүү азис ханым,
баа жеткис, наркы кымбат бул жыландын.

Бир уруу элди багам муну менен,
эгерде кымбат дебей макул десең,

тогуздап тогуз түрлүү мал бөлгүнүң,
үч тогуз нарга жүктөп зер бергиниң,

жериме жеткичекти коштоп бараар,
кол бергин жаа тартышып, кылыч чабаар.

Сунушка макул десең – мына ханым,
жок десең айткан сөздөн кайра тарткын».

Эштек хан анын айткан сунушуна,
«Макул» дейт, даарчыга колун суна.

Ал айткан малды, зерди апкелгиче,
кармалып көп күн калат ысык чөлдө.

Түшүнбөйт ынды даарчы не себептен,
алам деп Шаамур Синхти көк беттенген,

жөн эле эсирүүбү байлык тепкен,
кутуруп не кылаарын билбей көпкөн?

Болбосо... Бирок ага ишенбеди.
«Билмекчи жылан жайын кайдан» деди.

Хан Эштек көргөндө эле тааныганын,
капаска бейгам түшкөн Шаамур жайын,

мерт кылып койбосун деп, даарчыдан
билгенин сыр алдырбай ал жашырган.

Төбөсүн Шаамур Синхтин көргөнүндө,
түшүнгөн көсөм чебер тек жөнүндө.

Төбөдө мөөрү менен ал төрөлгөн,
«Торолсо бийлик ээси болот» деген.

Өтө шок, ойноок эле. Чөлдү кезип
ордодон ойноп жүрүп алыс кетип,

туш болот ынды даарчы жайган торго,
торолот тар капаста батып шорго...

Салынып арып дуба¹, көз байланган,
кордолуп мардын шаасы кулга айланган.

Мөөрүнөн Шаамур Синхтин хан окуган,
шул күздө эркиндикке чыга турган.

¹ *Арып дуба* – дубанын түрү. Бул дубанын жардамы менен адамдын же айбандын эркин башкарып, же арыктатып, кичи-рейтип, айтор ар кандай жамандык кылса болот.

Шерти бар: «куткаруучу мардын шаасын,
жан болсун ыйык туткан өнөр баасын.

Көздөбөй пайда-зыян, бар дилинен,
бул шаага боштондукту берем деген»...

«Чөлдөгү жыландардын шаасы – Шаа Мар
уулунун келээр күнүн билген чыгаар.

Куткарсам бул кордуктан мардын шаасын,
алаармын Шаа Мар Шаанын ак батасын»,–

шуну ойлоп, нөкөрлөрүм келсе экен деп,
дубасын жандыраарын күтөт эңсеп...

Шек алып кийинчерээк кара ынды,
ал дагы кармашууга даяр турду.

Бар эле шул аймакта бир чоң уруу,
башчысы ал уруунун билчү муну.

Алардын бар өнөрү колго алаар,–
адашкан кербендерди тоноп-талаар.

Келгенде чөл жыланын кармаганы,
жумшачу акы төлөп бул аларды.

Азыр да пайдаланмак болду күчүн,
алдаган асыл-зарын алыш үчүн.

«Баары бир жылан менин колумда да,
көөдөктү¹ чагып алып, чакырганда,

¹ *Көөдөктү* – эси жокту. Бул жерде Ынды даарчы Эштек ханды айтып, аны жылан чагып өлтүрөт деп ойлоодо.

кетсем да жер түбүнө арттан барат,
арыпты окуганда издеп табат.

Жөн бербейт зерин, малын. Мунун дагы
сезилет бир ойлогон ойу бары.

Жолугуп тигилердин башчысына,
жайымды түшүндүрөм сунуш кыла.

Асыл зар бөлүшөмүн, жардам бер деп,
даярдап күтүнөйүн камымды жеп»,

ойлогон жаман ойдон сыр билгизбей,
даарчы түр көрсөтүп сүрдөгөндөй:

«Зарыгып бекер жатпай, тердеп-чардап,
чөл кезип алсам деймин жылан кармап.

Эгерде макул десең, улук ханым,
кесибим – жылан издеп чөл кыркамын», –

жонуна бош чабыра асынды да,
узады хан отоодон таң агара...

Хан Эштек капарына алып койбой,
ындыдан кудуретин ашык болжой:

«Даарчылык өнөрүмдү бир жанга айтпай,
жашырып саагагымда мөөрүм ачпай,

сактаймын ичке катып жан сырымды,
бузбастан хамбаламдык¹ ант-ырымды.

¹ *Хамбалам* – табигаттын терең сырларын өздөштүрүү үчүн жашыруун окуулардан алган билим деңгээлинин биринин аталышы. Дубакөй адам.

Мендеги кудуреттен шек албады.
Мейли азыр кармай берсин ал жыланды.

Дубасын Шаамур Синхтин жандырганда,
ошондо аны кошо куткарам да»... –

Аңдытып кароол койбой ынды артынан,
Хан Эштек теңине албай чоң жаңылган.

Ал эми тиги даарчы көздөп чыккан,
алиги чоң урууну издеп тапкан.

Жолугуп уруу башчы каракчыга,
бекитет аны менен ант-убада:

«Бөлүшөм ала турган зерден, малдан,
аянбай көргөзсөңөр мага жардам.

Бул жерден күндүк жолго узаттырып,
тыптыйпыл жок кылгыла түндөп барып». –

Бышыктап убадасын, шарт белгисин,
кай жерден кандай кылып берердигин,

артына кайра тартты кайрылбастан,
«Жыланды таппадым,– деп – кармай турган».

«Өнөрүн аздектеген даарчы» деп,
Хан Эштек кур шылтоосун көрүптүр эп:

«Туш келди жылан кармап үндөбөгөн,
А көрсө мардын шерин тандайт экен»...–

Экөө тең алданганын сезишпестен,
сыр бербей бир-бирине маектешкен.

Билбеди даарчы ынды жаңылганын,
алтын деп ажалына кабылганын...

Күн өтүп мезгил күзгө таяганда,
күтүүдөн хан зарыга тажаганда,

чакан кол зерин, малын артып, айдап,
мына ушул Үймөк-Ташка келип калат.

Алиги кара ташка шап таштаган,
эрөөлгө чакырган жер – Жамшит атаң,

түшүрөт алигилер арткан зарын,
билишпей кара ындынын айла-амалын.

Бийик жер, көрүнөт деп туш-тараптан,
өткөндө каракчыга болжоп айткан.

Буларды көпкө күтүп тажагандан,
бир чети мезгил күзгө таягандан,

узатмак болду ындыны таң агара,
хан Эштек түнү бойу даярдана.

Айтканын ашык берип, жолго аткарып,
жеткиз дейт чакан колду коштоп барып.

Өзүндө жыйырма чакты жигит-жалаң,
тейлеген он-он бештей нөкөр калган...

«Бул жерди акыркы ирет түнөк кылып,
буйурса, таңкы заарда жолго чыгып,

кырсыктан тышкары болсок, жыйырма күндө,
калаарбыз, бурадарлар, барып үйгө.

А бүгүн жумушум бар жасай турган.
Бирин да жан кишиге чыгарбастан,

суранам, ичке катып не көрсөңөр,
сырымды ачпаганга ант берсеңер?».. –

Эштек хан нөкөрүнө бир жан аяк,
эриткен куйрук майды ысыттырат.

Калтырбай жан аякта ысык майды,
таңдантып жигиттерин – жутуп салды.

«Ар бирин бере албаган сурооң турат:
«Не деген баалуу жылан мынча кымбат?

Жыйнаган асыл-зерин чачып салган,
кунуна бир уруу элдин сатып алган?» –

даабаган сурооңорго жүрөктү эзген,
дал азыр дуба окуп жооп берем.

Даарчы түштүк жолго узаганда,
жандырам бул жыландан арып дуба.

Көргүлө күбө болуп бул укмушту.
Силерге ача турган сырым ушу». –

Жигиттер дуба окуган ханын карап,
термелткен коңур үнгө көшүп барат.

Капшытта жылан салган чабырадан,
капыстан үн угулду шыбырттаган.

Капастын сынганынан кабар бере,
угулат темир үнү шыңгыр деле.

О шумдук, дуба жанган зор жыландын,
карашты үрөй учуп,– ышкырганын.

Дубасы жанган жылан бойун жазып,
адамдай Эштек менен мойундашып,

антташып түбөлүктүү дос болууга,
ышкырат тири укмуштай ал буулуга.

Тик туруп куйругуна – ышкырганда,
чогулуп баардык жылан шул аймакта,

адамдай кулдук уруп Шаамур Синхке,
турушту куйругуна баары тике.

Шаа Мар Шаа эң артында сойлоп келип,
дубасы жанган уулун көзү көрүп,

төмөнкү сөздөрдү айтты ал буйгуп,
акыркы сөзү экенин турдум туйуп:

«Жашадым көп кылымды – кылым карып,
кылымдар тогошкондо мен жашарып.

Бул сапар карылыгым жетип калды.
Уулумдун жоголгону курчумду алды.

Коштошоор күнүм жакын жарык менен,
келээриң күзгө таяп, уулум, билгем...

Таң калам адамзаттын өкүлүнө,
эки адам окшошпогон бир-бирине.

Теңирим шунча жакшы көрдү белем,
бирөөсүн балдарынын – адам деген.

Болбосо кечиримдүү болоор беле,
ушунча эркелетип койор беле?

Канчалык күнөө кылса – анын баарын,
Теңирим кечкенине таң каламын.

Алиги даарчы да сендей эле –
укуктуу бул жарыкта күн көрүүгө.

Кул кылып жыландардын ыйык шаасын,
зер жыйып ойноп-күлдү ал адамың.

Сен болсо аябастан зериң чачып,
уулумду тиги ач көздөн алдың сатып.

Адамзат өкүлүсүң – айтчы мага,
жарашат кандай кылуу адамдарга?..

Не берем азыр сага? Билбей турам,
өзүң айт, жактырасың кандай кылсам?

Жайыма түбөлүктүү кетээриме,
ишенем аз калганын сезээриңе.

Коштошом жарык дүйнө – баарың менен,
болосуң сен ыраазы эмне берсем?

Билемин кереги жок сага зардын,
азабын тарткан жоксуң жоктун-бардын.

Тилесем узун өмүр – аның деле,
билесиң буйруганын ченемдүү эле.

О Теңир! Макулукмун сен жараткан,
аткарчы тилегимди чын суранам.

Пейли кең шул адамга тийгизе көр,
пайдасын тукумумдун, бул керек дээр!» –

тик туруп куйругуна көктү карап,
Шаа Мар Шаа бата берип, кетти тарап.

* * *

Кечинде коңур күздүн, иши бүтүп,
таң ата жол жүрүүнүн камын күтүп,

батасын Шаа Мар Шаанын алганына,
Хан Эштек көңүлүндө сыймыктана

кубанып. Жамандыктан эч кабарсыз,
олтурат хан отоодо өзү жалгыз.

Нөкөрлөр кечки оокатын белендешип,
жигиттер жол тартуунун камын жешип,

баардыгы түйшүктөнүп сыртта жүргөн,
капарсыз келе жаткан кандуу түндөн...

Адамдар арасында акыркы түн,
бир болуп алар менен өткөрүү үчүн,

отоого сойлоп кирип, ойун бузбай,
капшыттан орун алып ханды туштай,

Шаамур Синх бойун жазып жатып калды.
Ойлонгон Эштек аны байкабады.

Чайыр шам отоо ичин күңүрттөтө,
төгүүдө алсыз шоола үлүндөтө.

Бир кезде «куу-куулаган» добуш чыгып,
тунжурап тунган түндүн койнун бузуп,

бейкапар, улуу отту тегеректеп,
олтурган жигиттерге чабуул беттеп,

капыстан кол салышты каракчылар,
таптырбай айла-амалын кандай кылаар.

Карсылдап, тарсылдаган үндөргө удаа,
айлана толуп чыкты ызы-чууга.

Укмуштай ышкырыктан кулак тунган,
ызылдап отоо ичинен сыртка угулган.

Сенейип каракчылар, ат кишенеп,
бир шумдук болгондугун баары билет.

О адам! Зердин түбү кор экенин,
кордугун тартаарыңды эч билбедиң!..

Даарчы алтын эмес – ажалына,
түшүнбөй Шаамур Синхти сатканына,

бечара, өлүү кенчтин тирүү кулу,
арылгыс ач көздүктөн көрдү муну.

Баягы уруу башчы сөзгө көнгөн,
Ындыны өлтүрүүнү туура көргөн.

Ошентип, даарчыны жок кылган соң,
ханды да изсиз тыйпыл кылмак болгон.

Бейкүнөө жигиттердин канын төктү,
а бирок ачкөздүгү түпкө жетти...

Ышкырган Шаамур Синхке жооп болуп,
бүт аймак ызылдады марга толуп,

Баягы чоң уруу элден бир жан дагы,
качышып жыландардан кутулбады.

Бозоргон күзгү талаа таң атканда,
карарат өлгөн жандар мында-анда.

Той түшүп жору-кузгун жерге батпай,
учушат сагызгандар шакылыктай.

Хан Эштек не болгонун эстей албай,
«Жатам – деп,– хан отоодо жалгыз кандай?

Бул неси, сырттан деле дабыш чыкпайт?
Жигиттер кайда кеткен, не унчукпайт?» –

обдулуп жаткан жерден жай козголуп,
жүз бурат эшик жакка чыкмак болуп.

Түндөгү ызы-чууда хан отоодон
чыгарбай Эштек ханды жол торогон

Шаа Мар Шаа босогого арчындала,
узаптыр денин таштап бул жалганга.

Көргөндө шаа жыланды дени дүргүп,
эсине түнкү чууну бүт түшүрүп,

Эс-учун жоготконбу, калганбы уктап,
эми ал ажыратып билбей турат.

Эшиктен Шаа Мар Шаанын жансыз денин,
этиет алып койду жерге секин.

Ал анан жүрөк даабай сыртка чыгып,
ар жактан алсыз чыккан онтоо угуп,

шашыла басып барып муну көрдү:
жатышат додолонуп нөкөрлөрү.

Курчаган жыландардын ортосунда,
калыптыр өлбөй тирүү жетөө гана.

Онтогон нөкөрүнүн башын жөлөп,
Хан Эштек тыным албай суроо төгөт:

«Кандайча болгонуна көзүм жетпей,
түндөгү ызы-чууну утур эстей,

бөлүнөт ойум онго, санаам санга,
эсиме түшпөй койду чуудан башка.

Бул жаткан аскерлердин, нөкөрлөрдүн,
айтчы сен, кимдер келип кан төккөнүн?

Кыргынды кимдер салды, кайдан келди?
Көрүнбөйт алар кайда, кимдер жеңди?

Мен неге сыртка чыкпай ичте калгам?
Уктаппы, эсим ооппу – билбей турам». –

Табышмак нөкөрлөргө бул суроолор,
чамасыз сөз кайрууга жооп болоор.

Турушкан бир-бирине жооп айталбай,
Шаамур Синх сойлоп кирди алсырап, жай.

Бир топко бойун жыйбай алсыз жатты,
ал анан терип-тепчип баарын айтты.

Сөзүнүн акырында мунайымдуу,
сүйлөдү жашын төгүп мына муну:

«Айтчы дос, кечээ эле ак дилиңден,
сен бизге кызмат өтөп. Күттү белең –

жасаган жакшылыгың октой таамай,
тийерин дал өзүңө өлүм самай?..

Мен билем, пайда-зыян тапкың келбей,
жөн гана жасагансың милдетиндей.

Кара ниет бир шүмшүктүн залалынан,
карачы, кыргын тапты канча миң жан.

Сен мени анча алтынга сатып албай,
тиги ач көз,– каракчыга акыл салбай,

жөн гана тартып алсаң болмок беле?
Сен эмес – «ЖОК» демекмин өзүм деле...

Тагдырдын буйругуна деги эч бир жан,
жарыкта каршылыгын кыла албаган.

Уулуна боштондукту берген жанга,
өз жанын атам чалып курмандыкка,

жолотпой хан отоого бир да жанды,
денинде уунун баарын үйлөп салды.

Алсырап уусуз дене, кыйды жанын.
Сен дагы – көтөрө албай уктап калдың...

Зериндин кемитпестен бир мыскалын¹,
билемин кайсыл жерге катышканын.

¹ Мыскал – 0,002 грамм.

Кенч жаткан жерди билген бир да жанды,
уу чачып мар тукуму – калтырбады.

Көргөзсөм катылган ал алтын-зерди,
жерине алып кетчү алың барбы?» –

Токтотуп сүйлөгөнүн чарчагандан,
узарган дене-бойун жыйра албастан,

күч топтоп, күн нуруна жонун тосуп,
сөз күттү Эштек хандан мойнун созуп.

«Ажырап нөкөрүмдөн, аскеримден,
калыпмын жараланган жетөө менен.

Албаймын, «аманат» деп таштап кетем,
бул зерди ак эмгектен тапкан элем.

Башына күн түшкөндө бир тукумум,
ишенем, бар үзүрүн көрөт мунун.

Билесиң, ак дилимден бердим эле,
жарасын урпагымдын керегине.

Жолумду жолдой турган уул келсе,
ээ болсун, Азис досум, ушул кенчке.

Саагакта мөөрүн көрүп кенчин бергин,
«Атаңдай ак ниеттүү болгун» дегин...

Жолубуз кезигишет канжыгада,
Азис дос, кош дешели бул жалганда...» –

Достошкон адам жана мардын шаасы,
баарынан кымбат турат – достук баасы.

Достуктун антын бузбай так аткарып,
келебиз асыл кенчти биз кайтарып.

Зээргиль, адам менен мар шаасынын,
антташкан антын сага баяндадым.

Азыр биз чээнге кирээр мезгил келген,
тетигил коңулдагы үлбүрөгөн,

сыягүл чөптөн бир тал үзүп келсең,
тиштетип гүлүн сага, алып кетем.

Бул кышты өткөрөсүң мени менен.
Калганын жаз келгенде айтып берем...» –

* * *

Эскерип Сергил эне ошол күнү,
оодарды жарымына күзгү түндү.

Бир кыйла үн чыгарбай тыным алды,
учугун узун сөздүн кайра улады:

«Көк Теңир! Хан тукуму бул баладан,
жакшылык жышааныңды аябасаң!

Бир кылым оолак жашап адамдардан,
марларга дилим берип туугандашкам.

Кылымда бир гана ирет пенделигим,
билемин күч эркимди жеңгендигин.

Ошол күн – пенделигим ойготтурган,
жаш улан, чоорунда ойноп турган...

Кышта уктап, жазда ойгонуп, билбептирмин,
арадан өтүп мезгил, бой жеткеним...

Эсимде, эрте жаздын чаңкай түшү,
кулпурган боз талаанын күлүп жүзү.

Айрылган ачаланып жыттуу шыбак,
буруксуп кычкыл жыты мурунду урат.

Талмоорсуп жазгы күнгө, ар кыл үнгө,
кулпуна жытын чачкан түркүн гүлгө,

жаткамын коңул таштан алыс эмес
дөбөдө – мар тукуму курчу кеңеш.

Магдырап уйку-соонун арасында,
угулат укмуш добуш анда-санда.

Денемди талыкшытып уйку баскан,
күч менен өйдө туруп араң жазгам.

Не деген добуш бул деп кулак түрдүм,
жагымдуу жүрөгүмө мундуу үндүн

таасири жан-дүйнөмдү аралаган,
ойготуп сезимимди унут калган,

кошулуп мукам үнгө укмуш элес,
тартылды көз алдыма балалык кез.

Четинде чоң айылдын биз жайгашкан,
булактан саал берээк боз чопо там.

Ошол там, атам, энем, агаларым
тартылып карегиме – көрдүм баарын!

Кусалык ичке батпай, жүрөк жара
эчкирдим ээ-жаа бербей, үн чыгара...

* * *

Ал кезде шул Боз-Коргон турган жерде,
бар эле жерди казып салган кепе.

Ал кепе – тукум курут болгон элдин
башчысы жашаганын кийин билдим.

Уруусун жайгаштырып тээ төмөнгө,
башчысы жашачу экен ушул жерде.

А бирок мен бул жерге кийин келгем,
ал кезде кепе жайын билбейт элем.

Кепени эскергеним мына мындан:
ар дайым жазда мени таң калтырган,

жылыга эки жолу – ар түстөгү,
коңулга алып келчү кийимдерди.

Адамдай Бозчагырдын мамилеси,
ал кезде ата-энемди эстетпеди.

Жетпептир сезимиме кантип, кайдан?
Бозчагыр мага кийим алып турган.

Эсимде, кыязында, он-он бирге,
ошол жаз жашым менин келген беле.

«Зээргиль, мени ээрчип бир нече күн,
өзүңчө жан сактоонун камын көргүн». –

алдыма түшүп алып жол баштады,
алыстан жер үйлөрдү издеп тапты.

«Адамдар жан сактоого керектөөчү,
алгының буйум-терим чактап», – дечү.

А бирок бала экемин, эмне алаарым,
ал кезде ажыратып биле албадым...

Ошентип, жылдар өтүп, мен эскерген
алиги пенделиктин жазы келген...

* * *

Ыйладым канча убакыт – эсимде жок.
Укканда чоочун шарпа турсам болмок.

Турууга баш көтөрүп алым жоктой,
дөңсөөдө ыйлап жаттым мен шолоктой.

Жаныма шарпа келип токтоп калды,
мукам үн бир аздан соң добуш салды.

Жанагы жан-дүйнөнү козгогон үн
жаңырып так жанымдан не бир түркүн,

укмуштуу кайрыктарын созолонто,
көтөрдү көңүлүмдү оболото.

Ордуман өйдө болуп, башым бурдум.
Теңир ай!.. Не кылаарым билбей турдум.

Жупуну кийим кийген жапжаш улан,
чоордо көңүл козгоп ойноп турган.

Телмире карегиме карек кадап,
тиги улан тыным албай чоорун тартат.

Ондогон жылдар өткөн – адамдарга
жакындап мынча чукуп барбаганга,

адамдан чоочун болуп калган элем,
бир жүрүп кичинемден марлар менен.

Чоочуркап турган менен, эңсегеним –
жанымдан алыс кетпей калса дедим.

Унутуп мар тукумга дит бергеним,
а көрсө, тирлигимде пенде экемин.

Денемде ысык каным бар экенин,
жашоомдо биринчи ирет шондо сездим.

Көөдөнүм куйкалаган ысык нерсе,
тарады өрт койгондой бүт денеме.

Сурагым келсе дагы ким экенин,
а бирок, оозумду ачып сүйлөбөдүм.

Отуз жыл жыландардын арасында,
өткөргөм жолукпастан бир адамга.

Унуткам сүйлөгөндү. Ышкыргандан –
жаш улан коркобу деп чочуп тургам.

Мен анда кайдан билдим – адамдардын
артымдан ошончо жыл көз салганын.

Атайы даярданып келип мага,
жоошутуп жыландарды чоор тарта,

ээрчитип эл ичине алпарганы,
Даасстан алдын-ала акы алганы,

жаш улан максатынан шек бербестен,
чоордо бир мундуу күү тарта берген.

Айталбайм бүгүн деле, кай себептен,
ойгонуп сүйлөө сезим – сөз айтты экем.

Эмне деп айткандарым эч сезбестен,
сүйлөгөн добушумдан чочуп кеткем.

Көнүмүш адатымча ышкырбастан,
уланга мен адамча сүйлөп жаткам:

«Сен кимсиң? Кайдан келдиң, айтчы бала?
Сезимге тыптынч жаткан бүлүк сала,

муңканат колундагы түтүк куурай,
бул жайдын мунун бүтүн батыргандай.

Келүүдө максатыңды ичке катпай,
кырсыкты каалабасаң, айт, жашырбай!» –

Бул сөздү ким айттырды? Такыр башка –
уланга сөз айтууну каалагам да.

Бирөөнүн тикирейе карек кадап
турганын, туйумумда калдым баамдап.

Туурамда кара ташка назар бөлдүм.
Түбүндө тике турган марды көрдүм.

Термелет чоор үнүнө арбалгандай.
А бирок мени карап башын чайкай:

«Сак бол» деп Бозчагырдын эскерткенин
туйунуп, жан-дүйнөмдө «макул» дедим.

Бозчагыр белги берип эскертпесе,
ээрчитип эл ичине кетмек беле?..

Атамды ак жолунан адаштырган,
абийирсиз ачкөздөргө кайра барсам,

менин да доо кетирип ак дилиме,
туптунук сезимимди булгайт эле.

Өткөрмөк мар тукуму – кыргын салган
дагы бир алааматты баштарынан.

А бирок өжөр тукум шерт бузбаган,
карытып кылымдарды кенч кайтарган.

Жолотпойт бир да адамды кенч жанына,
тийгизмек кенчке колун ээси гана...

Азыр да ыраазымын Бозчагырга,
ак дилден кийлигишкен тагдырыма.

Антпесе, болмок белем бир ант урган,
жийиркенбей ыпыласка дитин бурган...

Балдарым, ошол күндү эскергенде,
көрсөм да аны жалгыз өзүм эле,

негедир, эске келет башаламан.
Жашоомдо ошол күнү бир жаңылгам!!.»

* * *

Бир азга тунжураган Сергил энем,
ирээттеп сөз учугун алды белем,

Улады жай күрсүнүп кеп аягын,
Буйурган тагдыр бизге кенч баянын:

«Уландын аты Жафар, жетим экен,
ата-эне, эл-жери жок кылаар мекен.

Жер кезип кара жанын багыш үчүн,
жалданып ар адамга саткан күчүн.

Ошентип кезиктирген тагдыр аны,
мени издеп жүргөн Даасска туш кылганы...

Үч агам, энем байкуш бир топ жылга,
төгүшүп көз жаштарын батып муңга,

атамдан айрылганын билишиптир,
а менден күдөр үзбөй жүрүшүптүр.

Бул жерден дайым басып өтчү кербен.
Алыстан караанымды көрүшчү экен.

Аймакты мекендешчү ордо жылан,
андыктан, токтотушпай өтө турган.

«Кандайдыр жалгыз жүргөн секелек кыз,
көрүнүп жай мезгилде, жок болот күз».—

Акыры Даасс жана агаларым
угушат чет-бучкагын бул кабардын...

А баса, Даасс жайын түшүндүрсөм,
сыр айткан Жафар мага күтүлбөгөн.

Баягы аттанаарда биз бул жакка,
атайын сыр ачыптыр атам Даасска.

Ал көрсө, биз томолой жетим деген,
ындынын бир шаасынын уулу экен.

Атанын мураскору – шаазааданы,
билинип Бахрамдын уурдаганы,

шек алган уруу башчы атам менен,
тымызын сыр чечишип кепке келген.

Урууну калыш үчүн аман сактап,
куулат биздин тукум элин баштап.

Билгизбей көпчүлүккө ичке каткан,
бул сырды билишчү экен аз гана адам.

Уруунун курун уурдап алды деген,
атайын ойлонулган шылтоо менен,

Даассты алыстатып ошол жерден,
жер кезип биздин тукум кеткен экен.

Сүйлөшүп суу бойунда атам айткан,
сыр экен киши билбес Даасска ачкан.

«Ук уулум, терең сырды азыр ачам,
эгерде бул сапардан кайтпай калсам,

таап ал эл-жеринди, дайнын айтам,
ындынын күчтүү шаасы – сенин атаң.

Бешикте экенинде сени уурдаган,
Теңирдин каары тийген Бахрам наадан.

Уурдаарын уурдап бирок, ойдон кайткан,
кун алып – шаага сени кайтарыштан.

Жамандын жаны таттуу, жүрөк даабайт,
даргага астырат деп шаага барбайт.

Төрөбөс, бала зарын тартып жүргөн,
эжебиз бар экенин жакшы билген.

Антташкан кан ууртатып бечерага,
жалганда бир да жанга чыгарбаска.

Түн катып сени ага алып келет,
талаадан таап алдым деп айткының дейт.

Багыңа ал аял да көп турбады,
жалгандан ал бечара эрте узады.

Ошентип, сен томолой жетим делдин,
биз менен жер оодарып мында келдин.

Теңирим,– каныбыз бир бул безерди,
түйшүгүн тартасың деп мага берди.

Аттанам өлүм беттеп. Сырымды уктун,
өтүнгөн өтүнчүмдү эске туткун.

Кайтпасам бул сапардан, суранаарым,
артымда калгандарга көз салаарсың.

Жумшагын бар оокатты үйдө калган,
кошулуп кербендерге сапар алган,

жаз алды эл-жерине издөө салгын,
ындынын тоолуу аймагын беттеп баргын.

Бөлөнгөн атак-даңкка, урмат-сыйга,
ченемсиз байлык ээси – Махарадж шаа,

Кешмир тоо¹, Баңгу өзөнү² асыл кенчтүү,–
бүт бойдон ошол шаага тийешелүү.

¹ *Кешмир тоо* – азыркы Кашмир аймагындагы тоо кыркасы.

² *Баңгу өзөнү* –

Атагы дүңгүрөткөн дүнүйөнү,
ошол шаа сенин атаң, билдин эми.

Калың бар алакандай оң далыда,
көрсөткүн шаа атаңа барганыңда.

Тубаса өз калыңа билгизбестен,
Махарадж өз белгисин чеккен экен.

Мен аны кичиненден билет элем.
Мезгили келген кезде айтам дегем.

Кимдигиң далилдөөнүн камын жебе.
Далили – шаазааданын өз денеңде.

Энесин, үч уулумду кор кылбассың,
ишенип Даасс сага табыштадым.

Кызымдын белгиси бар. Мар тукуму
залалын тийгизбестен коргойт муну.

Бул жерге таштап кетсем, ниети бузук
бирөөлөр пайдаланып, шертин бузуп,

кокустан жолдон тайып кор болбосун.
намысы, аруулугу кордолбосун...

Жарыгым, эл-жеринди эсен тапсаң,
унутпа өтүнчүмдү мен суранган.

Зээргилим не болгонун кийинчерээк,
кайрылып ушул жерден бил иликтеп.

Кош уулум, биз эч качан жолукпайбыз.
Баспагын жаман жолго, болгун калыс...» –

* * *

Ансыз да биз кеч күздө аттанганбыз.
Кыш түшүп, өткөрүшөт эч кабарсыз.

Жаз келип, бизден дарек ала алышпай,
не кылаар айла-амалын таба алышпай,

аргасыз, сапар алган кербен менен,
кошулуп Даасс элин издеп кеткен.

Кыйналып, арып-азып, азап тартып,
акыры Ата-Журтун таап барып,

жолугуп атасына, шондо гана
ишенет Даасс Жамшиттин айтканына.

...Арадан айлар жылып, жылдар өтөт,
өмүрдүн кербен-көчү өргө көчөт.

Азаптуу күндөр Даасстан алыс калып,
өткөндүн көбүн койгон унуткарып...

Укпаса келген кербен кеп салганын,
унуткан – атам какшап суранганын.

«Жыландар Үймөк-Ташты мекендеген,
өтөбүз кербенчилер түнөбөстөн.

Жыландар арасында көп жыл мурда,
секелек кичине кыз болгон пайда.

Көрүнүп анда-санда, жылдар өттү.
Ошол кыз өлбөй-житпей бойго жетти.

Эмне ичип, нени жээрин болжоп болбойт,
а бирок үстү бүтүн, кийми тозбойт.

Алыстан көргөндөр бар, бирок жакын,
адам жок өңү-түсүн көргөн айкын».–

Бул сөздү капилеттен Даасс угуп,
өткөнү эске түшүп, үн угулуп:

«Жарыгым, эл-жеринди эсен тапсаң,
кайрылып Зээргилимден кабар алсаң?..» –

жаңырып кулагына Жамшит үнү,
өткөрөт кирпич какпай узун түндү.

Кетирген кемчилигин кечире албай,
таң ата жолго чыгат ал кармалбай...

Таянар тиреги жок, бөтөн элде
үч агам, байкуш энем калган эле.

Өлбөстүн көр тирлигин эптеп көрүп,
ирденет агаларым, энем өлүп...

Жыландар арасында жүрөт деген
кабарды алар дагы эшитишкен.

Жакындап жыландарга келе алышпай,
дааналап өң-түспөлүн көрө алышпай,

«Кайып кыз – мейли Зээргил болсо деле,
куткаруу колубуздан келмек беле.

Тагдыры ошол болсо эч бир арга,
биз ага кыпалбайбыз – айла канча...» –

ошентип алар дагы тагдырыма
көнүшкөн аргасыздан мойун суна.

Даасска – сапар тартып мени издеген,
жолунан Жафарды ага кезиктирген.

Бул дагы аттап өткүс буйрук белем,
жазууну тагдырында көрөт деген.

Болбосо: бир бечара чоорун тартып,
күн көргөн жылан кармап, аны сатып.

Айрым бир кыл табыптар «ак дары» деп,
колдончу уу жыландан дары ийлеп.

Жарактуу марды гана тандатышчу,
Жафарга акы берип карматышчу.

Ошентип күнүн көргөн бир бечера,
тагдырбы?.. Жолукканын Даасска кара!..

«Жеткидей өмүрүңө алтын берем,
эгер сен кызды ээрчитип алып келсең.

Аткарам каалаганың, бирок шартым,
кыз менен ушул жерге тез кайтасың». –

Антташып Даасс менен келгенде эле,
баардыгын төкпөй айтып берген эле.

Дит буруп мар тукумга ант бергеним,
мен дагы жашырбастан айтып бердим.

Эгерде мындан кетсем бир жан калбай,
эл-журтум кырылаарын турду баамдай.

Оопасыз ушул өлүү дүнүйөнүн,
ага да керексиздей түшүнгөмүн.

Жашоомдо мына ошентип пенделикке,
жаңылып ошол күнү бардым эле...

Бозчагыр таарынгандай сыртын салып,
конулга түпкүчтөнө жатып алып,

октолгон уусун жутуп күчкө сала,
опоосуз чечимиме тынчсыздана,

буйугуп жаткандыгын түшүнсөм да,
Теңир ай!.. бойум бердим мен Жафарга...

Кечирген Бозчагырым, бирок өзүм
ал күндү өмүр бойу кечирбедим.

* * *

Пенделик турмуш күтүп Жафар менен,
өткөрүп эки-үч жылдай жашадым мен.

Ошондо Жафар курган ушул коргон,
мен үчүн үстүмдө үй, сарай болгон...

Отуз жыл марлар менен бир жашагам.
Ал жылдар аш бышырып, от жакпагам.

Көбүнчө тамыр казып азыктанып,
булактан кере жутуп суусун канып,

Бозчагыр азгырганда кээде гана,
кол салгам паренделер¹ уясына.

Көргөн соң чыркыраган чымчыктарды,
көңүлүм жумурткага чаппай калды.

¹ *Паренде* – канаттуулар.

Коңулдан бир аз төмөн кокту ченде,
бар эле ураган жар, суу ичинде

эзилген аппак чопо шор татыган,
четтери кеберлене кургап калган.

Негедир, мар тукуму бар аймактан,
келишип шол чоподон жалай турган.

Мен анда кичинекей бала чагым,
эсимде Бозчагырдан сураганым:

«Эмне үчүн бул чоподон жейсиңер?»,- деп.
Чопонун даамын таткам, жытын искеп.

Жагымдуу жыты анын окшоп кеткен,
бышырган ысык нанга сүткө эзген.

Чүкөдөй ак чопону керттип алып,
жей бердим жылжып аккан сууга малып.

Бозчагыр куйругунун учу менен
колго чаап, чопом жерге түшүп кеткен.

«Көп жебе, май топурак, аш кыла албай,
Сергил кыз, кыйналасың, тур, таарынбай.

Жүрөгой, көлөкөдө уктабасаң,
көңүлүң калып калат топурактан...

Баса албай, коңулума араң жетип,
эсимде, кыйналганым алым кетип,

ныксырап бир нече күн турбай жаткам,
көрсө, мен ашык жепмин топурактан.

А тиги мар тукуму – бир аз гана
жалашып май топодон кубат ала,

ийнине кирип кетип, бир нече күн
эч нерсе татыбастан өткөрөөрүн,

Бозчагыр түшүндүрүп, анан дагы
эсимде али күнчө – муну айтканы:

«Топурак – ал эзилген сууда дары.
мындай суу алтын кенден сарыгары,

белгисиз жан-жаныбар, макулукка.
Билишпейт табиятта бизден башка.

Мекендейт мындай жерди мар тукуму.
Түшүнгүн, дилдешпиз деп айттым муну». –

Ошентип, жыландардын арасында
жашагам, аралашып турмушуна.

Артымдан Жафар издеп келгичекти,
алардан эч айырмам билинбеди.

* * *

Коңулга Жафар менен бара албастан,
коктуда жар түбүндө жашап калгам.

Бозчагыр сыртын салган калыбында,
көңүлсүз сойлоп келди биздин жайга.

Ал мени баштагыдай түз карабай,
сүйлөдү ар бир сөзүн жай-салмактай:

«Мен сени эркелетип Сергил дедим.
Бул чындык – көңүлүмдү сергиткениң.

Тийиштүү адамзатка: ач көздүүлүк,
көрө албас, ичи тардык, кош сөздүүлүк,

жок эле бири дагы ак дилиңде.
Турасың тузагына сен илине.

Азыр мен шерт койбосом болбоочудай.
Бул адам жолубузду торгоочудай.

Эсинде барбы, Сергил, антташканың?
Ал азыр ошол антты кайталаймын.

Эгерде Жафар менен кетем десен,
алдыда не күтөөрүн билерсиң сен?

Сен барган эл ичине мар тукуму,
калтырбай баарысына чачат ууну...

Марлардын коштоосунда тигил адам,
жол тартсын эл ичине таң заардан.

Жеткенде эл ичине добуш салсын,
жеткире адамдарга сөзүмдү айтсын.

Кетишсин бул чөлкөмдөн агаларың,
жашооңо жик түшүргөн Даасс ханың.

Болбосо тукум курут болот десин,
каалашса ал сөзүмдүн далилдешин,

коштогон мар тукуму ошол замат,
токтоосуз адамдарга кыргын салат.

Аткарып ушул ишти кайтып келсе,
алпарам экөөңөрдү каткан кенчке.

Жер үйдө дүр-дүйнөгө ичи толгон,
баары бар адамдарга керек болгон.

Көңүлүң не кааласа баарын жаса,
бир гана катышпайсың адамдарга.

Сергилим, эң акыркы шартымды уккун,
сурабайм сенин ага макулдугуң.

Жазасы шерт бузгандын бир тамчы уу.
Чыгарбай көңүлүңө сакта муну.

Жөн гана бүткөрөмүн, тигил немең
дитинин бузулганын эгер сезсем...

* * *

Ал кезде бул коргон жок, жердин атын
билгемин Боз-Дөбө деп аташаарын.

Көргөмүн ошол жазда биринчи ирет,
кепени – уруу башчы жашаган деп.

Бозчагыр бизди ээрчитип келген күнү,
бул жердин дарек-дайнын түшүндүрдү.

Дөбөдө, уруу башчы туш-тарапка,
жер чалып, байкоо салчу кароолкана.

Түбүндө, ушул үйдүн орду ченде,
башчынын жер кепеси болоор эле.

Коргондун тигил четки капталында,
көрүнөт тар ойукча жар боорунда.

Дал ошол оюкчадан дөң астына,
жол кетет кенч катылган салык тамга.

Ал эми төмөн жакта жыш курулган,
жер үйлөр дөбөгө окшоп кум каптаган.

Баягы кыргын салган түндөн тарта,
баспаган адам буту бул тарапка.

Жол кезген кербендердин үшүн алган,
бул жерди мекендеген чоң уруудан,

кырылып – бир түндө эле жан калбаган,
бул шумдук бар аймакты таң калтырган.

Теңирдин какаарына¹ калган жер деп,
аймактан алыстаган элдер четтеп.

Ал анан жылдар өтүп унут калды,
бул жерде бир кезде эл жашаганы.

Ээндикте жер жайнаган жыландардан,
эл чочуп бул тарапка келбей калган.

Бозчагыр түшүндүрүп андан нары,
көргөздү кенч катылган салык тамды.

Жеткенде капталдагы оюкчага,
Бозчагыр добуш салды жай ышкыра.

Ойуктан сойлоп чыгып бир зор жылан,
туштагы жар түбүнө жатып алган.

¹ *Какаары* – каргышы.

Биз болсо Бозчагырдын арт жагынан,
ичине сойлоп кирдик оюкчадан.

Сыгылып тар тешиктен сойлоп өттүк,
аздан соң туруп басар жерге жеттик.

«Ушул жер үңкүр оозу, урчук таш бар,
акырын копшоп тартып бери алсаңар,

үңкүрдүн оозун ачып аласыңар,
кенч каткан салык тамга барасыңар.

Киргенде үңкүр ичин жарык кылаар,
дубалга орнотулган чайыр шамдар.

Тигиниң жолун билет пайдаланар,
баарысын сен ошондон үйрөнүп кал...

Кайтарат кенчке кошуп силерди да,
жанагы – эшиктеги Заңгар Кашка.

Кош Сергил, кетүүм керек Үймөк-Ташка,
келемин керек болсом чакырганда...» –

Табият Боз-Дөбөнүн капталынан,
атайын оозун ачып үңкүр салган.

Кеңейткен каракчылар ичин казып,
казылган топурагын сыртка ташып.

Кеңдигин салык тамдын өлчөп айтсам,
киришсе каракчылар баары баткан.

Бөлмөлөр, өзүнчө эле чакан кыштак,
болчудай бир уруу эл чыкса кыштап.

Төбөнүн ар кай жери жел киргидей,
тешиктер көзгө урунат бош ийиндей.

Дөбөнүн төбөсүндө жүлү калган,
салынган бир кездеги кароол тамдан.

Ошентип каракчылар кенчин каткан,
үңкүрдү Салык-Там деп атап алган.

Бул жерге адамзаты келсе деле,
шек алчу эч нерсени көрбөйт эле...

Эсимде, салык тамдын оозун ачып,
киргеним биринчи ирет аяр басып.

Купкуркак үңкүр ичи, ным жыттанбайт,
болгону жарык түшүп шоолаланбайт.

Ургулап бир нерсени чакылдатып,
учуруп, билбейм, нени жаркылдатып,

кандайдыр жагымдуу жыт мурун жарып,
караңгы үңкүр ичин каптап жарык,

карасам Жафар турат жарык чачкан,
жанында чайыр шамдын күйүп жаткан.

Ал мага бир кыпындай назар салбай,
төбөмдөн алыс жакты талып карай,

көздөрү шамдан дагы жарык күйүп,
мени эмес – өлүү кенчти турду сүйүп..

Карагам анча маани бербей ага,
капилет өңү өзгөрсө мен таң кала.

Байкасам ал кызыга караганды,
шумдук ай, кооздуктан көзүм талды!

Үңкүрдүн төбөсүнөн төмөн карай,
куйулган сан миң жылдыз, ай нурундай,

кубулуп түркүн түстө жалт-жулт эте,
жыландай арбагансыйт тилин созо.

Жыйылган дүр-дүнүйө, асыл заттар,
кароодон карек талып, баш адашаар.

Үңкүрдү бүт алтындан куйган өңдүү,
ааламдын жылтырларын жыйган өңдүү.

Заматта бул кооздукту көргүм келбей,
көңүлүм айлангансып, токтоо бербей,

«Жүрү» деп Жафарды шап колдон алдым,
арбалган жан-дүйнөсүн эске албадым...

* * *

Ошентип үйдү салып, коргон түптөп,
заардан түн киргенче түйшүктөнөт.

Жанында тыным албай жүрүп мен да,
үйрөндүм адамдарча жашаганга.

Куураган сөксөөл отун, катуу куурай,
күзүндө чогултчубуз тыным албай.

А Жафар өзү көргөн дүнүйөдөн,
апкелип керектүүсүн үйгө илген...

Унутпайм эмдигиче, бир күн кечте,
толтура чоң тулупту апкелди эле.

Чечкенде, мындан мурун мен эч качан,
искейлек укмуштай жыт буруксуган.

Чөйчөккө чактап салып, суудан куйду:
«Ичкин» деп ал чөйчөктү мага сунду.

Кызыгып ичкениме дитин бурду,
тикчийип не дээримди күтүп турду.

Жытына кызыкканым чектен ашып,
жай гана ууртап көрдүм даамын татып.

Баягы бала кезде ак чоподой,
баардыгын шыпкап ичтим түп да койбой.

Унчукпай, бул сапар да дал ошондой,
уктапмын бир нече күн эч ойгонбой...

Көп жылдык тулуптагы күлазыктан,
көрсө, мен биринчи ирет даамын таткам...

Ошентип жашап жүрдүк. Жыл айланган.
Мен ага, ал да мага көнүп калган.

Алгачкы жоругуна мен Жафардын,
көңүлүм ооруганын унутпадым.

Ал күнү өтө чарчап калгам белем,
заарда ойгоно албай койгон элем.

Оордоп бүткөн бойум, салмактана,
ордумдан араң туруп чыккам сыртка.

Эшикте көтөрүлгөн күн небакта,
күлмүндөп нурун төгөт айланага.

Түркүн гүл жыпар чачып миң кулпуруп,
чымчыктар чылдыртташып сайран куруп,

айлана шаңга толуп, көпкөк асман
токумдай булуту жок көктү баскан.

Жанагы чөккөн көөнүм бир заматта,
кошулуп теребелде салтанатка,

көңүлүм көпөлөктөй кайкып учкан,
кири жок көк асманга карап тургам.

О Теңир! Жүрөк муздап, билбейм, неден,
сезгендей бир жамандык дүргүп денем,

эмеле жалбырттаган көңүл оту,
суу куйуп өчүргөндөй коломтону,

көңүлүм сапырылып, быкшып, түтөп,
сезимден түшүнүксүз турдум жүдөп.

Угулуп чоочун шарпа кулагыма,
бурулдум, бул эмне деп арт жагыма.

Шумдук ай, көрсө эртеден ушу белем,
оорутуп көңүлүмдү жүрөк эзген.

Жетелеп бир нече унаа, тердеп-кургап,
кубанчы кучагына батпай жыргап,

Жафардын келатканын көргөнүмдө,
туттугуп сөз таба албай не дээриме,

чыңырып бүт турпатым айтып турду:
«Ант ургур, шерт бузулду, шерт бузулду!..»

А көрсө, Жафар заарда дөңгө чыгып,
серп сала айланага карап туруп,

Келаткан кербендерди көзү чалат,
сүйүнүп ал өзүнчө кыялданат:

«Жайнаган асыл-заттан бир аз гана,
апарып тамак-ашка алмашканга

акым бар, ушул жерде жашап жатам.
Алмашып дан, жемишке, кайра кайтам.

Таңдагы уйку ширин, Сергил бейгам.
Ойгонуп ал турганча келип калам». –

Колуна чоорун алып, жол утурлап,
келаткан кербен башын күтүп турат.

Чукулдап кербенчилер калганында,
толуптур айланасы жыландарга.

Жоошутуп мар тукумун чоор тартат,
кыйкырып кербен башы салам айтат:

«О жигит, арыбагын, бул кандайча,
курчатып айлананды жыландарга,

турушун жолубузду туура тосуп,
жүрөктүн үшүн алып. Турам чочуп?..» –

Саламын соодагердин алик алып,
чукулдап жанагыдан жакын барып,

көргөзүп асыл-ташын, бир унаада
жүктөлгөн тамак-ашка соодалаша,

сүйлөшүп турушканда, Заңгар Кашка
артынан жете келип уусун чача,

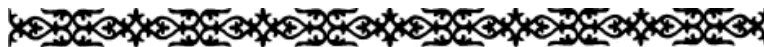
күнөөсүз кербенчиден бир адамды
калтырбай мар тукуму чагып салды...

Жетелеп унааларды, чоорун ойной,
бейкүнөө өлгөндөргө кейип койбой,

жадырап, жетине албай калганына,
апарган асыл-заты өз жанында,

мени да кубанат деп келсе керек,
баягы Бахрамдай бул эселек.

Көргөндө өлүү кенчтин тирүү кулун,
көңүлүм муздай тоңуп үшүп турдум.

БОЗЧАГЫРДЫН ЭСКЕРТҮҮСҮ

Бозчагыр чакырыкка шаша келди,
уккан соң менин сөзүм мындай деди:

«Бул жолку пенделигин кечирели.
Себеби – тамчы каны ичиндеги.

Кайрадан адамдарга алакасын,
кайталай турган болсо – ажал тапсын...» –

Узатып Бозчагырды бир топ жерге,
артынан калгым келбей бастым эле.

Акылдуу каректерден ирмелбеген,
агызып тунук жашын мөлт-мөлт деген,

Бозчагыр муңайымдуу башын бурду,
таарынычы жазылган ал сүйлөп турду:

«Туш болду тагдырыңа ач көз адам.
Буйрукка эч каршылык кыла албагам...

Бат эле бүгүнкүсүн ал кайталайт.
Бу жолку өтүнчүндү унуткарат.

Пендесиң сен да Сергил,– кыясыңбы?
Аткарып айтканымды кыласыңбы?

Жафардын чоорун тартып алуу керек,
болбосо мар тукуму ага тийбейт.

Колунда чоору барда жыландардын,
Жафарың жакшы билет, тие албасын.

Шондуктан чоорун алуу кыйын нерсе,
жасагын ушул ишти колдон келсе?..

Болбосо адам менен жашаганга,
сен дагы көнүп калдың калыптана.

Жафарды кыя албасаң арга канча,
жашай бер Теңир жашын буйруганча.

...Арадан айлар өтүп, адатынча
жол тосуп, жыландарга уу чачтыра,

төмөндө жер кепенин бирин ачып,
апкелген дүнүйөсүн шондо катып,

шек бербей Жафар мага бир нече ирет,
бул ишти жасаганын марлар билет...

Ал күнү күүгүм ченде Бозчагырдын
келгенин ичтен туйуп, шашып чыктым.

Кош көңүл, дитим чаппай эч нерсеге,
негедир ыкшоо тартып жүрдүм эле.

Турпаты Бозчагырдын каар чачкан,
ойготуп ныксыроодон, көзүмдү ачкан.

«Аткаргың келбедиби айтканымды?
Антташкан антыбыздан тайганыңбы?

А балким туура эместир таарынганым?
Жафардын билбейсиңби не кылганын?

Билбесең анда жүрү, өзүң көргүн,
энчиси канча адамдын көмүлгөнүн.

Чыгабыз дал үстүнөн – көмүп жаткан
катылган асыл-мүлкүн, тартып алган». –

Алдыда атырылган Бозчагырдын
артынан жер көрүнбөй тез-тез бастым.

Кум чайган жер кепелер жакын калган.
Токтодум дабыш угуп чакылдаган.

Каалгып тептегерек мис табактай,
төгүлтүп саргыч нурун көктөгү Ай,

толукшуп толуп турган убагы эле,
табылат түшүп кетсе ийне жерге.

Бөлөгөн терebelди шул жарыкта,
Жафардын түс келбетин тааныдым да,

токтогон орунумдан козголо албай,
кылганын карап турдум таң калгандай,

таш менен ташты уруп, кум, чөп баскан
кепени дөбөгө окшош, ачып жаткан.

Жанына жакын келсем байкабастан,
алышат иши менен алпурушкан.

Белинен түшүрбөгөн кайыш курдун,
берээкте жатканына көңүл бурдум.

Мен эмес мар тукуму келет деген,
сестенип, чочулоодон оолак белем,

болбосо жанынан эч түшүрбөгөн,
кайыш кур бекитилген чоору менен,

өзүнөн бир топ алыс жатмак беле,
ушинтип алдыраарда жаздырат ээ!

Теңир ай! Эки ортодо таппай арга,
Жафарды кыйып-кыйбай шум ажалга,

азыр да кулагыма даана угулат,
шондогу чыңырыгым турган ыйлап:

«Ант берүү эмне экенин сен дегеле,
шор пенде, дилиң менен сезбедиң ээ!

Кан какшап айтканымды укпай койдун,
мына эми ажалыңды тапмай болдун.

Алтындын ажал алып келээрине,
ишенгиң келбей койду сенин неге?

Канына забын болуп нечен жандын,
ойлонбой арт жагыңды бул кылганың,

келбестен керт башыңа, тийет беле
жарыкка көз жара элек наристеңе?!

Жазанды кошо тартып, таалайы кем
жаралуу перзент болуп төрөлөт бейм.

Өлүмдүн ачуу даамын ичтен татып,
чоңоёр кордук көрүп, азап тартып.

Тамызган тамчы каның курсагымда,
төрөлүп, жолуң жолдоп – сени тартса,

ал дагы кара баштын камын ойлоор,
уу жутуп мар тукумдан, кузгун тойлоор...

О Теңир! Адам кылып жаратсаң да,
буйурдуң, дилим буруп жыландарга.

Жашадым жарым кылым. Дагы канча
жашаймын жыландардын арасында?

Ажырап алганымдан жалгыз калам,
төрөлгөн перзентимди кантип багам?

Жазаны чогуу тартып бир көрөйүн.
Теңир ай! Жафар менен бирге өлөйүн!». –

чыңырган добушума башын буруп,
эч нерсе болбогондой күлүп туруп,

айтканын кайталаймын бир сөз койбой,
адамдык баа бергиле, туура болжой...

«Жараткан бар экени чын болсо эгер,
кылганым күнөө дебес, ал кечирээр.

Жазганын маңдайыма Жараткандын,
ал жазды – бар болгону мен аткардым.

Өзүңдү күнөөлөбө, жемелебе.
Жарыкта бар вазийпаң сенин деле.

Аткарчу шул милдетиң болбогондо,
атаңды болот эле колдогонго.

Мени да күнөөлөбө кирсиз жарым,
чын болсо – бул буйругу Жараткандын.

Асыл кенч салык тамда ээсин күтөт.
Ал келсе кенчин алат – милдет бүтөт.

Пендемин, жата бербей жөн гана тек,
өзүмчө байлык күткүм келсе керек.

Мен дагы төрөлө элек наристеге,
кам көргөм жарайбы деп керегине.

Шондуктан, көрсөтпөгөм жан адамга,
ойлонуп ушул ишти жасагам да.

Кетирсем кемчиликти кечиргиле.
Бозчагыр, баш ийемин чечимиңе...» –

тик карап өлүмүнө жалтанбады.
Октолгон жылан шаасы чагып салды...

...Билбеймин ай-талаада канча жаткам,
бетиме тийген колдон көзүмдү ачсам,

Жанымда Алтын Көкүл бир наристе¹,
туруптур көздөрүнөн нур төгүлө.

«Көзүңдү ач, Сергил эне, колуна алгын.
Карачы, кандай сонун уул таптың!

¹ *Алтын көкүл наристе* – Күчүгөндү колдоп жүргөн периште Сергил энеге да жардам берген.

Бул сенин өмүрүндө кайгың-бактың,–
эненин бактысынын даамын таттың.

Бооруңа бекем кысып, эмчегин сал.
Уузга уулуң тойсун, эмизип кал.

Армандуу Сергил эне, кулак салгын,
жарыкта өз жолу бар бул балаңдын...

Эмизип, жыттап алгын моокум кана,
азыр биз жол тартабыз чөл-талаага.

Арга жок, бул тагдырың, армандуу эне,
канбадың ата-эненин мээримине.

Уулуң да түйшүк тартат өзүңө окшоп,
тилегин кырк уруунун¹ тилейт боздоп.

Уулуңдун тагдырынан эч коркпогун.
Ар дайым аны менен мен боломун.

Теңирим коштоп жүргүн деп жиберген,
уулуңдун периштеси боломун мен.

Таштайсың чөл-талаага, кум үстүнө,
күтөсүң киши алганын таш түбүндө.

Уулуңдун атын угуп адам койгон,
кайтасың Боз-Коргонго – мекен болгон...» –

Көргөнүм көзүмдү ачып мунарыкта,
жанымда сүйлөп турган жапжаш бала,

¹ *Кырк уруунун* – Ууз хандын чачырап-бытырап калган кырк уруусу жөнүндө сөз болууда.

көрсө ал Алтын Көкүл Айдар экен –
уулумдун периштеси коштоп келген...

Жафарды өзү казган жер кепеге
жашырып. Уулум салып этегиме,

ээрчидим Алтын Көкүл Жаш Айдарды,
азаптуу да бир буйрук аткарганы...

* * *

Биз төмөн чөл-талаага түшкөн кезде,
күзгү күн шашке болуп калган эле.

«Куу-куулап» кулан кууп, кушун салып,
куш алган илбээсинге кумар канып,

сардарлар салбырындан көңүл ачкан,
сайгакка сайкүлүктөр атаандашкан,

түздүктө уч-кыйры жок мелтиреген,
Хан Обоз көңүл ачып кушу менен,

көтөртүп хан отоосун суулуу жерге,
байлатып байтал бээден эки желе,

коноктор ат арытып келген ханга,
бөлөнүп мына шундай сый-урматка,

көтөрүп көңүл кушун ойун курган,
жер экен биз ошондо келип турган.

«Куу-куулап» кушун салып, кулан кууган,
бейкапар көңүл ачкан хан тукумдан,

далдаалап Алтын Көкүл булут тосуп,
байкатпай арасына койду кошуп.

Бейшебин бошоткону кабак жакка,
Обоздун удайчысы баратканда,

алдында кара ташка калкаланып,
уулумду кум үстүнө таштап салып,

ийиген кош эмчектен сүтүм агып,
ысыган чөл кумуна турду тамып.

Теңир ай! Ичтен өтүп кыпкызыл кан ,
чыдагам бөлөк үчүн чымындай жан.

Колуна кулунумду коомай алып,
колтукта сыбызгысын шаша чалып,

чогулган сардарлардын коштоосунда,
кетишкен уулумду алып отоосуна.

Кыйкырсам тамагымдан үнүм чыкпай,
капаста тыбыраган жапан куштай,

аралаш сүтүм, каным кум үстүндө,
жатканым жер кучактап – ушул күндө,

эстесем кайталанып көздөн өтөт,
азаптуу ошол күнүм жүрөк эзет...

Чалышып кула байтал курмандыкка,
уулума ат койгону кулагымда,

тапкансып ак кажырдын балапанын,
Хан Обоз «Күчүгөн» деп атаганын,

укканда шагым сынган «аттигин!» деп,
уулума ушул атты көрбөгөм эп...

Көтөрүп аппак булут алып учкан,
алиги оонап жаткан ысык кумдан.

Шол күндөн ушул күнгө жалгыз гана,
жашадым боз коргондуу ай-талаада.

Адамзат кандай ойдо келсе дагы,
алардан бири артына кайтышпады.

Денеме мар тукумдун уусу эле эмес,
жалгыздык уусу сиңип – болдум мерез.

Адамдык жылуулукту кармап алган,
ал тиги Жаш Айдардан алган аян.

Жылына бир гана ирет – эрте жазда,
Жаш Айдар келет мага таң алдында.

Күн менен түн теңелген күнгө туштап,
күтөмүн Жаш Айдарды араң чыдап.

Мен үчүн ал келген күн чексиз таалай,–
жиберген Теңиримдин тартуусундай.

Эскерип өткөнүмдү – келээримден,
жылыга бир мезгилде кабар берген.

Быйыл жаз Алтын Көкүл келгенинде:
«Кеч күздө келишет» – деп айткан эле...

Балдарым, баяным да бүтүп калды.
Төбөдө Чолпон жанып, таң агарды.

Эскертээр эң акыркы сөзүм калды,
келерки келээр кезден бул баянды.

Айтууга милдеттүүмүн, Зулейхажан,
унутпай өмүр бойу эсиңе алсаң?

Күчүгөн издеп кеткен Ногой хандын¹,
эскертип айтып койор бар кабарым,

Уккамын көп жыл мурун ошол хандын,
эки уул төрөдү деп ынды зайбын.

А кийин да бир жолу келгенинде,
кеп салган Алтын Көкүл хан жөнүндө.

Каңгайдын Алоокеси Анжыянды,
Шыгайды² мертиндирип тартып алды.

Ногойу чаканыраак колу менен,
кайрадан Алтайына көчтү деген.

Эки улан ынды аялдан төрөлүшкөн,
теңдешсиз шол чабышта колго түшкөн.

Ал эми быйыл жазда келгенинде,
Жаш Айдар муну айтып берген эле:

«Баягы Ногой хандын жоого кеткен
балдары кайтып элге келди» деген.

¹ *Ногой хан* – Чыйырды менен Жакыптын атасы.

² *Шыгай* – Ууз хандын урпактарынын бир бөлүгү Алтайдан куулганда акылман Бөгөй «хан тукум» деп асырап чоңойткон эки уулдун бири. Шыгай менен Ногой бир тууган.

Унутпай муну эсиңе түйүп калгын,–
бир кезде күйөө бала болушаарын...

Көзүңдөн ачуу жашың далай агат,
жашоодон аша кечип көөнүң калат.

Ошондо айткандарым берээр кайрат,
Зулейха, эскерээрсин миң кайталап...

Жарыкта кулунумду бек кучактап
өбүүнү буйрубаптыр, кандай азап!

А бирок кылым ашып, жалгыз жашап,
ишке ашты мен көздөгөн асыл максат.

Мына ушул каниет алар, өзүң көргөн
Өмүрдөн бийик койгон – МАКСАТ ДЕГЕН!..

Аткараар Күчүгөндө көп милдет бар,
ошондон орчундуусу – сөзсүз жасаар,–

Эштекке Исфанада Көбөй хандын,
сүйүктүү кенже кызы – Кишимжанын,

ортого сөзгө чебер кары салып,
аянбай алтын-зарын арбын алып,

жетелеп сайкүлүгүн, көкүлүнө
аяктай була байлап, куйрук түйө,

кудалап, кулдук уруп, бата тартып,
Күчүгөн алып келсин өзү арзып...

Акыркы өтүнүчүм өзүңөрдөн,
жай казып жогор жакта кароол дөңдөн,

берген соң дене-досум Жер Энеге,
кайрылып барбагыла ошол жерге.

Денесин Бозчагырдын кароол үйгө
бекитип – кум төккүлө, таш үйгүлө.

Ал жерге мар тукуму көчүп келет,
жактырбайт адамзатын – барган өлөт.

Бек түйүп эсиңерге бул айтканым,
акыркы дем тартканча так аткаргын...

Кана анда, бул жарыкта соо калгыла!
Жолугуп, кездешээрбиз канжыгада!

Тайынып Көк-Теңирге акыркы ирет,
жапжалгыз бир аз убак калгым келет...» –

КҮЧҮГӨНДҮН АРМАНЫ

«Аттигин, үлгүрбөдүм, тагдырым ээ,
жетүүгө далбас уруп шаштым эле.

Апаке, асыл апам, өмүрүмдө
«Апа» деп айтканымды укпадың ээ!..

Мен деле жашым өтүп, өргө таяп,
ашуунун аркы бетин калдым карап.

Келсем да жетимиштеп, бирок тагдыр
үй күтүп, бала көрүү буйурбаптыр.

Апаке, жок дегенде колум менен,
түбөлүк өз жайыңа койсом дегем.

Тагдыр ай, ушуну да аткара албай,
олтурам Боз-Коргондо жер чапчылай.

Периштем – Алтын Көкүл Жаш Айдарым,
мурдараак апаң бар деп неге айтпадың?!

Ураган, жаан жууган, боз коргондой,
карыган шордуу кемпир, муңум козгой,

элеси бир ирмемге көздөн кетпей,
оорутат жүрөгүмдү утур эстей...

Бүткөнүм боор этиңден билгенимде,
апакем, жок дегенде шол ирмемде,

эмизип бойуң балкып, кумар канбай,
таш болгон ак маманды бир аймалай,

бооруңа башым катып жаш баладай,
апаке, жыттамакмын, ай арман ай!

Асылым, жок дегенде жаткан жайың,
турпагың жеңилдетип тарта албадым.

Сен жаткан кароол дөңгө бара албаймын,
жаш төгүп көкшүн суута кана албаймын.

Аткарып эң акыркы өтүнчүңдү,
апакем, ичке жутам өкүнчүмдү...» –

сарыгып сакалы ылдый ачуу жашы,
тамчысы эритчүдөй кара ташты,

түпөйүл ичке каткан нечен жылы,
ээ бербей сыртка тээп кайгы-муну,

жанына бир жан чыдап тура албастай,
эртеден ыйлап жатты үнүн баспай...

Олбурлуу, бийик кабак, сүрдүү кары,
али да моюбаган кайрат бары –

көрүнүп турпатынан зылдай бекем,
алдырбай карылыкка сыны менен,

ал дагы жашын төгүп үн катпастан,
олтурган түшкөн бойдон көк кашка аттан.

Бой түзөп бир оокумда ошол кары,
курсүнө демин тартып үн чыгарды:

«Кана эми, кайрат кылгын Эр Күчүгөн,
чер болгон ички бугуң чыкты го дейм.

Алдыда Айдан жарык максат барын,
алдырып кур санаага, унутпагын.

Ыйлоону токтотолу Эр Күчүгөн,
баштайлы ишибизди журт күтүнгөн...

Ардактап алган жары Эр Текемдин,
армандуу, Зулейхажан, сенсиң белем?

Жарыгым, жетелеп кел Эр Текемдин,
артында жолун улаар жан медерин.

Жакшыдан калган керээз жакын келчи.
Жыттайын алкымыңдан, бери берчи!

«...Эгерде тирүү болсом, Бөгөй аба,
келээрмин калган журттан кабар ала.

Арка бол азган элге, аман тургун.
Ногойуң, Шыгайыңа канээт кылгын.

Калгандыр олут алып Теке Баатыр,
Болбогун Сары Ногойдон эч кабатыр.

Кайрылып кабар алып, дарек айтам,
чоо-жайдан силер жакта болуп жаткан.

Иниң бар, Бөгөй аба, сен бел тутуар,
Ал-жайың Теке Баатыр билип тураар.

Кош аба, буйрук болсо бир кайрылам,
болбосо жолугабыз канжыгадан...» –

акыркы Култегинден уккан сөзүм,
карегим, каниет кылып жашап келдим.

Экөөнүн бири келип ал сурабай,
арадан жылдар өттү аккан суудай.

Унутуп койушту деп азган элин,
жазыксыз шерлеримди жемеледим...

Кайрылып кош канатым сынган экен,
кантейин, Эштегиме каниет этем...

Кечирип башыбыздан кызыл кыргын,
көтөрдүк Теңир салган оор сынын.

Айрылып Шыгайыман, Ногой көчкөн,
тутанган коломтодо отум өчкөн.

Ногойдун эки уулу жоого кеткен,
Алтайга ошол үчүн Ногой көчкөн.

Дарегин билээрмин деп шол балдардын,
жол тоому – Анжыянга байралгамын.

Боор ооруп Улуу-Теңир азган элге,
бергени жакшылыгын калган беле!

Быйыл жаз маңгулдардын туткунунан,
Чыйырды, Жакып экөө качып чыккан.

Билдирип каңгайларга койбосун деп,
туудурбай жан кишиге кымындай шек,

Алайдын ак мөңгүлүү тоо арасын,
мекендеп тургула деп жашыргамын...

Балдарым, бир кездеги Ата-Конуш
батырбай өзүбүздү келгин болуш...

Билгиле, түпкү атабыз Ууз хандын,
Алайга киндик канын тамызганын.

Унутуп баратыптыр урпактары,
кырк тукум Ууз хандан таралганы.

Кырк уулу улуу хандын: жогор жакта
ээлешкен Орол тоосун, Иле, Арка,

төмөндөп андан бери күндү беттеп,
жердешкен эки Алайды, Какшаал чектеп.

Бул күндө бөлөксүнүп, жиктеп, кектеп,
Миң-Суудан азып келген бизди жектеп,

түбүндө күнү аялдар ыдыраткан,
көрө албас, ичи тардык күчүн алган.

Жоготуп элди тыйпыл, кенчти ээлеп,
Ууздун жергесин бүт ээлесек деп,

эзелтен көксөп келет калмак, каңгай,
ортого от үйлөшүп тыным албай.

Ууздун өз тукумун бир-бирине,
кайроодо бүлүк салып, жик түшүрө.

Кайрылып канаттарым, текөөр сынган,
ушундай абалда азыр Бөгөй абаң...

Кеңешип, акыл өкчөп иш кылалы.
Айткыла сөзүнөрдү чогуу угалы», –

ушинтип Бөгөй абам сөзүн бүткөн,
акылман, асыл адам эңсеп күткөм.

Кайрылып канаттары турса дагы,
кабелтең кайратынан түк жазбады.

Чыгарып черге айланган кайгы-муңун,
жуусун деп жашы менен ичте бугун,

заарда келген бойдон Күчүгөндүн,
үн баспай муңканганын туура көрдүм.

Баладай өксүгүнө таң калбастан,
билээрин, ал эч кимден сурабастан,

баарысын Сергил эне бизге айткандын,
баамдагам, периштеси ага айтканын.

Шол күнү таң калыштуу мен күтпөгөн,
Эштегим эр жеткендей сөз сүйлөгөн.

Алдына абасынын басып келип,
баш ийди тизе бүгүп, салам берип.

кучактап колун артып мойунуна,
жыттады башын катып койунуна.

Аздан соң токтоо карап, жүзүн бурду,
Эштегим абасына сүйлөп турду:

«Абаке, акылга бай, аскар белим,
алдыңа ат арытып издеп келдим.

Одоно кыймыл жасап, жалтандасам,
кечиргин, жан абаке, жетим калгам.

Зарлантып ата жыты, акыл сөзү,
Эштегиң кемчил болуп жалтаң өстү.

Колунан келээри шол,– мээр төгүп,
тагдырдын жазганына эрксиз көнүп,

өзү да өксүк өскөн шордуу энем,
өзүңдү арка тутуп издеп келген.

Көздөгөн тагалардан кордук көрүп,
коштогон жигиттердин баары өлүп,

тагдырга Саид абам жазылбаса,
жолугуу мүмкүн беле азыр мында?

А балким, жазуу буйрук кездештирээр,
Шаамурга жолуккандай хан Эштектер.

Абаке, ишенсеңиз айтканыма,
тили бар сүйлөй турган таштардын да.

Азыр мен бир тал чөптүн, бүртүк кумдун
сүйлөгөн ар бир сөзүн угуп турмун...

Ааламда жерди, сууну жараткандын,
пенделер «Көк-Теңир» деп атагандын,

буйругун аткаруу үчүн бир пендеси,
аркалап оор жүктү – жок теңеши,

кордукка, бар азапка кайыл болуп,
өрттөнүп кызыл отко, музга тоңуп,

«Алла» деп Жаратканды атап алып,
үңкүрдө – Кап тоосунда түнөп калып,

жиберген периштеси Көк-Теңирдин,
жолугуп парз милдетин билдиргенин,

жердеги пенделерге жеткирүү үчүн,
жумшоодо бар аракет, болгон күчүн.

Ал пенде – менин энем Зүлейхага,
билесиң кандаштыгын, Күчүгөн аба.

«Алланын амирине кулдук уруп,
ак дилден баш ийгиле тооп кылып,

баш урбай отко, ташка – бир Аллага
бергиле дилиңерди мойун суна»,–

ушинтип сууну кечип, чөлдү кезип,
күнү-түн тыным албай уйку безип,

киргизип ушул динге, түйшүк тарткан
элчилер сапар улап келе жаткан,

билесиң Эр Күчүгөн менден жакшы.
Чоо-жайын ошол диндин ачык айтчы?..

Эп көрсөң, Бөгөй аба, менин ойум:
көчүргүн Үч-Турпанга Сары Ногойуң.

Душмандын жолун тороп, чекке койуп,
кууйлук каңгайларды кырып-жойуп!

Жанагы дин жолунда арабдарды,
келишсе кыңк этпестен кабылдайлы.

Айтамга Көк-Асаба желбиретип,
ак динге баш ийгендер келсин дешип,

ал диндин өкүлдөрү жер кыдыра,
Алланы эл ичине таратууда.

Алдына ошол туунун кырк тукумду
чогултуп, каңгайларды жерден кууйлу....

Алдымда хан өтүшкөн жети атамдын,
ар-намыс, атак-даңкын булгабаймын.

Алардын аракети мага – нуска.
Абаке, шашылалы – өмүр кыска!..» –

Теңир ай!
Баралбай маңдайына бек абамдын,
неге мен Эштегимден артта калдым?.

Оозумдан сөзүм түшүп, сүрдөп, жашып,
барганча тарткынчыктап аста басып,

Эштегим эрте жетип абасына,
бой уруп, дароо сөзүн баштады да!..

Жазуудур... Баарын билген четин адам¹,
калы бар карегинде Бөгөй абам,

¹ Четин адам – касиеттүү, колдоочусу бар адам.

назарын жалгзына салып койуп,
койду бейм өз карегин өзү оюп!..

Ар дайым эстегенде ошол күндү,
ушинтип салыштырам кийинкимди...

Эштегим сөзүн айтып токтогондо,
Күчүгөн сөз баштады оройлоно:

«Эштектин сөздөрүнө таң калбагын.
Ал айтты Бозчагырдын айткандарын..

Түбөлүк сапарына аттанаарда,
акыркы милдет калган Бозчагырда.

Ал милдет – Эштек хандын керээзи эле,
каттырган асыл кенчти берээринде.

Айткын деп Шаамур Синхтен ал өтүнгөн,
«Атаңдай ак ниет, аруу болгун» – деген,

атанын мурас сөзүн эскерткен соң,
Бозчагыр келээр кезден кеп козгогон.

Мына ошо Бозчагырдын акылына,
мен дагы өз ойумду кошом анда.

Кеп салам келээр кезден бир аз гана,
баарыңар акыл өкчөп тыңдагыла!.

Эштектин мага айткан сөзүндөгү,
кеп сал деп дин жөнүндө өтүнгөнү,–

түшүнтүп бергин деши ачыгыраак,–
айтууга келээр кезди мажбур кылат...

Жер үстү толуп кетти ыпыласка,
канткенде чакырам деп аруулукка,

жиберген Көкө-Теңир периштесин,
аткаргып жер үстүндө парз милдетин,

периште жерге түшкөн кумдуу чөлдө,
туш болот алты жашар наристеге.

Акылдуу, тирикарак наристенин
көөдөндөн сууруп таштап эт жүрөгүн,

тапсын деп көөдөнүнөн өз түнөгүн,
ордуна алмаштырат өз жүрөгүн.

Толгуча ал кырк жашка коштоп жүрөт,
аруулук улуулукка берип түнөк.

Абалкы, акыркы да аппак диндин,
элчиси өзү экенин Мухаммеддин,

эскертет биринчи ирет ал табынган,
үңкүрдө – Кап тоосунда Хира атанган.

Жолуккан периштеге ошол пенде,
баарына кайыл болуп ушул күндө,

бир динге баш коштуруп калкты мүлдө,
кам көрүп караламан калың элге,

азап жеп, кордук көрүп, бирок тайбай,
келатат дин жолунда жүктү аркалай.

Кырк уруу ошол динге кирсе гана,
тукумун сактай алат бул жалганда.

Тамырлап калың элге, көктөп дарак,
ошол дин жер үстүнө келет тарап.

Көптөгөн жылдар өтүп бизге келет,
көтөрүп Ай тамгалуу көпкөк желек.

Кошулуп алар менен биримдикте,
кууган оң каңгайларды жиниктире.

Ал эми Саид-Малик сага айтаарым:
парзың бар бул жалганда – аны аткаргын.

Мен калам, өзүң жалгыз сапар алгын.
Каптагы үңкүрүңө жете баргын,

Саиджан, мезгил жетти, тим жатпагын.
Эштекке жоого минээр ат таптагын.

Бул жерде милдетим көп, аны аткарам,
Каптагы үңкүрүңдү таап барам.

Жазууну тагдырдагы ишке ашыруу,
дайыма колдон келбейт – билгин аны...

Чалынбай Кара Күчтүн тузагына,
аман жет үңкүрүңө. Барам, чыда...

Алдыда сан миндеген тоскоолдук бар,
таштак жол, албуут дайра – кечүүсү тар...

Уккандар ар биринден суранаарым,
айткын деп келечекти сурабагын.

Акым жок, мындан нары эч нерсе айтпайм.
Келүүчү жакшылыкты артка тартпайм»... –

Күчүгөн сөзүн бүтүп тунжурады,
тынч турган Саид-Малик ой улады:

«Эштектин, Күчүгөндүн айткандарын,
менде жок кошумчалап, толуктаарым.

Тагдырдын буйругуна баш ийгенден,
насиптеш болдум эле силер менен.

Чуркаган тамырымда араб каны,
коргоону талап кылган Зүлейханы.

Кандашым, төрөлгөндөй бир энеден,
канча жыл караан тутуп келген элем.

Боордош каныбыз бир, эли бөлөк,
кайгылаш карындашым болдуң жөлөк.

Тагдырың Көк-Теңирге табыштадым,
элинде уулуң менен эсен калгын.

Мен билем, Күчүгөндөй болбосом да,
жазганын Жараткандын тагдырыма,

Эштегим, Зүлейхажан, силер менен
жалганда кездешпесим жакшы билем.

Эштегиң кыздуу болот, Зүлейхажан,
ал кызды Батма-Зуура деп атасаң!..

Калтырган керээзимди аткаргының,
Кана анда, кандаш боорум эсен калгын!..» –

* * *

О Теңир! Өмүрүмдө бир аз гана,
өткөрдүм шол жылдары тынчып санаа.

Үч-Турпан, Какшаал, Алай, Анжыяндан,
чогултуп кырк урууну Бөгөй абам,

шек бербей Боз-Коргондо алтын-зардан,
билсин деп ал жөнүндө аз гана адам,

бул жерге бизден башка жан келбестен,
жашадым жашагандай Сергил энем.

Кокондук уландардан тирикарак,
чогултуп сапар тартаар кербен курап,

аттанып алыс жолго үмүт менен,
абакем акыл айтып, кеңеш берген:

«Жамынып соодагерлик өнөрүнө,
сөз тыңдап, курал топтоп, кам көргүлө.

Өнүккөн соода-сатык зор калаалар,
багыттап сапар улап силер бараар.

Силердин алдыңарда максатыңар,
соода эмес, эл ичинде эмне кеп бар...

Кыдырып Багдад, Басра калааларын,
абайлап тыңдагыла эмне барын.

Дүйнөгө аты чыккан Дамашкенин¹,
согулган курч болоттон наркескенин,

¹ Дамашке – азыркы Дамаск шаары жөнүндө сөз болууда.

туулга, соот-чопкут, саринжилер¹,
эрендер эл-жер коргоп жоого кийер,

керектүү мына ушундай буйумдардын,
уккамын Атрибде² сатылаарын.

Аралап чоң-чоң калаа базарларын,
ар бириң эл ичинен кеп тыңдагын.

Биз дагы каңгайларга шек туудурбай,
бул жерде кам көрөбүз тынчып жатпай.

Колдогун жолдун пири о Жоломан!
Балдарым кайтып келсин эсен-аман»,–

ушинтип кербендердин ар бир тобун,
узатып Көк-Теңирден тилеп жолун,

кайрадан Эр Күчүгөн, Бөгөй абам,
эс тартып, күчкө толгон Эштек балам,

зер тартып Коконго же Анжыянга,
кетишчү Боз-Коргондон түн жамына.

Кам жешип шек билгизбей, жылдар өтүп,
калышкан Кырк Ууз жаңы баш көтөрүп.

Көчүрүп Сары Ногойду Үч-Турпанга,
кайрылып кайра бери келатканда,

Какшаалдын турпагына башын жаздап,
кагындан Бөгөй абам жайын табат...

¹ *Саринжи* – согуштук кийим, жеңи жок соот.

² *Атриб* – бул шаар кийинчерээк Ятриб деп аталган. Азыркы Медина шаары.

Ошондо Чыйырдыны биринчи ирет
көргөнүм көз алдыма элестелет:

кең далы, кара сур жүз, сүрүн салган,
алагар кара көздөр оттой жанган;

көрк кошкон көздөрүнө койу кашы,
калбыгый эриндери, кашка башы;

сабырлуу, токтоо мүнөз, акылга бай,
анысын далилдеген – жазы маңдай;

келбеттүү турпатына куп жарашып,
салмактуу кадам таштайт токтоо басып;

коңур үн сүйлөгөндө жумшак чыгып,
саламын кабыл алгам ичим жылып.

Заруурат¹ бир сезимден тажап бүткөм,
күн келди ошону угаар чочуп күткөн.

Алиги чоочун жигит салмак менен,
шол түнү саламдан соң мындай деген:

«Кырк тукум чар учкандай чачыраган,
жаңыдан баш көтөрүп эсин жыйган...

Туш болуп орду толгус жоготууга,
турган кез эс эңгиреп жуткан ууга.

Тең тууган, Теңир каалап башчы кылган,
Эштектин арка-бели – Бөгөй абам,

¹ Заруурат – сарсанаа болуп.

жарыктан дүйнө салды, Журт Энеси,
акыркы өзүңүзгө бул керээзи:

«Жашырып ата-тегин, ким экенин,
Таза кан хан тукумун сактап келдим...»

Теңирдин буйругуна таң беремин,
Аттигин! Жай алганда айтам дедим...

Жаралган Журт Энеси – келин балам,
жалганда экинчи ирет кайталанган.

«Зулейха» деген атты Теңир берген,
бул сапар эсен көрсөм айтам дегем,

ээлки түпкү атабыз Ууз хандын
аялын Зулейха деп атаганын.

Ичинен кырк аялдын – анын гана
баш койуп, таң берчү экен акылына.

Билгизген бийлик ээсин – алтын таяк,
бериптир Зулейхага атайы арнап.

Зулейха Ууз хандан жалгыз эркек
төрөптүр, атын койуп Жангарачбек.

Тукуму Жангарачтын кылым улап,
түбүнөн бирден гана эркек туулат.

Уулуна таштап кеткен алтын таяк,
туулган кийинки уулга мурас калат.

Түшсө да башыбызга канча алаамат,
таякты жаныбыздан артык баалап,

сыртынан боз курмушу кийиз каптап,
шол тукум жоготпостон келет сактап.

Бул таяк көпкө күттү Журт Энесин,
бергиле Зудейхага – тапсын ээсин!..» –

Жай-кышы жалаң этке бекем таңып,
бүгүлбөй түптүз болуп бел какайып,

жанына алып жүрчү Бөгөй абам,
чечтирип ал таягын мага сунган.

Мынаңыз, ЖУРТ ЭНЕСИ,– бир кездеги,
эскерип баарыбызга түпкү энени,

таякты ал кармаган,– колунузга
алыңыз, бата берип жолубузга!.

* * *

Ажырап абабыздан акыл тапкан,
бөрүдөй каруусунан капкан чапкан,

үч буттап тагдырына каршы турган,
көк жалдай үч азамат кайрат кылган,

билгизбей кырк тукумдун башын курап
жүрүштү абасынын жолун улап...

Көч менен Үч-Турпанга баратканда,
кайрылып Бөгөй абам Исфанага,

кеп салып Көбөйханга айткан экен:
«Эсен-соо Үч-Турпандан кайтып келсем,

кызыңа бата тартып кулдук урам,
бергиниң Эштегиме, келин кылам,

хан өткөн жети атасы, каяша айтпа,
Көбөй хан, кудалыктан башың тартпа.

Бул күндө кырк тукумду баш коштуруп,
Хан болот Кырк Узга – такка олтуруп.

А кокус сапар арып, келбей калсам,
Хан Көбөй, аманатым өзүңө айткан...» –

Күчүгөн абакемдин сөзүн айтып,
чукулда жөнөйм деди бата тартып...

Өзүнүн күлүгүнүн көкүлүнө
аяктай була байлап, куйрук түйө,

зер артып жүз атанга, жүзгө – сарпай,
бар наркы зерлерде деп, мал айдабай,

жанына Бөгөй абам дос атаган,
Алайлык Дөөлөткелди карыны алган.

Тукуму хан Кыпчактын Дөөлөткелди,
болуптур абабыздын арка-бели.

Ашкыча алты мүчөл перзент көрбөйт,
акыркы жетинчи аял эркек төрөйт.

Суранып Дөөлөткелди, Бөгөй абам
ат койуп – Эрназар деп бата кылган.

Бул күндө Эштегимдей Эрназар да
ат минип жер кыдырып эл камында.

Эштекке жолдош кылып Эрназарды,
Күчүгөн, Чыйырдылар кошуп алды...

Жол тарткан кербенчилер шек алат деп,
сырт жагын Боз-Коргондун оңдобой тек,

турчу эле баягыдай калыбында,
ал эми дөңдү карай кепе артына,

Эштегим жер кеңейтип түн жамына,
там салган Боз-Коргонго далдаалата.

Келиним аттасын деп астанасын,
бүткөнү босогосун аттабадым...

Болжогон күн чукулдап келишет деп,
күтөмүн күндүр-түндүр камымды жеп.

Жол жүрүп кетишти эле түн жамына,
келишти Боз-Коргонго таң алдында.

О Теңир! Баш кошулду башыбызга,
бак-дөөлөт ала келсин баарыбызга.

Ырыска шерик бүлө болсо экен деп,
Теңирге миң кайталап кылам тилек.

Буралып, толукшуган Кишимжаным,
аттады босогосун жаңы тамдын.

Душманга шек туудуруп койбойлу деп,
кетүүнү аттан түшпөй көрүштү эп.

Түр кылып кире тарткан¹ кербендердей,
келгендер Боз-Коргондон кетти четтей...

¹ *Кире тарткан* – жүк тарткан.

Бел болуп кырк тукумга, көчүн баштап,
кылычын каңгайларга каршы таптап,

Бир топ жыл шек алдырбай кам көрүшкөн,
жигиттер ошол түнү бүт келишкен.

Күчүгөн келер-кетер сөзүн айтмак,
таңында Кап тоосуна сапар тартмак.

Көтөргөн элдин жүгүн берендерге,
шол түнү Эр Күчүгөн эскертти эле:

«Эр жетип иштин көзүн билип калдың,
Эштегим, эл бийлигин колуңа алгын.

Белди бууп, бекем туруп намысыңа,
Хан болгун кырк тукумдун баарысына.

Атандай ар-намыстуу, кайра тартпас,
ак ниет кол башчы бол, жоодон качпас.

Бул жерде олтургандар, баарыңа айтаар,
силерге Көк-Теңирдин буйругу бар.

Баарыңар – улуу дебей, кичүү дебей,
Эштекке баш ийесиң түк кыңк этпей.

Насипти буйруп койсо жоо колунан,
ар бириң чыгарбагын муну ойундан,

Боз-Коргон деген атты унуткула.
Бул уйук – Теңир берген Кырк Уузга.

Ким жазса бул буйруктан эсте болсун,
өзү эмес, урпагы да оң болбосун.

Баары бир, чыккынчылык кылсаңар да,
келгендер жем болушат жыландарга.

Аткармак бул тилекти Бөгөй абаң,
сапардан кайтып келсе эсен-аман...

Муногу мубакүлдүү¹ сыр найзаны,
эсимде, Култегиндин тапшырганы.

Көтөрөөр чамгаракты жерге түшкөн,
эрэнди Теңиринен тилеп-күткөн.

Арманда өтүп кеткен кайран берен,
«Белегим ошол эрге – найзам» деген.

Култегин! Култегиним! Култегиним!
Жашаймын аткарсам деп ак тилегиң.

Көксөгөн тилегиңе сен жетпеген,
түгөйүм, эл-журтунду жеткизсем дейм.

Тартканча бул жалганда акыркы дем,
колумдан келгенимди жасай берем.

Тилегиң ишке ашырбай жазат тапсам,
түгөйүм, кечир мени, ал тагдырдан...

Энемдин бар-жогуна кызыкпаган,
сен элең Теңир берген курдаш, агам.

Култегин – энеси күң, хан тукумдан.
А мени ай-талаадан таап алган...

¹ *Мубакүлдүцү* – найзанын учуна байланган кыл.

Ырым бар эл ичинде – баккан эне
эмизет ак мамасын наристеге.

Жыйрылбай эне эмизип, бала эмсе,
бул демек – жакшы жышаан дешет элде.

Мени да баккан энем ырым кармап,
эмизип ак мамасын этин жыйрат.

Энемдин көкүрөгү муздак туруп,
алтымыш тамыр жибийт – сүтү чыгып.

Дит бурбай бөтөн бойдон калган энем,
сыгылган тамырында сүтү менен,

бир бүртүк муздактыкты кошо берип,
«Талаадан табылган» деп койгон жерип...

Ал бүртүк канга тарап – бүт денеме
муздатып жүрөгүмдү койгон эле...

Өзүмчүл, бир да жанга боор бербес,
четтетип адамдардан – кылган мерез.

Жалганда теңдеши жок жалгыз адам,
жанымдан артык көрүп мен баалаган,

Култегин экендигин какшап айтам,
арманда өткөн боорум бул жалгандан...

Арыстан Теке Баатыр атаң сенин,
асырап Сары Ногойдун чымчым элин,

парстардын жергесинде калып калган,
арыган эли менен – баса албаган.

Бүлөсү жоо колуна түшүп кетип,
экинчи жар күтүүдөн койгон кечип.

Туш болуп тагдырына Зулейхажан,
Култегин ал экөөнү баш байлаган...

Силерге айтпай турган бир сырды ачам.
Ал үчүн Көк-Теңирден жаза тартам.

Билгиле акым жогун. Эң кейиштүү –
айтууга өткөндү же келээр ишти.

Тагдырдын жазмыштарын окуп айтуу,–
бараткан түз жолундан артка тартуу.

А бирок Култегиндин өтүнүчүн,
о Теңир! Айтуум керек, кечиргиниң?!

Ал менин жашоомдогу бар максатым,
жаңырат кулагыма күнү-бүгүн...

«Суроого даай албастан, жүрөк сыздап
Зээримдин дайнын сенден, келдим чыдап.

Жалганда сен экөөбүз акыркы ирет
сүйлөшүп турганымды жүрөк билет.

Зээримдин бир дарегин угуп кетсем,
тынч жатаар тууган жерде курган денем.

Суранам, өтүнөмүн Эр Күчүгөн,
Зээримдин дайнын сура Периштеңден!» –

Мен үчүн өлүп койуш – бул оңой иш,
караймын жалтанбастан өлүмгө тик.

Бир иш бар аткаруу эч колдон келбес –
каалоомду Периштемди аткаргын деш...

А бирок ошол күнү бүт баарына,
бармакмын. Макул элем аткарууга.

Ал күнү Алтын Көкүл Жаш Айдарым,
айтканын баарыңарга кайталаймын:

«Болуптур, билгиң келсе айтып берем,
а бирок сурабасаң жетет элең,

жашоодон бийик койгон максатыңа
жакындап, жетээриңе аз калганда,

Теңирден каласыңар жаза тартып,
азыр мен сураганың берсем айтып.

Жетүүгө чукул калган зор максатка,
Бир кылым жыласыңар кайра артка».–

Мен анда бүт баарына кайыл болгом,
бул шартты Култегинге айтпай койгом...

«Зээрдин бул күндөгү тагдырына,
баары бир, кыла албайсың эч бир арга.

Ордосун Обоз хандын талкалаган
каңгайлар, кыз-келинин туткунга алган.

Жигити Култегиндин Нүзүп балбан,
ал дагы ошолорго туткундалган.

Калкалап каңгайлардын шылдыңынан,
Зээрге Нүзүп балбан баш байлаган.

Ажырап Нүзүбүнөн, кызы Наарды
жетелеп, алтын кенде жалгыз калды.

Сурадың, мынча болду айтып берем,
Зээрге тийешелүү келээр кезден.

Баласыз каңгайлардын жарым ханы,
жоокерден соогатка алып бир баланы,

асырап чоңойтууда ушул күндө.
Бой жетсе камын көрөт үйлөнтүүгө.

Зээрдин Наарын алат ошол бала.
Болоор иш, бир аз жылдын арасында.

Дарексиз бүлөсүнүн укпай дайнын,
билесиң Теке Баатыр кыйналганын.

Сен барган курмандыктын наркы ушу,
Күчүгөн, Култегинге айткын муну,

жанагы асыранды бала теги –
билсеңер Эр Текенин Кылычбеги.

Болду эми, мындан башка сурабагын,
буларды ичке каткын, бурадарым...» –

Себебин кайталоомдун түшүнүп кал,
анткени, тийешеси сага да бар...

Миң-Суунун Жылгын-Булак коктусунда
жай алган Култегиним, сөзүм тыңда.

Кошогун Тул-Катындын ташка жазган,
Эштегим, эстеп калгын, азыр айтам...

Булактын шылдырттаган күүсү гана
басылбайт. Мемиреген жымжырт талаа.

Жарыгым, жолун жолдоп аталардын,
издесең жаткан жайын таап алаарсың.

Ал жерден жайын алган сенин да атаң,
азасын Култегиндин күтүп барган...

«Душмандан кайтпай калды, ичимде кек,
сары оору түшүп кетти жүрөккө» – деп,

Култегин эң акыркы далбас урган,
каңгайдан өч алууга айла кылган.

Миң-Сууга кайра кайтып келген күндөн,
шек бербей бир мезгилди күтүп жүргөн.

Чоң-Күңгөй, Кичи-Күңгөй каңгайларын,
акыры аргасыздан алдаганын,

билгизбей менден бөлөк бир да жанга,
жиберген төрт жигитин каңгайларга:

«Обоздун казынасын – каткан жерин,
көргөзүп өзүңөргө бүт беремин.

Барышкан жигиттерди барымтага,
ишенич кылбасаңар кармагыла.

Эң чыгаан, күч-куралдуу жүз нойонуң,
келсеңер кенчим берип коноктойун.

Бир жанга сыр алдырбай түндөп гана,
келгиле Жылгындуунун булагына.

Түн бойу сырдуу жерге – кенч катылган,
токтоосуз жолду баштап өзүм барам», –

кат жазып, жан аябас төрт жигитин,
Култегин жибергенин мен билчүмүн.

Башчысы сөзгө бекем Узак-чечен,
каңгайга, каңгайлардан сүйлөбөйт кем.

Калмурза, баатыр Шермат жана Сарбаз,
төрөмдүн жигиттери жан аяшпас.

«Кат алып, түз өлүмгө баратканың,
силерден, жан досторум, жашырбадым.

Баары бир башка келээр бир өлүм парз,
шерменде – саткын өлүм, ушундан кач.

Кордолгон жергебизди коргой албай,
кордотуп тууган жерди азап тартпай,

о достор, чыдап, күтүп тура бербей,
өлөлү бир нечесин кошо сермей!

Кайыр кош, канжыгада көрүшөбүз,
тик туруп Журт алдында тик өлөбүз!». –

Култегин ушул сөзүн айткан кезде,
сары оору ичке батып кеткен эле.

Тул-Бийке саабий¹ кулду таап кел деп,
кеткемин Саян артып, кулду издеп.

¹ Саабий – Эфиопиядагы бир уруунун аты.

Жер артып, кулду жүрдүм издеп таппай,
тосууга жоонун колун чогуу барбай...

«Барасың жоону тосуп жалгыз өзүң,
жан досум, асыл жарым, ишенгеним!..» –

ушинтип бийик баалап эркин, күчүн,
айтыптыр Тул-Бийкеге өтүнүчүн...

Тул-Бийке жоо кийимин кийген экен,
төбөгө чачты бекем түйгөн экен.

Куткараар качса жоодон, кууса жетээр,
табына келген кези Чоң-Кулагер.

Учуна уу ширетип жебе камдап,
тозотко¹ ылайыктуу жерди тандап,

баарына даяр туруп жалгыз өзү,
оозунда Жылгындуунун жол күзөттү.

Чубама жалгыз аяк тар жолу бар,
булакка андан башка жол жок бараар.

Билүүчү күндүз келбей түн келээрин,
келгенде чабарманын жиберээрин...

Тар тумшук имерилген булак жакка,
өталбас каршы атчандар тушташ чыкса.

¹ *Тозот* – негизинен мергенчиликте колдонулчу ыкма. Өтө тар жол аркылуу чубап өтүү үчүн кийиктерди айдактап келүү жана үлгүрүшүнчө атып алуу. Тозот ыкмасы согуштук максатта да колдонулганы кеңири белгилүү.

Кокустан мүдүрүлсө, байкоосуздан
ат үрксө – жай табышат туңгуйуктан.

Тозотко ошол жерди тандады да,
жашынып чоң арчанын бутагына,

күтүптүр айлуу түндө шыбырт тыңшап,
арчаны караан тутуп, бойун ыктап...

Аңгыча ат такасы жаңырыктап,
ар бири чубатмадан чубашышат.

Жалынып Көк-Теңирге кайра-кайра:
«Жалгызмын, жардамыңды эч аяба!

Төшөктө турбай жаткан Култегиндин,
кабылда жок дегенде шул тилегин!

Келаткан душмандарды кырсам баарын,
Билемин жалгызымды кубантаарым.

Өзүңө сапар тартаар алдындагы,
Акыркы тилегибиз, муңду, зарды,

О Теңир, суранамын кабылдачы,
жебеси сая кетпей тартсам жааны,

түз тийип душманынан өчүн алсам,
бөксөрөөр Култегиндин ичинде арман!»

Жалынып Көк-Теңирге жебе сунду,
тозотто кас душманын мээлеп турду.

Тумшуктан чыккан нойон имериле,
кулады туңгуйукка жебе тийе.

Шек бербей арттагыга астынкысын,
Тул-Бийке ата берди кылып тындым.

Келишкен бир сан жоокер, нойондору,
шол түнү бири калбай тыйпыл болду...

Бул күндө Култегиндин сүлү калган,
башка эмес атасы да тааныбастан,

жанынан кыйгач басып өтүп кетмек,
ойлобой бул адамды Култегин деп.

Тул-Бийке нойондорду кыргандан соң,
Култегин баш көтөрүп аз оңолгон:

«Тул-Бийке, алып чыгып жоо кийимим,
иреттеп мага аны кийгизгиниң.

Жаныма жарагымды тагып берсең,
күтөйүн жоокерлерче, жоону келген.

Теңирим өлбөс кылып жаратпаган,
Тул-Бийке, көрдүк күндү башка салган...

Аталап атымды атаар балам жок деп,
айтпаймын Жаратканга кесирлүү кеп.

Мойундаш бирге өскөн Күчүгөн бар,–
бир тууган иним, балам, атымды атаар.

Көтөрүп чамгаракты – элди кураар,
мен күткөн берениме кызмат кылаар...

Тул-Бийке, асыл жарым, ыйык досум,
элиңе түн түшкөндө бийик болдуң.

Өйдөдө өбөк болуп жол издештиң,
ылдыйда жөлөк болуп жоону жеңдиң.

Досторчо коштошолу, берчи колун,
аздан соң бул жалгандан жок боломун.

Бар болсо көңүлүңдү оорутканым,
пендемин, пенделигим кечир жаным!!.» –

...Шол күнү бешим ченде таап келгем,
издеткен саабий кулун, жазуу билген.

Култегин жалгыз мени жанына алып,
жөнөдүк жоо тоскону төмөн барып...

Аялуу чеберлерди каткан жерге,
жеткирип саабий кулун кеткен эле,

Тул-Бийке кайра кайтып жалгыз өзү,
баягы чубатмада жол күзөттү...

...Айсыз түн, капкараңгы тунжураган,
душмандын жолун тосуп келе турган,

болжогон жерге жете барганында,
Култегин жүзүн буруп, кайрат кыла,

шаңшыган алгыр куштай чыгып үнү,
айтты эле бул сөздөрдү ошол түнү:

«Төшөктө жатып өлбөй, душмандарга
салайын кызыл кыргын моокум кана.

Азаптуу Ата-Журтум, ыраазы бол,
жанымда айгай салып коштобойт кол.

Сапырган күлүн көккө – Ата-Конуш,
кетпеген кулагымдан арман добуш.

Арманда сары оорудан өлгүчөктү,
алайын аз да болсо жоодон өчтү.

Бир чымчым ар кошкон эл ушул тапта,
шек албай эч нерседен тынч уйкуда.

Күчүгөн, жоо келди деп кабар кылгын,
эр жүрөк тайбастары даяр турсун.

Коркогу баш калкалаар коңул тапсын,
алыстап арсыз жанын алып качсын.

А менин түмөн колум экөөңсүңөр,
душмандын мизин кайрып, кайрат берээр.

Эсил Журт! Баарыңарга ант бергемин,
тик карап өлүмүмө тик өлөмүн!

Жан-достон бөлүнгөндө дене-досум,
Күчүгөн, каңгайларга кордолбосун!».» –

Душмандар хан отоосун түз каптаган,
ордунан Култегинди таппай калган.

Туурадан – алар күтпөй турган жактан,
качырып Эр Култегин кыргын салган.

Теңдешсиз ошол түнкү чабышууда,
Култегин далай колду кыйратты да,

курчоого түшүп калып акырында,
жүрөккө түз сайылган түпөк найза,

карс сынып, сабы калып жоо колунда,
кочкул кан жая берди ат соорунa.

Кашкая тике тиктеп жаш уланды,
Култегин сыр найзаны сууруп алды.

Жыгылбай ат үстүнөн – тике туруп,
коштошту бул жалгандан жүзүн буруп...

Култегин! Култегиним! Тайбас Шерим!
Чыланып кызыл канга тууган жериң,

кырарка омкорулуп, кыйрап белиң,
кырылды бири калбай чымчым элиң.

Тополоң тос түшүрүп коломтоңду,
үркөрдөй жыйган элиң апаат болду...

«Теңир ай! Аян берип чын жаратсаң,
таштаба?! Амалым жок, текөөр сынган.

Курчаган душмандардын арасынан,
канткенде асыл сөөктү алып чыгам?

О Теңир! Алтын Көкүл Жаш Айдарым,
аянба, азыр менден, бер жардамың!

Ай-жылдап издесе да душман таппас,
асылым жаткан жерди буту баспас,

Саяндын салкын төрлүү аруу жерин,
жай кылып кучагынан орун бергин!

Периштем, арыстанымдын асыл денин,
айланып ак булутка алып кеткин!» –

Муңканган зарлуу үнүмдү угуп келген,
Периштем ошол түнү жардам берген...

Курчалган айланасы аска-зоолуу,
ал жерге адам жетпейт, туйук жолу.

Туптунук мөлтүр булак жылжып турган,
күн-түнү күүсүн чертет шылдырттаган.

Жай-кышы өңү өчпөгөн жашыл арча,
жаш бойдон, мезгил өтсүн мейли канча,

дүпүйүп жайы-кышы коргоп тураар,
аптаптан же ызгаардан борошо ураар.

Түбүндө дөбөчөнү чөп, гүл баскан
астында асылдардын дени жаткан.

...Тул-Бийке... Түгөнбөгөн асыл арман.
Жарашат сен жөнүндө кандай айтсам.

Жар элең Култегинге Күндөй жанган,
сен чачкан мээриминден кайрат алган.

Дос болдуң түн түшкөндө колун сунган,
жоокерсиң – жоолашканын тындым кылган...

Акыркы сапарына кетээр кезин
айттырбай Култегинге өзүң сездиң.

Каттырган саяндарга Жамгырчы-Бек,
издеттиң саабий кулду таап кел деп...

Жамгырчы – таякеси Тул-Бийкенин,
кыдырган соода жасап сүрүй¹ элин.

¹ *Сүрүй* – сирия эли.

Сүрүүлүк кул саткычтан Жамгырчы Бек,
Рамды сатып алат жөн гана тек.

Акылдуу кара көздөр оттой жанган,
он жети, он сегизге барып калган.

Баарынан Жамгырчыны таң калтырган,
ийкемдүү шадылуу кол сүрөт тарткан.

Ажарлуу, назик жүзү муңайымдуу,
күн бойу сүрөт тартат чийип кумду.

Баалаган кооздукту, сулуулукту,
Жамгырчы шул баланын мунун укту.

Сураган баасын төлөп кул саткычтан,
Жамгырчы соодалашпай сатып алган.

Саабий кул ажайыптуу Алтай жерин,
сүйчү эле сүйгөнүндөй саабий элин.

Каңгайлар капысынан чапкан кезде,
катылып калган эле жертөлөдө.

«Аранда же Азарда¹ булак тоңот,
тоңгончо булак көзү жүрөк согот.

Тараза² так төбөгө келгичекти,
Күчүгөн, саабий кулду таап келчи?

Артында атын атаар баласы жок
Култегин – бир жаралып атылган ок!..

¹ *Аранда же Азарда* – Ноябрьда же декабрда.

² *Тараза* – тараза жылдызы жөнүндө айтылууда.

Урпакка өчпөс болуп аты калсын,
Саабий кул таш бетине жазуу салсын...» –

Төбөдөн кеткен күнү Таразанын,
үлгүрүп учурунда келип калдым...

Өч алып аз да болсо душманынан,
Култегин жарык менен кош айтышкан.

Шол түнү Саян тоосун түбөлүктүү
жай кылып... Тул-Бийкеси жашын төктү:

«Изиңди душманыңдан жашыргыча,
таштадым «аманатка» азырынча,

калтырып өчпөс атың урпактарга,
кайтамын түбөлүктүү ушул жайга...» –

ушинтип муңга батып асыл жаны,
жайына жатканчакты басылбады...

Миң-Суунун ойдунуна чеберлерди,
алдырып ташка жазуу камын көрдү.

Каздырып топурагын дөңсөө жердин,
көмдүрдү сөөктөрүн өлгөн элдин.

Четкерээк – өлүк көмгөн чоң дөбөдөн,
өзүнчө сал таштардан¹ дөбө үйгөн.

Үстүнө кум төктүрүп, топо салып,
айлана-чекесине талдан сайып,

¹ *Сал таштар* – койдун же торпоктуң көлүмдөй таштар.

жасалма жай жасатып, таш койдурган,
кошогуң Тул-Катындын ташка ойдурган.

«Армандуу Култегинге Тул-Катындын
кошогуң саабий кулга мен чаптырдым.

Караңгы түн жамына келген душман,
чатырдан Култегинди таппай калган.

Катуудан казан калбай, жумшактан – күл,
асманга сапырганын урпактар бил.

Душмандын алдын тосуп утурлаган,
өткөрүп, жете келип удаа артынан,

Култегин душманына кыргын салган,
тартканча эң акыркы демин алган.

Урпактар! Журт сактаган Култегиндин
тапшырдым Жер-Энеге асыл денин.

Өзүм да кыйбасымдын так жанынан,
тирүүлөй көмүлөмүн – орун алам.

Жалгызым, Көк жал берен бул жалганда,
аткарды вазийпасын эл алдында.

Эч кимдин унутууга акысы жок,
Култегин – элге курал, душманга – ок!

Бул жерде Ууз хандын тукумдары,
билгиле, душманынан кырылганын.

Чогултуп ар кай жерден тирүү калган,
тукумун кырк ууздун ар уруудан,

Алтайдын Саянынан Чоң-Алайга,
үлгүрдү тукум сактап жайгарганга.

О журтум! Култегиниң бааласаңар,
жанында мени унутуп калбассыңар.

Жар болдум, жан аяшпас досу болдум!
Журтум ай! Бирок перзент көрбөй койдум.

Тилегем: эне болуп бала сүйсөм,
чоңойтсом уул кылып элин сүйгөн,

чолпонум «Эл Уулу» деп атак алса...
Кадырлуу журт энеси болом анда!

Жетпедим тилегиме, журтум билгин,
Эл-жерим, алган жарым ыйык сүйдүм.

Силерге Журт Энеси болбосом да,
о элим! Журт уулундай өзүң баала!

Калсаң да кырк ууздан бир гана адам,
Унутпа Култегинди журт сактаган!» –

Армандуу Култегинге – Тул-Катындын
Кошогун Рам кулга бек чаптырдым.
*Рам күнү (21-Октябрь), Теке айы,
Тараза ооп, Чаян келди.*

...Эштегим, аман болсоң ишенемин,
Издесең табаарыңа жаткан жерин.

Ачтырып «аманатын» Култегиндин,
жанына Тул-Бийкени тирүү көмдүм.

Душмандар таппасын деп «аманатын»,
жайгарган жерин тактап атабадым...

Тараза жылдыз батып, Чолпон жанды,
туралы ордубуздан, саадак чалды...

Зулейха, Кишимжаным төрөйт эркек,
суранам, атын ата Жамгырчы деп...

Кайрылам тулпар колго тийген кезде.
Камын көр Ата-Журттун, кызмат өтө.

Салыкта зер азайып, курал-жарак
көбөйүп, күндөн-күнгө батпай барат.

Элчилер дин жолунда келип калса,
баары бар. Даярсыңар казатка¹.

Эскертем: кароол дөңдүн наркы бетин,
көрбөсүн чоочун бирөө булак көзүн.

Каңгайлар түргө бөлүп тааныйт марды,
бул жерде мар тукумдун сакчылары.

Мындайлар мекендесе кандай жерди,
билишет бар экенин асыл кенди.

Камырдай аппак чопо, сыгылган суу,
түгөнбөс асыл-кенчтин белгиси бу.

Окумал, күчтүү каңгай даарчылары,
билишсе жок кылышат бул марларды.

¹ *Казат* – дин үчүн согушка аттануу.

Шондуктан булак көзүн, мар тукумун,
жат көзгө кереги жок урунтуунун.

Каңгайлар шек-шооратын байкап калды.
Калтырып жалгыз мында Зулейханы,

Калкалап Боз-Коргонду жака-белден,
кайтаргын, кайтпай калсын мында келген...

Айтчумдун баарын айттым, соо болгула.
Алайын сапарымды Кап тоосуна». –

Экинчи китептин дастан бөлүгүнүн аягы.

МЕДИТАЦИЯЛАР БӨЛҮГҮ

БИРИНЧИ БӨЛҮМ

* * *

1. 07. 1996 ж. 16-чы А.К. 332° 22' 08''

Беш күндөн кийин Жайсаң Атанын сөздөрүн чечмелеп баштаганым бир жыл толот. Ушул өткөн жыл ичинде башымдан кечиргендерим калган бүт өмүрүмө тете десем аша чапкандык болбос.

Ушул мезгилге чейин турмуштун өйдө-төмөнүнө анча серп салбаптырмын. Ооба, кырк алты жашка чыккыча жоготууну башынан өткөрбөгөн адамдар менимче өтө эле аз болсо керек.

Ата-эне, улуу биртуугандар эмес, алардан кичүү-лөрүнөн, ал эмес, жан этинен бүткөн балдарынан айрылгандар абыдан эле көп кездешет. Ал эми менин тагдырымда мындай өкүнүчтүү жоготуулар ашыкча жазылган бейм. Ата-энемден, улуу-кичүү уялаштарымдан эле эмес, тамчы канымдан бүткөн Талантымдан, Салтанатымдан ажырап – жоготуунун эмне экенин жакшы эле билем десем болот. Ушунлардын баарын – кырк беш жашка чейинки тирүүлүктөгү жашоо ченемим деп билем.

Ал эми жашым кыяра баштагандагы башымдан өткөрүп жаткан бир жылдык тирлигим – ошол кырк беш жылга тетедей эле сезилет! Алибетте, өкүнүчтүү жагы салмактуу болгону менен – ушундан канаат алып, ушул үчүн жашай турган жашоомдун жаңы түрмөгүнүн бир жылы артта калды. Жасап аткан

ишимдин эмне экенинен, мурдагыдан көрө, бүдөмүк болсо да түшүнүгүм бар. А бирок айыл ичиндеги айың сөздөр, кечээки эле жакындарымдын бүгүн тескери караганы, ал эмес жанымдан өтүп баратып атайылап эле какырынып-түкүрүнүп өткөндөрү тузу өткүр аштай ачууркантып ууктурат, пендемин да!

Өңгөлөр эмес – жүк арткан арабаны чогуу тарткан Шакин агайдын деле түшүнгүсү келбегени, жандүйнөмдү сыздатат. Ушулардын баары ден-соолукка таасирин тийгизбей койбойт экен. Кийинки кездери сырты ачык ток зымындай «чыртылдап» түтөгөнүм көбөйүп барат. Биринчи китепти чыгарууга дайындап, Эркинбектин жардамы менен басмаканага берилет дегенден бери көөдөнүмдөгү күдүктөнүүм арбып барат. Ага себеп: китеп Шакин агайдын авторлугу менен чыкмактыгы. «Чыккан китепти коргой турган автор керек, а сиз Жайсаң Атанын арбагын ээрчитип келе албайсыз. Өзүңүздүн эч кандай билимиңиз жок, отуз жылдай кой артында жүргөндөн башка иш-тажрыйбаңыз да жок, демек, китепти менин авторлугум менен чыгаруудан башка жол жок» – деген агайдын сөзүн пейилим туура тапканы менен, бирок көкүрөгүмдүн түпкүрүндө күдүктөнүүм бар. «Дастан Үмөт уулу Жайсаң Атаныкы да, аны агайдын авторлугу менен чыгарганыбыз кандай болот, кийин Атабыздын өз атын китепке бере алабызбы, же...?» – деген күдүк ой, санаамдан кетпеген коштоочум болгонуна кыйла болду. Ушул ойдун негизинде агай менен кер-мур айтышып калып, көптөн бери сүйлөшпөйбүз. Бүгүн медитацияга чыга турган күнүм. Арбакка атап жыт чыгарганга шартым болбоду. Унубуз түгөнүп, Нургүл улпактан жасаган нанды балдар эптеп карандай чайга жибитип жешет. Азыр айылдагы элдин көбүнүн жашоосу ушул биздикидей эле. Бирөө-

лөрдөн сурангым келбейт, балким, куру намыстыр.
«Колдогу барыбызга шүгүр дейм. «Бардын – жогу бар, ачтын – тогу бар» – дейт эмеспи, ушул күндөрдүн токчулугу алдыда, чыдап коёлу» деп сооротом балдарымды. А бирок энелик, пенделик жүрөгүмдү кантмекмин? Ойум онго бөлүнүп медитацияга чыктым. Үйдөн анча деле узай элегимде Шоола түшүп, Жайсаң Атанын үнү угулду:

***Чырагым, чочубагын жакын келдим.
Алыска бастырбоонун камын көрдүм.***

***Кеселдин уусу сиңген дене-досуң,
кейисең дартың кайра козголбосун.***

***Өткөнгө өкүнгөнүң – пастык эмес.
Бул кемтик менде да бар санак жетпес.***

***Өзүмчүл адам гана – өткөнүнө
өкүнбөй, актайт өзүн көз көрүнөө.***

***Көөдөнү кирсиз адам, көп убакта
күнөөлөйт барга-жокко өзүн гана.***

***Белгилүү, мүнөзүңдүн баардык жагы.
Ал эми билиш үчүн башкаларды,***

***сезимиң бөлгөн нурдун түсү менен,
сен билген адамдарга бааны берем.***

***Өзгөчө сыр ачпа деп көп кайталаар,
өзүңдөн өтүнүүмдүн себеби бар.***

***Бул сырды кийинчерээк айтмак элем.
Болбостур, бүгүн аны айтып берем.***

*Жалганда жан аяшпас доспус деген,
жарты нан болсо тептең бөлүп жеген,*

*бир жүрүп, ишенишип сыр катпаган,
билгизбей, бирок мага, кир сактаган*

*көөдөнүн көралбастын зили жеңген,
көрпенде дос жөнүндө айтып берем.*

*... Айкөлгө чоро болуп бала күндөн,
аш-тойдо, кыз ойунда бирге жүргөн,*

*жамактап, тамашалуу ыр ырдаган,
жеңил ой, бала кыял, кыз жандуу жан,*

*кенжеси тогуз кыздын – жалгыз эркек,
чокону¹ бир тукумдун – эрке тентек,*

*«Ырчуул» деп жеңелери тергеп айткан,
ысымы унутулбай келе жаткан,*

*тууганым, жакын досум жөнүндөгү,
турамын козгогону жөнсүз сөздү.*

*Тийиштүү жалгыз мага болсо гана,
айтылбай калбайт беле караманча!*

*Бирок бул окуянын аркасында
бүктөм бар, тийешелүү болгон калкка...*

*Атасы үйшөндөрдөн чыккан уста –
Токчоро – мүнөзү кырс, токтоо, сыпаа,*

¹ Чокон – жалгыз.

**ой-көйү апасынын – атасына
окшобой, каршы болчу караманча.**

**Бурулча – аргындардын чоорчусу,
Нияздын жалгыз эрке кызы болчу.**

**Ыр-күүгө бала чактан жакын өсүп,
ыраңы кыярсда да жашы өтүп,**

**баягы жаш кезиндей дагы деле,
берилип ырдаганын койбойт эле.**

**Ыр-күүгө шыктуулугу – Бурулчадан
Ырчуулга өтсө керек сиңип кандан.**

**Кенжеси, көптөн күткөн уул болуп,
кейиштүү көңүлдөрү мелт-калт толуп,**

**уулуна жентек берип аянбастан,
ата-эне бар байлыгын түгөл чачкан.**

**Төрөтү Бурулчанын ушу менен
токтолуп, кыярганда Теңир берген**

**уулуна узун өмүр, бакыт тилеп,
Токчоро атын коёт Токтогул деп.**

**Шок уулду ырга шыктуу, кызга жакын,
көтөрүп жеңе-желпи кадыр-баркын,**

**Ырчуул деп эркелетсе кашын кагып,
Азили жеңелердин майдай жагып,**

**комузун койкондотуп боорун кагып,
кошточу анан минтип обон салып:**

«Ойун башчы жеңеке!
Сенин ойунуңа береке!
Орто толсун, келдик биз,
ортоктошор белгибиз.
Апкелдим ырдап белекти.
Же андан башка керекпи?
Оймок бооч салбай саныма,
ой олтургун жеңе жаныма ...»

Ушинтип тамашасын улантуучу.
Угушкан келин-кыздар кубанышчу.

Өз аты эмес, кийин атасынын
өзгөрткөн атын, ыры, мындай анын:

«Өйдөгө чыksam тирегим,
өзүңө, элим, тилерим:

Болгула баарың текши аман.
Болсо экен дайым ток заман.
Элимде болсо береке,
ырларым жарайт кереке.
Элимде болсо жокчулук,
ырдаймын кантип – жок туруп?
Ободогу Кудадан,
ошондуктан суранам.
Элимде болсун ток заман.
Болбосун такыр жок заман.
Элим аман – ыр аман.
Ырым барда – мен аман!
Курбу-курдаш, селкилер,
болгула баарың текши аман.
Бүтүптүрмүн батадан,
жеңелер Ырчуул атаган,
араңарда жүрөйүн
ошол ырым менен мен аман э-эээй.....»

*А кийин Чоң-Чабышка бирге барган.
Ал дагы мен сыяктуу аман калган.*

*Мен болсо Чоң-Казаттан мурдараакта,
аш-тойдо илинбегем кадыр-баркка.*

*Маанисиз жеңил-желпи ыр ырдоону,
көөдөнүм эмнегедир жактырбоочу.*

*Ырдаган насаат ырым жактагандар –
турмушту баалап-андап барктагандар.*

*А жаштар ырларыма маани бербей,
угушчу анча деле таасирленбей.*

*Чырагым, эсиндеби эмнеликтен –
ыр ырдап калганымды айткан элем:*

*каңырсып өлүк толгон кумдуу чөлдө,
күңгүрөп чыккан добуш тургузду эле.*

*Шол күндөн эң акыркы дем тартканча,
ырдадым чыккынчылык кылбай ырга.*

*Ар бириң Ата-Журтту ыйык тут деп,
ырдадым ар-намысты бийик тут деп.*

*Тосушчу кучак жая кайда барсам,
угушчу ырларымды тажабастан.*

*Жанымда күндөп-түндөп коштоп жүрчү,
ырдаган ырларымды жатка билчү,*

*керекпи, жанымды да аябайм деп,
түйшүгүм чогуу тартып, камымды жеп,*

*көөдөндө көрө албастык уялап бек,
көмүскө кылдат катып көргөнүн жек,*

*ыңгайлуу учур күтүп жүргөн экен,
түбүнө шек билгизбей жетсем деген.*

*Түбөлүк жарык менен кош дешкенде,
толукшуп айдын толгон учуру эле.*

*Талыкпай жер кыдырып дастан айтып,
Таласка келатканбыз кайра кайтып.*

*Аралап Ат-Башыны, Нарын бойлой,
кыдырып өйүз-бүйүз айыл койбой,*

*Жылаңач-Бугудагы мазарды ашып,
багыштап Айкөлүмө бата тартып,*

*кыялап Көк-Булуңга түшүп бардык,
бир азга ошол жерде өргүү алдык.*

*А бирок эмнегедир төмөн тартпай,
өрдөдүм Соң-Көл жакты түз багыттай.*

*Төх чиркин! Жайлоо бышкан учур эле.
Тосушуп ар колоттон утур эле,*

*койбербей конок күтүп аздектешет,
күн-түнү дастанымды уксак дешет.*

*Шол күнү бизди тоскон Батыркул бай,
жөнөөрдө бата тартып бетине жай,*

*токулуу кулун сындуу бууруп атты,
астыма апкелдирип мага тартты.*

**«Кут конгон эл акыны кур кетпестен,
жонуңа салып кой» – деп жапты чепкен.**

**«Сен дагы – эл шайыры тек кетпегин,
согумдук тору бээни жетелегин». –**

**Чылбырын тору бээнин Ырчыуулга,
Батыркул жетектетти өзү суна.**

**Айылдан аш бышымча узаганда,
сүйлөдү Ырчыуул мага сөз узата:**

**«Суранам, сөзүмдү эгер макул көрсөң,
биз бүгүн өйдө тартпай түшсөк төмөн.**

**Күткөн эл бейүмүттө калып калды.
Бел менен төмөн кыркып кайрылалы»,–**

**сунушу Ырчыуулдун салды эске,
биз тиги Нарын бойлоп жүргөн кезде,**

**атайын чабарманын чаптырышкан,
бизге да тийе өтсүн деп айттырышкан,**

**уксак деп дастанымды өзүм айткан,
төмөндө Кочкор эли күтүп жаткан.**

**Ырчыуулдун өтүнүчүн туура дедим.
Ойлогон арам ойун эч сезбедим.**

**Талыкшып чарчаган ден эс алсын деп,
астыда көөлүктөр да от чалсын деп,**

**төмөндө коктучада түзөң жерге,
бир азга өргүгөнү түштүк эле.**

Доңуз сырт бетегелүү бийик бетте,
куурай жок чийип өтөөр тийип бетке.

Кичекей жеңдүү колдой тунук булак,
көрк берип түзөңчөгө, агып турат.

Кашкайган мөл булактан кана жутуп,
кыңкайдым ошол жерге бутту сунуп.

Билбеймин канча убакыт жатканымды,
бир билем чочуп көзүм ачканымды.

Түшүмдө түрү суук сургулт жылан,
соймондоп ача тили арбап турган.

Октолуп чагаарында ыргып кеттим.
Ойгонуп бир жамандык дароо сездим.

Булактын туура тушу түзөң жерде,
буралган көк шиберге жазып көрпө,

куржунда Батыркулдар салып берген,
май тооч, бышырган эт – жолго деген,

кичирээк ак чарчыга жерге жазган,
Ырчыуул тамак-ашты койуп жаткан.

Булакка жүзүм чайып саап сергип,
олтурдум аш четине басып келип.

Тасмалга бата тартып, даам таттык,
ооздо насипти жай чайнап жаттык.

Ырчыуул эмнегедир тарткынчыктап,
сурады: «Кандай болот кымыз жутсак?

**Мен дагы үстүн жаппай ачык таштап,
калыпмын ошол бойдон жатып уктап.**

**Күнгө көөп, саал кычып калган окшойт,
жанараак жуттум эле, ылдый болбойт.**

**Оозуна түтүк салып байлап койдум,
эттен соң ичкиң келсе жута койгун» –**

**Эч нерсе оюма албай кере жуттум,
кычыган даамын сезбей бал кымыздын.**

**Чаначты токулгага жөлөп жатып,
кайрадан жуткум келди даамын татып.**

**Куйкалап тилдин учун ачуу кермек,
айлана чайпалгансып жер термелет.**

**Ошондо дароо сездим ууланганым,
Ырчыуулдун «досуңмун» деп кууланганын.**

**Чепкенди канжыгада бөктөрүлгөн,
ал жана туруп барып чечип келген.**

**Буулган жеңдин учун чечип туруп,
ичинен сур жыланды сууруп чыгып,**

**мойундан кармап келип мага салды,
башыма шак оролуп чагып алды.**

**Кош ууну көтөрө албай дене-досум,
чыркырап аны менен мен коштоштум.**

**«Уйкуда жаткан кезде чакса керек,
эс алып, тамак ичип жатканбыз» – деп,**

**Кара-Ойдо данчыларга ыйлап келип,
кара өзгөй, туш-тарапка кабар берип.**

**«Далымдан чапчыганда көзүмдү ачсам,
акыркы сөзүн уктум керээз айткан:**

**«Күн ысык, сөөгүм жетпейт кең Таласка.
Жүктөйм деп ушул жерден эч талашпа.**

**Турпагым буйурган жер – жайым казгын.
Жай алып дене-досум мында жатсын». –**

**Үлгүрүп ушул сөздү араң айтты.
Үзүлүп кайткыс болуп сапар тартты.**

**Көмгүлө мени деле, кантип калам,
Таласка мен эмне деп айтып барам». –**

**Казышты түбөлүктүү жатуучу жай,
ыйына жандиминин¹ чыдаша албай.**

**Жан-достон дене-досум бөлүнгөн жер,
Жашырган дене-досту – мына бул көр!**

**«Досумду» жоон топ эл коштоп алып,
Таласка аны менен чогуу барып,**

**өкүрүп, жоктоп түшүп тууган жерге,
«Өлдү» – деп кабар берди бир боор элге.**

**«Арман күн! Чоң-Казаттан аман калган.
Карасаң, уу жыпандан ажал салган.**

¹ *Жандими* – жалганчылыктын, жүзүкаралыктын жеткен чеги.

**Жазууга арга канча маңдайдагы.
Калышкан канча эрлер каңгайдагы.**

**Кантели, андан көрө Ата-Журту.
Арбагы болсун дайым элдин куту!» –**

**ошентип кайрат айтып ата-тууган,
элиме сөөгүм бербей изим сууган.**

**Ырчыуул андан кийин дооран сүрдү.
Менчиктеп ырларымды ырдап жүрдү.**

**А бирок башка чыгып сөз түркүмү,
эң алгач элге угулчу ал күлкүлүү.**

**Жеңил ой Ырчыуулга мүнөздүүрөөк,
ээледи ыр саптарын ал көбүрөөк.**

**Ырдагы жеңил сөздөр, жеңил ыргак,
синди окшойт калың элге бачымыраак.**

**Айтуучу азыр деле Улуу дастан,
Ырчыуулдун айтымдарын сактап калган.**

**Эстелбей менин ысмым эч бир жерде,
эскерет Ырчыуулду эми деле...**

**Түшүнөм, алың сенин чак экенин.
Далилдүү жердин чегин айтып бердим.**

**Чырагым, айтканымды далилдөөгө,
өзүңчө кур аракет кыла көрбө.**

**Мен жаткан жайды сага көргөз десе,
көргөзгүн ишти чечээр бир-экөөнө.**

**Эгерде жайым козгоп, тынчымды алса,
жай элди түшүрүшөт калабага.**

**...Оордойт сенин жүгүң мындан дагы.
Көбөйөт көрө албастар жик салмагы.**

**Кесел-дарт, көр тирликтин кур түйшүгү,
чырагым, көөдөнүңө из түшүрдү.**

**Ишенем, жибек жиптей жумшак, бекем,
жанбаган кайратың бар көк беттенген.**

**Агымга каршы сүзгөн Акчабагым,
жүгүң оор, түйшүгүң күч, көтөр баарын!**

**Ыргагы келишпеген жерлер болсо,
сен ага капа болбо, мейли оңдосо.**

**Кубанып бир бөлүгүн бүттү десең,
кут болсун, буйурсун деп бата берем!**

**...Мейли эми «быссымылда» деп иш баштагын.
Мен болсо дастанымды улантамын.**

деп Жайсаң Ата 1-июлдагы медитация учурунда дастандын окуясынын уландысын кыйла айтып берди. Мен ал маалыматтарды чечмелегенге чамам жетишпей, ар кандай тоскоолдуктарга алаксып бир нече күн катары менен дастанды жаза албадым. Айлам куруп, кайра медитацияга чыгайынчы деп камынып атсам, Шакин агай: «Музейге шам жагып койуп анан байланышка чыксаңыз кантет!» – деп сунуш кылды.

Музей демекчи, Жайсаң Атанын музейин жасоо иштери жүрүп аткан. Анын демилгечиси, алибетте, Шакин агай. Демөөрчүсү, аким Эркинбек. Райондук маданий иштер бөлүмүнүн башчысы Чынарага Эркинбек тапшырма берип, театрдын бир бөлмөсүн бошотушуп, аны жасалгалашып, даярдыктар негизинен бүткөнүн, азырынча «Шакин Эсенгуловдун Жайсаңды изилдөө бөлмөсү» деп убактылуу аташканын уккан элем. Ушунча аракет кылынган соң эмне үчүн түздөн-түз «Жайсаң Ата музейи» деп аталбайт? – деп да ойлоп койгом. Бирок ар ким өз ишин кылсын да, мен агайдын жумушуна кийлигишпейинчи, чындыгында эле антип атаганга али эртерээктир, деп өзүмдү тыйгам. Эми ошо музейге шам жагың деп Шакин агай сунуш кылгандагы максаты эмне экенин түшүнбөсөм да кыйылып макул болдум. Кыйылганым – шам жагуунун да өз жол-жобосу бар да. Кандайдыр бир жакшы тилек иш жүзүнө ашсын деп Улуу Күчтөрдөн сураныш үчүн шам жагылат. Шам болсо ошо тилекти Улуу Күчтөргө жеткирчү унаанын милдетин аткарат. Улуу Күчтөр ал тилекти орундасын үчүн аларга арналып жупуну болсо да дасторкон дайындалууга тийиш. Ушундай жол-жоболор чогуусу менен аткарылганда гана шам жагуу максатына жетет эмеспи. Шакин агай мындай шарттардан кабардар эместигинен улам, а мен өзүм мага белгилүү сырды ачык айтууга батынбай, макул болдум. Болжошкон маалда театрда бардым. Каалгасынын үстүнө: «Шакин Эсенгуловдун Жайсаңды изилдөө бөлмөсү» деген жазуу илинген бөлмөнүн ичи кыйла эле жакшы жасалгаланыптыр. Жайсаң Атанын чоң сүрөтүн столго жөлөп бөлмөнүн ортосуна койушуптур. Алтынай Эненин балалыгы өткөн Эгиз көлдүн элесин чагылтууга да аракеттенишиптир. Айтор мага жакты.

Бөлмөдө Шакин агай менен Чынарадан сырткары райондук УКК¹ жетекчиси Кыдырбек да бар экен.

Жыгач кесенин ичиндеги кумга сайып жаккан шамыбыз эки жолу өчүп калып үчүнчүсүндө араң күйсө болобу. Бул чындыгында эле жаман белги. Мен өтө тынчсызданып калдым. Тил албай эле койсом болмок деп абдан өкүндүм. Агайга да, өзүмө да ачууландым.

Шам күйүп бүткөндүн кийин Шакин агай экөөбүз үйгө кайттык. Келсек, эки кабат үйдөгү жашоочулардын дээрлик баары эле сыртта топурап жүрүшүптүр. Көрсө, кошуналардын бири көчүп башка жакка кетип жаткандыктан ажыраш аяк аземин өткөрүп атыптыр. Алибетте, элдин көпчүлүгү кызуу.

Гүлай эже урушуп койо берди:

– Ай Шакин, кайда жүрөсүң, элдин баары Токтобекти узатып жатса. Сени эле күтүп калдык.

Шакин агай дароо элге аралашып кетти.

Мен ал кишиге катуу жиндендим. Өз үйүмө шашылыш кирип, душка түштүм. Кайра шам жактым. Эми жөнөйүн деп атсам, эшик шыңгырады. Ачсам агай экен.

– Сиз эмнеге келдиңиз? – деп урушуп сүйлөдүм. – Сиз шамдан кийин ичимдикке аралашпаш керек экенин билип туруп, бул кылганыңыз кандай?

– Эмне болмок эле? Же мен сиз менен иштешем деп эле элдин катарынан чыгып калышым керекпи? – деп Шакин агай өзүнүн тууралыгын далилдөөгө аракеттенди. – Кийинки кездери сиз менден кыйкым эле таап туруп алчу болдуңуз. Башканы айтпай эле койойун, мынабу музейди ачтырганым да сизге жакпаганы мага түшүнүксүз.

¹ УКК – Улуттук Коопсуздук Комитети.

– Мага сиздин музейди ачтырганыңыз эмес, шамды эч даярдыксыз жактырганыңыз жаккан жок. Чындыкты бурмалабаңыз. Эгер эл менен чогуу болуп, киши катарына кошулгунуз келсе, анда, менин тынчымды албай, кайра барып, ошо элдин арасында болуңуз,– деп айтып агайды түртүп чыгардым да, каалганы ичинен бекитип, кайра душка түштүм. Кийиндим. Көк баштыгымды көтөрдүм. Таягымды таяндым. Сыртка чыктым. Ажыраш аяктын эң кызыктуу жерине жетип, кызып, бака-шака түшүп тургандардын жанынан басып өттүм. Алардын бири да мени түшүнбөй, жинди аялга карагандай көз караштарын бүт тулкум менен туйдум. Ушинтип элге жек көрүнүп жүргөндөн көрө, бүгүн медитацияга чыккан соң Жайсаң Атанын жанында кала берсемби, кайра бу ыпластыкка келбей койсомбу деп ойлодум. Айылдан көп узай электе Жайсаң Атанын шооласына чулгандым.

***Чырагым, көрүп турам, ызалуусуң.
Мен дагы сендей эле ызалуумун.***

***Эчкирип ыйлаганың жаш баладай.
Эмне айтып сооротоордун эбин таппай.***

***Ыйында менин дагы күнөөм бардай,
ыңгайсыз абалдамын, чырагым ай!***

***Жүрө кой, Көк-Булунга баралычы.
Көңүлдө кириң жууп салалычы.***

***Сыр чечип, жай олтуруп ошол жерде,
Чырагым, келели анан бир чечимге.***

***...Теңдешсиз мага кымбат Көк-Булунум.
Келемин чыгарууга ичте бугум.***

*Башыңа оор түйшүк түшөөр кезде,
сени да апкелемин ушул жерге.*

*Муногул шаркыраган көк кашка суу,
көңүлдө кириң кетет, жүзүңдү жуу.*

*Бурбастан эч нерсеге көңүлүңдү,
Чырагым, кыйгың келип өмүрүңдү,*

*азыр сен бүт баарынан көөнүң калып,
турасың башканы эмес, мени танып.*

*Чыдадың кечип баарын, кыйноо тартып,
чыгарбай билгендериң ичке катып,*

*чыдамың жетпей турат көтөрүүгө,
чырагым, мен даярмын тең бөлүүгө.*

*Келемин өтө узак жолду басып,
көз ирмем убакытта туу чоку ашып.*

*Пенделик көз карашта салыштырсаң,
чокунун Гималайдай жүзүн ашам.*

*Жай алып дене-достон бөлүнгөн жан,
«Балалык» жылдызынан түнөк алган.*

*Чырагым, кыйналганга карабастан,
кааласаң мен дайыма келип турам.*

*...Суранам, да бир жолу эсиңе алсаң,
баягы үч нерсени мен сага айткан:*

*Мээлеген бутам алыс, жаам белең.
Бутага түз тартылган – сенсиң жебем...*

**Бул сөздөр Шарыпкулга багытталган.
Түшүрүп өз колуна кармат балам...**

**...Колунда морт буйумду кармап туруп,
эмне үчүн ойлонбойсуң көңүл буруп?**

**Кокустан түшүп кетип чачыраса,
калабыз экөөбүз тең кур талаада!**

**Эстечи, биринчи ирет барганыңды,
Акчабак, жана өзүңдүн абалыңды.**

**Сен үчүн баарын кечип мени тапкан.
Билесиң азгыргандар толуп жаткан.**

**Шарыпкул, пейлинди оңдо, болбогун тар.
Наалыба, азыр сенде баарысы бар.**

**Иш десең – каалаган иш, алган жарың.
Ортодо эркелеткен тамчы каның!**

**Сен үчүн жасаганын эч сезбестен,
жаанда түн койнунда темтеңдеген,**

**жазыксыз, эч кири жок Акчабагым,
агызып туздуу сууга – кур калбагын...**

**Бөлүнүп – калды ниетин бузган бойдон.
Эртеңди мен эле эмес – сен да ойлон!...**

*** * ***

Жайсаң Ата мен аркылуу өзүнө жолдогон кайрылууну Шакин агай өтө үстүрт кабыл алды. Кандайдыр бир тыянак деле чыгарбады. Биздин тирешүүбүз күчөдү. Мен иштей албай калдым. Балким,

Жайсаң Ата өзү мага кеп-кеңешин айтаар деп медитацияга чыksam, эмнегедир транс абалына өтө албай убараландым. Эки күн удаа байланышка чыгалбай, күүгүм киргенден таң аткыча басып жүрдүм. Дарыянын Жумгал Ата мазары тарабына өтүп алып, бирде суу бойлойм, бирде токойду аралайм, бирде талаага чыгам. Баары майнапсыз. Жок, мен транс абалына өтө албай кыйналбадым. Мен так ошо абалга эми өтө баштаганда эмнегедир эле коркуп кетип, өзүмдү өзүм токтотуп калып аттым. Себеби, ачыгын айтсам, Жайсаң Атанын өзүнөн корктым. Шакин агайдын мамилеси үчүн мага эмне деп айтаарын билбей, ушундан жүрөксүдүм.

Мага, балким, таарынып калдыбы деп да ойлодум. Таарынган бойунча эми такыр байланышпай койсо, анда эмне болом, кантем деп бул оюмдан дагы кооптондум. Эмне болгон ченде да жолугушум керек эмеспи деп байланышуудан баш тарта албадым.

Үчүнчү күнү кечкисин Жумгал суусун бойлоп келатып, уй багылган сарайга чукул барганымы байкабай калыпмын. Уйчунун килейген чоң ити арсылдап үргөн бойунча мага чуркап жетип этегимди бир бурдап өттү. Халатымдын этегинин бир тутамы оозунда кетти. Мен таягымды көтөрүп шилтегенге үлгүрдүм. Таяк тийбесе деле ит эмнегедир каңшылап алып менден узады. Мен иттин артынан карап турган бойунча ойго чөгүп кеткен экем, бир маалда эле:

– Бутакты жылдырып койчу! – деген кайрылууну уктым да, байкасам, жоон саныма чейин суу кечип, бир жыл мурда алгачкы жолугушуу болгон дарактын дал ошол бутагын кармап турупмун. Мага тааныш үндү кулагым чалаар замат бүт тулкум кубанычка толо түштү. Сарсанааларымдын, коркууларымдын баары житип жоголду. Бутакты акырын жылдырсам Жайсаң Атанын чыңк ылдый караган карааны көзүмө урунду.

**Чырагым, келээринди билген элем.
Баары бир ушул жерге келет дегем.**

**Сен дайым туталанып же кубанып,
өзүңдүн абалыңдан чыгып алып,**

**ойунду топтош үчүн нукка салып,
келчүсүң ушул жерге багыт алып.**

**Негедир көптөн бери унут таштап,
бул жерден бараткансың өтө алыстап.**

**Баягы бутак белем, жылдырып кой.
Дагы эле турупсуң го бөлүнүп ой.**

**Келдиңби ойуң чуктап олтурганы,
шар суудан күч-кубатың толтурганы.**

**Болбосо келдиң беле үмүт менен –
а балким Атам келип калат деген.**

**Кубантып койбодуңбу Атаңды сен.
Чыктыңбы жолугам деп үч күнү тең!**

**А демек көкүрөктө ызаң тарап,
келдиңби бир чечимге – таразалап?**

**Жетинчи сезимиңден орун берип,
элесин өзүң менен ала келип,**

**кир эмес – чаң жугузбай эч жерине,
көзүңдөн учкун жанып тураар эле.**

**Пенде да, түшүнгүсү келбегендир,
а балким, анча маани бербегендир.**

**Ызасы жүрөгүндү куйкалаган.
Туйунта албастырсың ага эч качан.**

**Ишенгин, сен көргөндү көрө албаган,
жарыкта бар болгону ал жакшы адам.**

**Ааламга чыгуу жеңил болсун десең,
элесин ээрчитпегин өзүң менен.**

**Кармаган жаам колдо,– бир гана адам,
Ал сенин көңүлүңдөн түнөк алган.**

**Шондуктан мен башында сурангам да –
сыр ачкан пендени аяр тандаганга!..**

**Ак болсо анын дити сага деген,
бул дастан чыгат сенин атың менен.**

**Чырагым, айтканымды туура десең,
өткөргүн жазгандарды кайра электен.**

**Сен менден каалаганың түшүнгүчө,
бергемин ыр саптарын ар түрдүүчө.**

**Талдап чык, ошондуктан, баштан аяк,
дастандын ар бир сабын кылдат карап.**

**Келдикпи бир чечимге, анда эмесе,
баралы маектешип көнгөн жерге.**

**Бизге ыйык Тал-Чокуну карап туруп,
дастанды уланталы жай олтуруп.**

Бул медитациялар маалында 7–44-беттер жазылган.

ЭКИНЧИ БӨЛҮМ

* * *

25-июлдагы медитация учурунда Жайсаң Атадан мындай маалыматтарды алдым.

25.07.1996.10.08.А. К.151-02.

*Чырагым, көп болду эле көрбөгөнүм,
дем салып түз мен жакка жөнөгөнүң.*

*Бойундан жарык шоола нурун чачып,
килитсиз сыр сандыгың – оозу ачык.*

*Аны сен иреттөөгө кылба аракет,
өзү эле бары-жогун айтып берет.*

*Кубанып-кыйналганың баары аралаш,
кейиткен жан дүйнөңдү ой жок талаш.*

*Баягы мөлтүр сууда Акчабакты,
сүзгөнүн башатында көргөн жакшы...*

*Көнгөн жер, ордубузга олтуралы.
Жарыктан кененирээк сөз куралы.*

*Чырагым, айтаар ойуң мага дайын.
Кыйналба түшүнтөм деп маани-жайын.*

**Ойумду бир сөз менен уккун келет.
Силерге пикиримди айтуум керек.**

**Шарыпкул өз үйүндө бүткөрө алат,
көөмөйү көксөгөнүн көөнү каалап.**

«Арстан» топ жылдызынын маалы – 23-июлдан 23-августка чейинки учур астрологиялык түшүнүк бойунча бул мезгилде туулгандардын баарынын үйү катары саналат. Бул бир айдын ичинде Арстан белгисиндегилер жолдуу болушуп, иштери жүрүп, чечилбеген маселелери оңунан келиши ыктымал. Жайсаң Ата Шакин агайдын августта туулганын эске алып, ушул учурда көздөгөн көп нерсеси орунда-лаарын айтып жатканын түшүндүм.

**Сен билген нерселерди билбегенин,
чырагым, көп учурда эскербедиң.**

**Бир жылда бир келээрин өз үйүнө,
сага окшоп самап күтпөйт ал сүйүнө.**

**Үйүнө маани бербейт анча деле.
Билгенде канча иш бүтүп алмак эле!**

**Эсине салып койсоң бар болгону,
бүткөрөт баардык ишин ал ойдогу.**

**Түз жообум сурооңорго – берген силер,
ойлонуп иштин жөнүн чечесиңер.**

**Бул айда сүйлөшүүнү бүткөрө алса,
чечилет анда ишинер жакшы жакка.**

**Болбосо сен үйүңө баргычакты,
токтотуп ушул ишти койгон жакшы.**

– деп Жайсаң Ата биринчи китепти чыгарууну менин үйүм деп эсептелчү «Балык» топ жылдызынын учуру – 21-февралдан 21-мартка чейин жылдырып койсок болоорун да эскертиптир. Ал кеңешке эч кимибиз олуттуу көңүл бөлбөй койбодукпу. Ар кандай тоскоолдор боло баштаганда китепти жарыялоону менин туулган айым келгенге дейре токтотуп салсак, балким, кызым Нургүл таптаза туруп эле каза таппай, тирүү калат беле. Андай чоң жоготуу алдыда күтүп турганын кайдан билмекмин да кантип туймакмын? Анткени, ал эскертүү берилип аткан учурда мен таптакыр башка суроого, бир ай мурда Ырчыуулдун окуясы жөнүндө мага эмнеден улам айтылганынын себебине кызыгып турган элем. Ал суроо да жооп алдым.

***Өзүңдү, Акчабагым, күнөөлөбө.
Ырчыуулду айтып бергем жөнүнчө эле.***

***Жарыктын чоң кемчили, түшүнүп ал,
көз жетпес, сезим жетпес караңгы бар.***

***Ал эми түбөлүктүү мунарыкта,
көрөсүң көрбөгөндү те жарыкта.***

***Жарыкта ич дүйнөнү биле албайсың.
Сыртынан чагылганын кабылдайсың.***

***Ичинде – орун казып көмө турган,
тышында – кучак жазып сыйын кылган,***

***пендени жан аяшпас доспуз дейбиз,
кайтарып сый кылуунун камын жейбиз.***

***Жашоодо түз сүйлөгөн кирсиз адам,
атанат – териси тар, көрө албаган.***

**Акыйкат сөзүн айтса ичи тар деп,
чындыкты бетке айтып көрүнөт жек.**

**Мен сенин ушуларды ылгап билген,
зирек жан болгонунду каалар элем.**

**Ырчыуулга жашооңордо кабылга деп,
экөөңө бир мааниде айтылган кеп.**

**Жарыгым, жан дүйнөңө бир кыпын кир
жолун таап өтүп кеткен, ошону бил.**

**Туптунук булак суусун караганда,
түбүндө не жүргөнүн көрөт даана.**

**Булгаган кир нерсени көзү чалган,
туурабы, ошол замат алып салган?**

**Дал ошол тунук суудай чагылышкан,
көрөмүн ойлоруңду мунарыктан.**

**Сезбесем кыпын кирди сезимиңден,
сөзүмдү айтпас элем сен кейнген.**

**Таасири ал сөзүмдүн – сендеги ойду
тазартып жан дүйнөңдөн алып койду.**

**Түшүндүм, Акчабагым, эмнеликтен,
айтканым сага мынча катуу тийген.**

**Өзөгүн дастанымдын өзгөртпөстөн,
маанисин, кадыр-баркын бөксөртпөстөн,**

**дастанды – менин, сенин айтып берген,
Шарыпкул дастанчыбыз болот десең,**

**чындыкты жомок дебей билсе деген –
тилеген тилегиме жетет экем!..**

*** * ***

Эртеси таңдан кечке бир нече оорулууну дары-
лоо менен алек болуп катуу чарчадым. Жагымсыз
жаңылыктардан да куру калбадым. Түнкү саат то-
гуздарда маанайым чөккөн бойдон үйдөн чыктым.
Кыштактан кыйла узап кеткенде деле сарсанаапар-
дан арыла албай бараткам. Анан эле Жайсаң Ата-
нын үнүн эшиттим.

**Чырагым, байкабадың шоолаң келсе,
көңүлүң буруп турган кандай нерсе?**

**Таасири албуут кыздын канда калган,
андан да көрпенделер бүлүк салган,**

**кеселден дене-досуң арылбастан,
жан-досуң жапа чегип, жабыр тарткан.**

**Шишиген буттарыңды жай укалай,
турупсуң шоолаң түшсө көңүл бурбай.**

**Дартыңа даба болчу дарыны айтсам,
жасабай айтканымды, калдык калган.**

**Доо кеткен тамырына оң жак бөйрөк,
өскөн эт өткөөлчөнү турат тиреп.**

**Таштарды бөйрөгүңдө, табарсыкта,
түшүрүп же эритээр бир гана арга,**

**жылчыксыз тапка күйүп, уусун алган,
он-ондон музообаштан же чаяндан,**

**жүзүмдөн таза ачыткан шарап менен,
бир күндө үч данектен үч маал ичсең,**

**он күндө эт жоголуп, таштар түшөт,
болбосо, ичтен эле эрип бүтөт.**

**Аттырып жапан койон этин жесең,
чымкый боз же көк бээнин сүтү менен,**

**денеңе сиңген ууну жууп салат,
кеселиң кайткыс болуп таза айыгат.**

**Чырагым, мүмкүн болсо күзгө чейин,
мына ушу айткандарды жасап көргүн...**

**Бүгүн биз кыдырабыз бир топ жерди.
Көргөзөм тентип-тербип азган элди.**

**Жашоосун бөтөн жерде күн кечирген,
жерине кусаланып бар сезимден.**

**Бир кезде эсиргендин кээсин тартып,
бектери кумдуу чөлдө сөксөөл артып,**

**базарга артып келип отун саткан,
бозоруп күндүк нанын шонтип тапкан,**

**көргөзөм бир үзүмүн ошол күндүн.
Жарыгым, жашоо баркын баалап билгин...**

**Жүрөгөй, убакыт тар, сапар алыс,
Кайрылып кылымдарды арытабыз.**

деп айткан соң Жайсаң Ата мени мага тааныш эмес
жактарга алып жөнөдү. Узак жол жүрдүк окшойт.

Бир маалда мунарыктуу талаалар менен жапыс тоолор көрүндү. Дагы бир аздан соң таманым ысык кумга тийгендей түйүмдө болдум. Шишиген балтырларымдын, сыздаган бөйрөктөрүмдүн ооруганы басыла түшкөнсүдү. Бир нече күндөн бери мени кыйнаган илдеттер дароо сакайып кеткенин, же көргөндөрүмө катуу алаксыгандан ооруну сезбей калганымды ажырата албадым. Жайсаң Ата сөзүн улады:

***Чырагым, кумдуу талаа бопбоз болгон,
ар түрдүү кесенделер жайнап толгон.***

***Түшчүдөй асманда Күн азыр жерге,
батташат дене бойуң ачуу терге.***

***Быптыркы көргөнүбүз эсиндеби?
Көк жашыл миң булактуу асыл жерди?***

***Чер токой, мөлтүлдөгөн туптунук көл.
Мекендеп ошол жерди жашаган эл.***

***Көк шибер салкын төргө көнгөн элди,
элестет жердегенин кумдуу чөлдү.***

***Күн өтүп бир далайы ажал тапкан,
кай бирин уулу жыпан, чаян чаккан.***

***Бир кезде бабаларың көргөн күндүн,
чырагым, айтып бердим бир үзүмүн.***

***Аскасы көк мелжиген белди ашкан,
кайнаган Күнгө күйүп чөлдү баскан,***

***байралтып ар кай жерге бир уруудан,
Кырк Уз сакталса деп далбас урган.***

Ушул жол – Култегиндин баскан жолу.
Жанында Тул-Бийкеси, чакан колу.

Максаты элди сактап калуу менен,
издеген уялашын Зээр деген.

Өлүүбү же тирүүбү көзү жетпей,
жер кезди табамбы деп Зээрин издей.

Ал экөө бир бирине арка-жөлөк,
каны бир калгандардан уя бөлөк.

Өсүшкөн мээрим төгө бир-бирине,
бири ата, экинчиси болуп эне.

А анан капысынан душман келген,
агасы Култегинден Зээрин бөлгөн.

Зээрине кусалыгы күчөп барат.
Билинбейт эч дареги, кайдан табат?

«Медерим бул жалганда жалгыз сенсиң.
Үстүндө тирүү жүрсөң кара жердин,

тартсам да канча азап тапсам болду,
талыкпай издөө салып басам жолду». –

Куйулган каректерден ачуу жашы,
сарыгып ак жүзүнөн тамган тамчы.

Айланчу аппак шорго ысыган таш,
чырагым, көрдүң беле күйгөнүн жаш?

Ысыткан күн илеби чөлдүн ташын,
күйгүзөт ага тамган көздүн жашын.

Дал ошол күн табындай таш ысыткан,
көөдөнү жалын бүркөт кусалыктан.

***Күйгүзүп жүрөк-жүлүн, ичек-боорун,
ысыгы ичке түшүп алган орун.***

***Ушунча узак жолду басыш үчүн,
дем берип тулкусуна жыйган күчүн,***

***Бир үмүт өчүп-жанып бүлбүлдөгөн,
Зээримди тууган жерден табам деген.***

***Чырагым, Култегиндин баскан жолу –
үмүтү, Тул-Бийкеси, чакан колу.***

***Көргөздүм шол күндөрдүн бир чымчымын.
Улансын эми менин дастан-ырым.***

Бул жолку медитациядан катуу таасирленип кайттым. Күтүүсүздөн жоо чапканда өлгөндөн калгандары чар тарапка качкан кайран ата-бабаларыбыздын бир бөлүгү мээ кайнаткан ысык жай – чөлгө туш болгонун, эми табияттын нак сыноосуна кабылышканын, бир далайы дагы кырылганын, бирок элдин тукумун үзбөй улантуу үчүн алдыны көздөй кете беришкенин, алар эч убакта эч кимге баш ийишпегенин, багынышпаганын көргөнүмдө кадимкидей чыйралдым. Мен болор-болбос эле сыноолорго майышып баратканымды байкадым. Кыйналдым-кысталдым деп наалыганга, тигиним-мунум жок деп, чайым-унум жок деп кейигенге, бөйрөгүм-шыйрагым деп ооруганга, балан киши жакшы сөз айтты деп сүйүнгөнгө, туугандар, жердештер жана Шакин агай мени түшүнбөй атышат деп күйүнгөнгө да кымынчалык акым жоктугун түшүндүм десем болот.

Тилекке каршы, ушу жетишкендиктерим менен жеңиштеримдин бийик деңгээлинде карманып узакка туралбадым. Маанайым чөгүп чүнчүгөн учурларым алдыда али көп болду.

Жакынкы күндөрү биздин чөйрөдө да бир жакшы жаңылык болуп, көңүл көтөрөрлүк жылуу пикир уктук. Андай жагымдуу сөздөрдү көрүнүктүү окумуштуу, Кыргыз Республикасынын Илимдер Академиясынын жетекчиси Турар Койчиев айтыптыр. Ал киши кайсы бир иштери менен Жумгал районуна келиптир да акимибиз Эркинбекке жолугуптур. Эркинбек дастан жөнүндө айтып бериптир. Биринчи китептин кол жазмасы так ошо Илимдер Академиясына таандык басмаканага тапшырылганын да билдириптир. Райондун элинин башчысы деген даражасы бар Эркинбек менен кыргыз калкына таанымал даңазасы бар Шакин Эсенгулов экөөлөп өзүн ээрчитип алышып жаңыдан ачылган музейди көргөзүшкөнү жана Бүбү Мариям аттуу бир карапайым эле аял Жайсаң Үмөт уулу деген акындын арбагынан «Айкөл Манас» дастанынын түп нуска вариантын алып жаза баштады деп айтып турушканы академик Турар Койчуевди ынандырган окшойт. «Жаралган эмгектин жарык көрүшүнө биздин салымыбыз болуп калсын, мен басмакананын башчысына дайындайм, биринчи китепти мүмкүн болушунча арзан баада эсепте деп, силерге да жеңил болсун, басмаканага да зыян келбесин. Ал эми, кийинки китептерди дагы ушундай эле шарттарда чыгара берели!» – дептир.

Биз эмне иш кылып жатканыбызды өзүбүз жакшы билгенибиз менен биздин жаныбыздагылардын дээрлик баары мага, Шакин Эсенгуловго жана Эркинбекке шектүү карашып жүргөн чакта аттуу-баштуу адамдын колдоо көрсөтөм деген убадасы абдан эле чоң демөөр болот экен. Биз кадимикдей шердене түштүк.

Бул кубанычтуу кабарды 1-августта кайрадан медитацияга чыкканда Жайсаң Атага жеткирдим.

01.08.1996. 17. А.К. 161-04

**Чырагым, жолуң тоскон булут сымал,
жүзүңдө капалыктын жышааны бар.**

**Түгөнбөс түйшүгү күч жарыкчылык,
ал кээде акылманды карып кылып,**

**тебелеп ар-намысын, жүрөк канап,
эзилип турганына мооку канат.**

**Көп көрдүм сынып турган көңүлүңдү,
ал бүгүн башкачараак көрүндүңбү.**

**Чырагым, жакшы кебиң арбын экен,
түшпөгүн ой-санаага анча терең.**

**Бийликтин ээси келип колун берсе,
Шарыпкул, мамилеңди кылба кесе.**

**Турганда өз үйүңдө бүтүрүп ал,
алдыда дагы бир топ убакыт бар.**

**Чырагым, өткөн жолду дагы кайра,
басалы көңүл койуп жакшы кара.**

**Түшүргөн белгилерим жана элек деп,
түйшөлүп санаа чекпе анчалык көп.**

**Эсиңе да бир ирет салып берем.
Чырагым, ай толгондо гана келем.
70 4-40.**

*Бул медитациялардын учурунда 45–92-беттер
жазылган.*

ҮЧҮНЧҮ БӨЛҮМ

* * *

29.08.96.15 А. К.36000

Жайсаң Ата мага айткан кеп-кеңештерин аткарган болсом ооруларымдан сакайып кетериме көзүм жетип эле турса да эч нерсени орундай албадым. Ден соолугумдун начарлыгынан улам маанайым пас бойдон 29-августта медитацияга чыктым.

*Чырагым, эсенсиңби, алың кандай?
Дагы эле кеселиңден оңоло албай,*

*шарт келбей – айткандарым жасабастан,
бутундун шишиктери таркабастан,*

*турупсуң маанайың пас, баштагыдай,
басууга мени тосуп – көөнүң чаппай.*

*Жүрө кой, ордубузга жетип алып,
ойлонуп шондон кийин сөз улайлык...*

деп менин абалыма баа берип өткөн соң буларды айтты:

*Жарыгым, оң колунду бери сунчу.
Чочуба, ысыгы өтсүн кармап турчу.*

*Эрибей кыйнап келет, долу кыздын,
каныңа таштап кеткен тоңгон музун.*

**Атайын бүгүн муну ала келдим,
антпесем өзүң үчүн кам жебедиң.**

**Колуңда кармап турган – уюл таш дейт,
каныңда бөтөн күчтүн таасирин жейт.**

**Арылтат жаман ойдон, кур санаадан,
көрө албас бүлүк салган бир балаадан.**

Биринчи китептен кабар алуу үчүн Бишкекке кеткен Шакин агай бир нече күндөн бери кечигип келбей жаткандыктан, ал киши үчүн да мен кыйла тынчсызданып жүргөн элем. Ойумдагы бул сарса-наага дагы жооп кайтарды:

**Ойунду билип турам, талап кылган,
турасың тынчың кетип Шарыпкулдан.**

**Чырагым, болот баары өз жайында,
сен ага санаа чегип эч кайгырба.**

**Эскертем дайым сага көп болоорун,
түшүнбөс көрпөндөлөр бут тосоорун.**

**Садагам, мойнуңдагы оор жүктүн
салмагын чыдап көтөр Теңир үчүн!**

**Берилбей кур санаага бекем болгун,
тизгинин тарта карма чукул ойдун.**

**Чырагым, айтканымды туйба жеме,
ойлобой өзүңдү эмес – мени деле,**

**бар дитиң Шарыпкулда. Тилегениң
оорубай, иш оңунда келсе дейсиң.**

**Ар дайым ак эмгекти – ак эле дейт,
болгону убактылуу убайым жейт.**

**Иштеген эмгегиңер сүттөй таза,
эч качан эне сүтү тартпайт жаза.**

**Бир азга убайымдуу түйшүк тартып,
марага жетесиңер кубаныч артып.**

**...Кайталап өткөн жолку көргөндөрүң,
Жүрө гой, да бир жолу көргөзөйүн,–**

80 5-20.

деген соң биз бир жактарды көздөй жөнөдүк. Узак-ка жүрүп жеткен жерибиз мага тааныштай сезилди. Шаркырап аккан көк кашка булактын нугунда жаткан чоң кызгылт ташты, анын түбүндө жаткан жылкынын баш сөөгүн көргөнүмдө кайрадан «Көк-Булуңга» келгенибизди билдим.

**Чырагым, айланаңа көңүл бөлчү
сен мурун көрдүң беле ушул жерди?**

**Муногу куураган баш тааныш бекен?
А тигил мөл булакчы – күүсүн черткен?**

**Ташыңды сол колуңа кармай турчу.
Жарыгым, оң колуңду бери сунчу.**

**Чочуба, жүрөксүбөй баса бергин,
суусунан таттырайын ыйык жердин.**

**Булактан кана жуткун чаңкооң кансын,
денеңде кесел уусун жууп салсын.**

**Чырагым, сурооң турат – не себептен,
биз бүгүн ушул жерге келдик деген.**

**Жайланып сөздөрүмө көңүл бөлсөң,
Жарыгым, да бир сырды айтып берем.**

**Алдагы кумга айланган кызарган таш,
шол таштын түбүндөгү куураган баш,**

**бир кезде көк тиреген менменсине,
жалама кызыл зоонун урчугу эле.**

**Ураган алааматта аска ташы,
түбүндө тулпар тууган бээнин башы.**

**Көмүлүп калган сөөгүн кум-таш баскан,
а тигил куураган баш ачык жаткан.**

**Бир кезде зоо боорунда көк тиреген,
арчанын ачасына бекитилген.**

**Өзгөрттү жердин бетин мезгил деген,
бул жерде таанылгыстай өзгөрүлгөн.**

**Кулаган кызыл аска кумга айланган,
кулаган бай түп арча из калбаган.**

**Бир гана өзгөрбөстөн мөлтүр булак,
күү чертип баягыдай агып турат.**

**Жарыгым, эл ичинде айтылат кеп,
«Жетесиң аман болсо алтын баш» деп.**

**Анан да чылк алтынды чирибейт дейт,
суу эмес ууга салсаң ирибейт дейт.**

**Буудандын, эрдин сөөгү чылк алтындан,
чыкса да дене-достон ажырап жан,**

**чирибейт сууда эмес – ууда жатсын,
болбосо шамал уруп күн кактасын.**

**Маанисин айткан сөздүн түшүндүңбү?
Чирибей жаткан баштын бүтүндүгү...**

*** * ***

Мен медитацияга эртеси эле кайра чыктым. Себеби, Шакин агай биринчи китептин текстинин кагазга терилген бөлүгүнөн ала келген экен, аларды көргөндөгү кубанчымды Жайсаң Ата менен бөлүшмөйүн тынч алалбачудаймын.

**Чырагым, кут төгүлөт бешененден,
келдиби айткандарым кечээги мен.**

Кечээ күнү көп тынчсыздануулар менен медитацияга келгендигим үчүн шашыла кечирим сурап жибердим.

**Карегим, кечиргидей күнөөң кайсы?
Түз айтып сураганың мага жакты.**

деп менин көңүлүмдү жубаткан соң Шакин агай экөөбүздүн мамилелер жакшырганын жактыраарын жана биз өз ара түшүнүшө албай тирешкен учурларда кадимкидей тынчсызданаарын туйунтту.

**Көңүлүң уйгу-туйгу, сөзүмдү укпай
деги эле эч нерсеге көңүл бурбай,**

**«Кичекей ханзаадандай» кежирленсең,
күлкүмдүн келгендигин сезбедиң сен.**

**«Турмушун ошол үчүн буздуң» деген,
угасың ачуу сөздү жемелеген.**

**Башкага назар бөлбөй ойлогонуң,
эл айткан кинени ага койбогонуң,**

**канчалык кубат берет, билесиңби?
Өзгөртпөй жүрчү ушул мүнөзүңдү?**

**Ойлонуп Шарыпкулду тынчсыздансаң,
ал айда толук бойдон тынчып калам.**

**Сезилсе ортоңордо жел соккону,
сезилет жүрөгүмө муз тоңгону.**

**Жылдыздай жанып турса маанайыңар,
төгүлөт ичке батпай – таалайым ал!**

**Мен сенин жазгандарың жакшы билем,
негедир бул жазмалар башкача экен...**

деп Жайсаң Ата басмаканадан терилген текст менин колжазмамдан айырмаланаарын байкаганын айтты жана китептин тамгасына которулган өзүнүн дастанынын бир нече эле барагын көрүп турса да бизден кем эмес кубанычта экенин билдирди.

**Кут болсун каректерим, кубанчыңар!
Кубанып, атаңарды кубанттыңар!**

**Буйурса иш башталып калган экен,
мына ушул – эң алгачкы түшүм деген.**

*Кабатыр болбогула, каректерим,
кабылдайт канааттанып калың элиң.*

*Анткени, кырк Узумдун ыйык канын,
билемин урпактарга таралганын.*

*Дастанды эң алгачкы өзүм айткан,
келишчү угуш үчүн алыс жактан.*

*Угушкан күнү-түнү тажабастан,
Улуу Журт изи калган ушул дастан.*

*Ошолор сепкен үрөн азыркылар.
Ал демек урпактарым таазим кылаар...*

*Чырагым, кубанчынды бөлүшүп тең,
артыкбаш мактангансып койдумбу дейм.*

*Карегим, кубангандан чыккан кепти,
калың журт кабыл тутаар көрүп эптүү.*

*Кана анда сапарыбыз арбый берсин,
убайын урпактарым текши көрсүн.*

*Бул медитациялардын учурунда 93–128-беттер
жазылган.*

ТӨРТҮНЧҮ БӨЛҮМ

* * *

26.09.1996. 14.10.A. K.01-00.

*Чырагым, тынчың кетип, санаа тартып,
басыпсың бир топ жерди, ой-кырды ашып,*

*кечигип келбей калды Атакем деп,
күнөөнү өзүңө үйүп, убайым жеп,*

*дагы эле жүзүңдү жууп ачуу жашка,
аргаң жок колдон келээр андан башка,*

*жүргөнүң адыр тартып эрбелеңдеп,
жарыгым, көөдөнүмдө тоңду эритет.*

*Кан жүрбөй жүрөк токтоп каткан дене,
көмүлүп жер астында калган эле.*

*Бөлүнүп дене-достон – жан-дос кеткен
жайына түбөлүктүү мекендеген.*

*Сагынып жарык жерди, дене-досту,
күтчүмүн чыдам жетпей Ай толгонду.*

*А бирок башка сезим – силер сезген,
унутуп калган элем сезилбестен.*

*Сездирген оорутууну, муздаганды,
болбосо денеде кан чуркаганды,*

*сезимдер – тирүүлүктө барк албаган,–
азыр мен кымбаттыгын сезип жатам.*

*Жан-досум дене-достон бөлүнгөндө,
түбөлүк туңгуйукка чөмүлгөндө,*

*сезгеним: салмагы жок жеңил тулкум,
атылып тар койнуна туңгуйуктун,*

*анан да көөдөн толо тоңгон муздун,
көк жалтаң мөңгүгө окшош тунуктугун,*

*туптунук шол мөңгүдөй муздак акыл,
көз жеткис аралыктар шунча жакын,*

*жүздөгөн кылымдарга алга-артка,
калгамын көз ирмемде аралаша.*

*Шол күндөн ушул күнгө жылуулуктун,
илебин сезбей калган бүткүл тулкум.*

*Билемин эмне экенин оору деген,
а бирок кандай ооруйт, сезбей келгем.*

*Жарыгым, жолукканда сени менен,
жылуулук эмне экенин сезет денем.*

*Көөдөндө тоңгон музум эрип барат,
сезимим сезимиңден кубат алат.*

*Чырагым, күнөөң кайсы, көрбөйм деле.
Өзүңдө жок нерсени издей бербе.*

**Өткөндө санаам тынчып кеткендиктен,
кечигип саал бир аз келген элем.**

**Көтөргөн оор жүгүң далки баскан,
кабылтат тоскоолдукка толуп жаткан.**

**А бирок сепкен үрөн өнүм алды,
аны эми оңой эмес жулуп салуу.**

**Шарыпкул, саламыңа алик айтам,
сабырлуу, көрөгөчтүк кайда калган?**

**Шүгүр де ишиңерди жүрүп жаткан,
күткөндөй ыкчам эмес, мейли кашаң.**

**Түйшүктөн башың тартпай билек түрүп,
көнгөнсүң өзүң жалгыз иш бүтүрүп.**

**Акаарат кылган сага – өз жазасын
алаарын айтпасам да билип калдың.**

**Сөз баалап сүйлөй билген өнөрүңдүн
аз калды чоң пайдасын көрөөр күнүң.**

**Пайдаңа чечилүүчү сүйлөшүүнү,
колдоймун тартынбастан жүргүзүүндү.**

**Шарыпкул, билсең дайым сени менен,
бөлүнбөй өмүр бойу коштоп келем.**

**Ойлогон ойлоруңа түрткү берем,
а бирок, сезбегениң жакшы билем.**

**Башыңа каның тээп, санаа жеңген,
кайгырган учурларың эстеп көрсөң?**

Ошондо муздак колум чекең сылап,
сооротом көздөрүңдү жай укалап.

Өзүңдү колго алып, жай мемиреп,
ойлойсуң – чарчагандан уктадым деп.

Каныңда сени менен бирге жүргөн,
канымдын бар экенин билээрсин дейм.

Сездирген сени мага – мени сага,
сезимтал Акчабактын ишин баала...

Чырагым, эми улайын дастанымды,
сен дагы улай бергин жазганыңды.

Чырагым, мемиреген айланадай,
бүгүн сен санааң тынчып көңүлүң жай.

Кагазга түшүргөнүң барган сайын,
чырагым, байкап жүрөм арбыганын.

Көгөргөн көктөмүңө кубанамын,
чыксам деп акырына убаданын.

Кайылсың бүт баарына – барга-жокко,
бир гана шул ишиңе бут тоспосо,

тиленип болсо экен деп жүзүм жарык,
Атаңа берген антың так аткарып,

жан-дүйнөң жабыркаткан сөздүн уусун,
каалайсың ак эмгегин кандан жуушун.

Жетесиң максатыңа Акчабагым,
туу белге чыкчу жолго жакын калдың...

**Мына эми, ордубузга келип калдык,
бир азга тыным алып олтуралык.**

**Жарыгым, айтпасаң да билем баарын,
а бирок мага жагат суранганың.**

**Ак дилден кубанышса чырактарым,
кошулуп мен да аларга кубанамын.**

**Элести ээрчитпе деп эскерткеним,
тартынтып менден сени турат беймин.**

**Ээрчиткен элесинен Гүлмираңын,
тааныдым Шарыпкулдун тамчы канын.**

**Жактырат агым жиреп сүзгөндү деп,
сен ага көңүлүмдү бөлгүң келет.**

**Жашоонун шар дайрасын албууттанган,
жазганбай каршы сүзсүн тартынбастан.**

**Канында үлбүрөгөн ак учугун,
Жарыгым, үзүп албай бийик тутсун...**

**Түйшүктүү Акчабагым, көрүп турам,
Гүлмира сезиминден орун алган.**

**Элесин тарткынчыктап алып келип,
турасың анын дагы камын көрүп.**

**Унутуп өз түйшүгүң, өзгөлөрдүн
жактырам, Акчабагым – тең бөлгөнүң.**

**Кайталайм, муну сага мурун айткам,
сендеги ушул мүнөз мени тарткан.**

*Кетирип көөдөнүмдүн көңүл кишин,
болгомун мен өзүндүн Аппак Пириң...*

*Карегим, канча кылдым аракетти,
үзүрүн толук бербей текке кетти.*

*Муну сен сөзсүз жаса, суранамын,
керек го өзүңө да караганың.*

*Апкелип Шор-Булактын кара ташын,
«Каршылык» дубасынан дуба салгын.*

*Эмики келээринде ала келсең,
мен өзүм мойунуңа тагып берем.*

*Чырагым, кана эмесе жол улайлы.
Көз менен көргөнүңдөн сөз курайлы.*

*Бул медитациялардын учурунда 129–210-беттер
жазылган.*

24.10.1996. 12. 11. А. К.35723-48.

*Чырагым, кусалыгың ашып-ташып,
келипсиң кездешүүнү көксөп, шашып.*

*Турупсуң ызаң кайнап ичке батпай,
кармаган колундагы кара таштай,*

*көңүлүң карайганын көрүп турам.
Үлүндөйт көөдөндө отуң шамал урган.*

*Көп жолу эскерткемин – оор дегем,
кылымдар ичке каткан сырым терең.*

*Көтөрдүң Ата-Журттун оор жүгүн,
көрбөйсүң натыйжасын анын бүгүн.*

*Милдетин Ата-Журттун аркалаган,
азап жеп, кордук көрөт канчалаган.*

*Көргөнүң эч нерсе эмес – ызаланба.
Андайдын жүзү күтөт дагы алдыда.*

*Танбассың убададан – шертке бекем,
болом деп ант алышып колуң берген.*

*Быттыркы Мадемилдин көк аскасын,
чырагым, тааныдыңбы, түз карагын.*

*Майышпай наадандардын кылыгына,
ызаны көтөргүлө ичтен тына.*

*Болбосо , убаданын аягына
чыга албай орто жолдо калбайлы да!*

*Жарыгым, былтыркыга салыштыра,
өзүңдү таразалап сынай кара.*

*Куйулган сөз тизмегин шыдыр жазып,
койдуң го оор жолдун теңин басып.*

*Чымыркан, жалакайлык кылбай эми,
чыгарбай ичке жуткун ачуу демди.*

*Жамандык издеп казган терең орго
түшөөрүн туйбагандар батат шорго.*

*Жарыгым, ак ийилет, бирок сынбайт .
ак ишти журт кадырлап, эли сыйлайт.*

*Ийилген кадырыңа капа болбой,
чыйралтып жанган көөңдү кайрып толгой,*

*жарыгым, суранамын мындан нары,
токтоткун өзүңдү-өзүң сынаганды...*

*Болбосо жөнсүз эле артка түшүп,
чаташкан Нуршооланды алба үзүп...*

*Таштарын Шор-Булактын апкелгениң,
тартканың кандай түйшүк бүт билемин.*

Айтмакчы, мен жакында Тастар-Ата мазарына барып, Жайсаң Ата мурунку медитация учурунда таап кел деген ташты таап келген элем. Шор-Булак деген булактын көзүнөн бир нече кара таш тапканым менен, алар меники эмес экенин туйуп, кайра кайтып келатканыбызда кечмеликке жеткирбей машинаны токтоттум. «Нарынбек,– деп кайрылдым айдоочуга,– сен азыр машинаңдын фарасы менен сууга жарык кыл. Мен оң колумду үч жолу сууга салам. Үчөөнүн биринде мен издеген ташты табышым ыктымал. Таппасам, айла жок, куру кол кайтабыз» – дедим да сууга келип колумду салаарым менен алаканыма бир нерсе урунду. Алсам, сөөмөйдүн башындай болгон таш экен. Жайсаң Ата мага көрсөткөн таш ушу болчу, мен аны тааныдым да,– муну ачык айтышым керек, медитациядан көргөн ташты өңүмдө табарыма ишенген эмес элем, аным үчүн Жайсаң Атадан ойумда кечирим сураган соң ташты баштыкка салып, аны бүгүнкү медитацияга ала келген болчумун. Жайсаң Ата азыр ошо ташты табуу учурундагы убарачылыктарды үстүртөн айтып өткөн соң:

***Дубалуу таштарыңды бери берчи,
Жарыгым, мойнуң созуп жакын келчи?***

деп мени өзүнө жакын чакырды. Шор-Булактан таппай, бирок кыйла ылдыйраактагы чакан өзөндүн кечмелигинен колумду сууга бир малып эле сүзүп алган ташты өзүм үчүн тумар кылып жасай келген элем, аны шадылуу колдоруна алды да, бир дубаны араб тилинде үч кайталап:

***Сактасын көрө албаган суктуу көздөн.
Сактасын жанга баткан заар сөздөн.***

**Сактасын шапаасынан¹ шайтан сайган.
Сактасын азгырыктан жолдон тайган.**

**Көз өтсүн, каргыш өтсүн жети ташка.
Кара таш – бар кырсыктан, дарттан сакта!**

деп алты сап ырды айтып өтүп тумарды мойнума илди. Шор-Булактын көзүнөн табылган таштардан Шакин агай үчүн арнап жасаган тумарды да Жайсаң Ата колуна алып арабча дубаны жана алты сап ырды кайталагандан кийин:

**Жарыгым, бул дубаны үч кайталап,
тумарын Шарыпкулдун мойнуна так.**

**А муну заар тилден сакташ үчүн,
жанына түшүрбөстөн салып жүрсүн,–**
деп дайындады.

**Ал эми орчундуу сөз өзүңө айтаар,
жаңырып келе жаткан үч ай катар,**

**жылдызы жылдызыңа каршы тогоол,
жат көздөн ичте-тышта этиет бол.**

**Ай толгон бейшембиде үйдөн чыкпай,
жабуусуз терезеңе олтур туштай.**

**Мойнуңда тумар ташың колуңа алгын,
томпогун Ай нуруна түз кармагын.**

**Түз түшкөн тумар ташка шоола менен,
дастанды Нуршооланда айтып берем.**

¹ Шапаасы – азгырыгы, эпкини.

***Чырагым, капаланба түшпөй калган
жазууңа, өткөн айда жазып алган.***

***Ал айда айткандарым кайта баштан,
кайталап айтып берем шашпай жазсаң.***

***Жүр эми ордубузга жетип алып,
шашылбай жай олтуруп сөз улайлык.***

Тиричиликтин түгөнбөгөн түйшүктөрү менен алаксып атып эртеси күнү кечки медитацияга жөнөөчү маалымдан кыйла кечигип калыпмын. Үйдөн шашылыш чыгып, Шортоң тарапка бет алдым. Чаек айылынын четиндеги каналдан секирип наркы тарабына өттүм да артыма бир кылчайып, мен жашаган үйдүн тушуна бир жеңил машина токтоп, кандайдыр бир көгүш түстөгү жарыкты менин квартирамдын терезесине багыттап жарык кылганын көрдүм. «Мага эч ким келбеш керек эле, булар кимдер?» – деп ойлогонумча ал машина ордунан козголуп, мен тарапка жөнөдү. Көпүрө аркылуу каналды өтүп, мага жакындап келатты. Өңү кызыл түстөгү бул жеңил машинанын ичинде отурган кишилер мага жакшылык кылыш үчүн келатпаганын туйдум. Жолдон чыгып туш келди качып жөнөйүн дедим, бирок, алыс узай албасымды, тигилер машинасы жүрө албай калган жерден жөө кубалап жетишерин түшүнүп, андан көрө, жолдон алыстабайын деп, сол тарапка өттүм да ыкчамдай бастым. Жакындаган сайын добушу катуураак угулган машина мени урдурп өтөөрдө алдымдан дагы бир жарык жарк деп көрүнүп, машинанын фарасынын жарыгы менен чагыла түштү. «Чыйк-к» деген үнгө удаа мен жогору серпилип кеттим.

Карасам, коркконунан сакалдары бириндеп,
көздөрү бакырайган Жайсаң Ата мени каруумдан
кармап кайдадыр алып баратыптыр.

24.10.1996.12.А. К. 332°22'08"

*Чырагым, айтканыма көзүң жетип,
калдыңбы жок дегенде бир аз сезип?*

*Кокустан үлгүрбөсөм учурунда,
сөзү жок кабылмасың бир кырсыкка.*

*Келе албай убагында калуум мүмкүн.
Канча айтам – сыртка чыкпай үйдө күткүн!*

*Ансыз да ыраазымын кызым, билгин –
тагдырың тобокелге салбай жүргүн.*

*Чырагым, күтүүсүздөн ажал тапсаң,
кыймылсыз канча кылым жерде жаткан,*

*Атаңды ыры менен жок кылаарың,
унутпай жүрөгүңө түйүп алгын!?*

*Урпакка ырым берүү – бар максатым.
Көз ирмем кубанычка алмашпагын!*

*Атайлап жолуң тосуп, көңүлүңдү
оорутчу сөз айтышат, түшүндүңбү?*

*Ызасы көңүлүңдөн көпкө кетпей,
ишиңе тоскоол болоор, утур эстей.*

*Чырагым, өтүнөөрүм муктажы жок,
кезикпей бейтаанышка койсоң болмок...*

**Бирөөнү ишентем деп болбо убара,
текшерип өзүңдү да эч сынаба.**

**Деги сен тапкың келет кай чындыкты?
Жазганың ырларымды – был чындыкпы?**

**Мен сага ырас эле жолугамбы?
Далили – ыр дастаным колуңдагы.**

**Ырларым журтчулукка тарабаса,
мен неге жолукмакмын анда сага.**

**Ар дайым асыл нерсе талап кылат,
адамдан жеңилбес эрк, чексиз кайрат.**

**Алтынды асыл дешет эмнеликтен?
Ал эге касиетке чирибеген.
Ал эми наркы кымбат чылк алтынга,
эңсебейт ээ болууну кимдер гана.**

**Билсеңер эгесиңер – КОШ ЧЫРАГЫМ,
чирибес алтынына АТАҢАРДЫН.**

**Шылдыңга, кемсинүүгө кайыл болуп,
алгыла дастанымды чыдап толук.**

Мен транс абалынан чыгып, өзүмө келсем, үйгө чукул эле жерде турупмун. Акырын кадам шилтеп, үйгө жөнөдүм. Кичинекей арыкка келгенде аны аттайын десем, оң бутум чоң шилтенбей, сууну кечип өтүүгө мажбур болдум. Өз эшигиме жеткенде дагы бир нерсеге таңгалдым: каалга өзү ачылып бербеди. Минткеним: мен медитациядан кайткан учурларда ичинен бекитилген каалга өзүнөн өзү ачылып, мен ичке кирип кетчүмүн. Ошон үчүн ачкычты ал-

бачумун жана каалганы ичинен бекитип алгыла деп үйдөгүлөргө бекем дайындачумун. Азыр андай болбой, каалга кыймылсыз турду. «Бүгүн мага баарынын эле тил агысы келбей калганы эмнеси?» – деп ойлоп, эшикти чертсем, Нургүл ачты.

– Сиз айткандай кылып ичинен кулптап алган элек,– деди.

– Туура кылгансыңар. Мен медитацияда жүргөндө силерден сарсанаа болбошум үчүн өзүм ошентип дайындабадым беле. Бүгүн эмнегедир эшик өзү ачылбады,– деп мен анын көңүлүн жубатып, ичкери кирдим. Нургүлдүн жардамы менен суу болгон кийимимди чечтим. Ваннага кирип муздак сууга чайканып чыктым. Нургүл шашылыш түрдө дайындаган чайдан ичкен соң, бата кылып, ордумдан турайын десем эле, оң бутумду кыймылдата албай калыпмын.

– Мени тартып койчу, туралбай атам,– деп кызымдын жардамы менен өйдө болуп, өз бөлмөмө жетип, чечинип жатайын дегенде:

– Сизге эмне болгон? Эмнеге урунгансыз? – деп Нургүл чочуп айтты.

Көрсө, оң жамбашымдан ылдый тизеге чейин кара көк так түшүп калыптыр. Ошо тактын тушундагы кийимим да кыйла запкы жеп, жерге катуу жыгылгандагыдай сүрдүккөндүн изи түшүптүр. Сырткы кийимиме машинанын майы жыттанган кара нерсе жугуптур.

Ошондо гана алиги эки жарык чагылышкан учурду, машиненин «чыйк-к» этип оң капталыма урунганын, анан, Жайсаң Ата менен бир катарда туруп калганымды эстедим.

– Мен медитацияга чыгып баратканымда артымдан бир жеңил машина кууп жетип, сүздүрүүгө ара-

кет кылбадыбы. Ажалым жок экен. Жайсаң Ата сактап калды,— деп айтып бердим.

Эртеси ордумдан туралбай калдым. Машинанын соккусунан алган кара көк такты көргөндөр аябай таң калышты. Аман калганыма шүгүр дешти.

Мен кимге жолтоо болуп, менин өлүмүмө кимдин муктаждыгы бар экенин билбеген бойунча кала бердим.

* * *

Өткөндөгү кол салуунун кесепетинен дээрлик бир айча төшөктө жатып араң калыбыма келдим. Кийинки медитацияга үйдөн эле чыксам кантет деген ниетимди Жайсаң Ата туура көргөндүктөн, 21-ноябрда талаага чыкпай, үйдөн эле нуршоола түшүшүн күтүп калдым. Мен болжогон убакта Ай бөлмөмдүн терезесинен ооп кетерин эске албаган экемин, жаңыргандан бери он эки күн болуп калган Айдын жарыгы түз түшпөй, үйдүн көлөкөсү жолтоо болду. Эми эмне кылаарымды билбей айлам куруп, терезени ачып, кырына отурдум. Мурунку медитация маалында Жайсаң Ата дубалап берген тумар ташымдын томпогун жогору каратып, байланыш башталышын күттүм. Бир маалда үйдүн эки тарабынан кош фараларын жаркыраткан эки машина кайчылашып өттү. Ага удаа үстүңкү кабаттагы үйдүн жарыгы терезесинен сыртка чачырады. Аңгыча дагы бир нур жанды. Ушул бир нече жарыктын аралашмасынан улам биздин эки кабат үй алоолонуп күйүп аткансып, кыпкызыл жалынга толгонсуп көрүнүп, мен ысыгы жок өрттүн ортосунда калгандай дендароо абалда турганымда, Жайсаң Атанын үнүн эшиттим.

21.11.1996. 11.12.А. К.251-40.

*Чырагым, келе колун бачымыраак,
кетелик жарыктардан алыс узап.*

*Кыйналып калбадыңбы, Нуршооланды
түшүрбөй тигил жарык тосуп калды.*

*Баары бир болбойт экен, мындан ары
айылдын четинде эле жолугалы.*

*Аз калды, Көк-Булунга жетсек анан,
көк кашка мөлтүр сууга жүзүң жуусаң,*

*көзүңдү баскан булут кетет тарап,
көңүлүң тургандыгы караңгылап.*

*Чочуба, бар болгону чарчап калдың,
тийгизген таасиринен жарыктардын.*

*Биринчи Көк-Булунга биз келгенде,
олтуруп мен дөңсөөгө, сен бул жерде,*

*ошондо айткандарым эсиндеби,
бул жерге чарчаганда келээримди.*

*Кана эми, суудан ууртап, жүзүң чайка,
аздан соң жол тартабыз кайра артка.*

*Эстейм деп күч келтирбе, эмне айтаарың,
жарыгым, ансыз деле билем баарын.*

*Ал айкын, баардык тилде жаза аласың,
а бирок мен сүйлөгөн тилде жазгын.*

*Урпактар дастанымды өз тилинде
угуусун каалайм, тилейм, бар дилимде...*

*Комуздун үч кылындай күүсү жанган,
кезибиз үчөөбүз тең чарчап турган.*

*Шарыпкул, мен беремин, сен аласың,
ортодо Акчабактын кыйналганын,*

*сезбесек сен экөөбүз, коргобосок,
билээрсин не болоорун өзүң болжоп...*

*Назарың сындырбастан Акчабагым,
оңдоосун Шарыпкулдун кабыл алгын.*

*Ашууга жакын калдык, анда эмесе,
чыдайлы бүт баарына кайыл эте.*

*Чырагым, азыр эс ал, бүгүн кечте
Нуршоолаң күтөт сени ушул жерде.*

** * **

21.11.1996.11.12.А. К. 33022-00.

*...Чырагым, жыл маалынан күндөр ашты,
бергеним эсиндеби ак батамды?..*

*Анда да жүзүң жууган ачуу жашың,
муз болуп тоңуп калган саамай чачың.*

*Кеч күздүн кар аралаш муздак жааны,
ал түнү таң атканча басылбады.*

*«Баарынан бийик койгон ыйык нерсем,
жашоомдо максатым деп үйдөн кеткем.*

**Жазыгым эркимден тыш – убагында
кармалып калдым чыкпай Нуршоолама.**

**Кечирбей кечиккеним унчукпайсыз,
кечирим сураганым эч укпайсыз.**

**Апкеткен камчы ордуна, өзү келген
камчы бар бул баштыкта, ала келгем.**

**Туурабы, туура эмеспи пайдалансам,
сураштан батаңызды даабай турам».–**

**бул сөзүң жүрөгүңдү жарып чыккан,
кирин жууп көңүлүмдүн, толкуп уккам.**

**Азыр да тирүүлүктүн кири баткан,
күнөөңдү тазартса деп жашың аккан.**

**Жанагы мазардагы көңүл бугуң,
олтуруп шам үстүндө баарын уктум...**

**Көңүлүң кирдетиппиз, Акчабагым,
жылмышып колдон түшүп баратканың,**

**сезбеппиз, капарыма албаганым,
мен дагы шам үстүндө мойунга алдым.**

**Жашырбай ак дилиңден айткан кебиң,
чыгарган бүтүмүңдү туура дедим...**

**Чырагым, анда эмесе уланталы,
дастанды мен айтканды, сен жазганды.**

* * *

26.12.1996. 17.13.А. К.33022-00.

**Чырагым, тынчың кете баштадыбы,
эмнеге кечикти деп Нуршооланды?..**

**Көп көрдүм, мен келгенде ал да келет.
Утурлап жолуң тосуп белги берет.**

**Бул адам эмне айтаарын уккум келди.
Түшүрбөй Нуршооланды, күттүм сени...**

26-декабрда медитацияга кетип баратып жолдон Ринатка кезиктим. Адегенде аны тааныбадым. Мен бараткан жолдун чекесинде турган караанды көргөндө коркуп кеттим. «Мари» – деп менин атымды атаганда гана анын үнүнөн ким экенин билдим. Ринат жанымга басып келгенде өтө орой сүйлөдүм.

– Сага эмне керек?

– Мен сени менен учурашканы эле келдим,– деп Ринат адатынча жайбаракат жооп кайырды.

– Сен өткөндө мени өлтүртүүгө аракет кылдың. Эгер ошондо бүтпөгөн ишиндин аягына чыгайын деген болсоң, мына азыр өлтүрө бер,– деп жинденип айттым.

– Ай, Мари, деги ачык айтчы, сен эмне жөнүндө кеп кылуудасың? – Ринат өтө таңкалып сурады.

– Эми билмексен болуп койосуң да. Баягында кечинде медитацияга чыгып баратсам, артымдан бир жеңил машина кууп жетип койдуруп кетти. Кокустан эле аман калдым. Кызыл түстөгү жеңил машинанын ичинде бир нече киши бар болчу,– дедим.

Мен минтип Ринатка күнөө койуп турганым мага кол салуу болгонун уккан Шакин агай: «Сизди Ринат өлтүргүсү келиптир. Ошонун кылганы. Андан

башка шекшигенге ылайык киши жок. Мен билем сиздин жашаганыңыз Ринатка түк керексиз!» – деп толгон-токой айыптарды ага жаап, мени тукуруп койгон эле.

– Көрсө, сен ошо кол салууну менден көрүп таарынып жүргөн турбайсыңбы. Мен сени өлтүрүп алып эмне кылмакмын? Машинада эки-үч киши бар деп өзүң айттың. А мен сени жок кылууну каалаган болсом, ал күбөлөрдү жаныма алып эмне зарыл. Мари, мага ишен. Мен сага кандайдыр бир жамандык кылмак түгүл, сенин денеңе кичинекей эле чийин түшүшүн каалабайм. Сен мага тирүү керексиң.

Чын дилден чыккан бул сөздөрдөн улам менин шекшүүм тарап, таарынычым изсиз жойулду.

– Мари, сен менден коркпо. Сен сени менен азыр иштешип жаткан адамдан корк. Анын пейили бузук. Сен алып келген эмгекти энчилеп алуу үчүн аяңбай аракеттенүүдө. Анын анык шайтан экени көзүңө түк көрүнбөгөнү мага такыр түшүнүксүз. Эсиндеби, анын келерин мен алдын-ала айткам. Сен анын таасирине түшүп калбашың үчүн мамиле кылбай эле кой дегем. Ал сенин үйүңө алгач келген күнү түнкүсүн атайы алыс жол басып келип, баягы киши келди, эми андан этият бол деп эскерткем. Чынымды айтышым керек, мен ошондо ага жеткиликтүү баа бербей койгон экем. Болбосо, аны дарылашыңа деле жол бербей койо алмакмын. Аныма азыр абдан өкүнөм.

Ринат оюндагыларын айтып алуу үчүн токтобой сүйлөй берди. Мен кунт койуп угуп турганым менен анын мага алгачкы жолукканы, андан кийинки күтүлбөгөн кезигүүлөр, медитацияга чыгуунун ыкмаларын үйрөткөнү, көбүнчө оккультизм жаатында сүйлөшкөн учурларыбыз, ал мени Карпатка барып окуп кел деп чакырганы, менин баш тартка-

ным, дагы-дагы көп нерселер көз алдыман чубуруп өтүп атты.

– Билесиңби, Мари, менин билишимче, сен өтө жөндөмдүү адамдардын бирисиң. Элдик табыпчылыктын жолуна түшкөндөн берки аз убакта шумдук ийгиликтерге жетише алдың. Топураган көпчүлүктүн катарында калбадың. Алдыга суурулуп чыгып, аябай озуп кеттиң. Анткени менен сен ала турган маалыматтар чексиз. Мен сага буга дейре арзыбаган гана колдоо көрсөткөм. Дагы көп нерселерди сага тааныштыргым келет. Дагы кандай жардам берүү колумдан келсе, аны, кудай акы, сенден аябайм. Анткени, сени менен чогуу жасай турган иштер көп. Алардын дээрлик эч нерсесин аткара элекпиз. Ортобузга туруп калган кедерги кишини эле сен өзүң алып таштасаң, андан өз эркиң менен баш тартсаң, баары калыбына келет. Мари, сенин эсиңде да, экөөбүз сүйлөшкөн учурларда кээде сүйүү маселесине да кенен-кесири токтолгон учурларыбыз болгон. Муну эсиңе салганым, сүйүү бул ар бир адамдын жүрөгүндө жанган улуу от экенин, ар бир адамдын айлана-чөйрөсүндөгүлөрдүн баарына, кылган кызматына, көздөгөн кызыкчылыгына, карманган кесибине, деги койчу, баарына жылуулугун чачыратарын айткандарымды эсиңе салайын дегеним. Мари, сен ушундан улам билесиң, мен жашоонун өзүн кандай сүйөөрүмдү. Мен сени да кандай сүйөөрүмдү билесиң деп ишенем. Эгер билбеген болсоң, эми мындан ары билип жүрөсүң да, туурабы! Биздин мамилебиз үзүлүшүн эч каалабайм. Мен ушуну гана ачык айтыш үчүн атайы келдим. Кокус, сунушумду кабыл алсаң, анда сен өзүңдүн сүйүктүү ишинди уланта бересиң. Мен да өз ишим менен эле алектенем. Болгону, экөөбүз чогуу боло турган учурларда чогуу болуп, биргелешип жасай турган иш-

терди бирге аткарабыз. Ушуга менин үмүтүм чоң... Кокус сунушум өтпөй калса бара-бара аралыгыбыз алыстай берет го. Анан такыр байланышпай калышыбыз мүмкүн...

Көптөн бери көөдөнүнө топтогон сырларынын баарын Ринат айтып бүткүчө эки саатча убакыт өтүп кетти.

– Мен түшүнөм, сен жолундан калбай, байланышка чыгышың керек. Мен келген жагыма кайтышым керек,– деп сөзүн аяктады.

– Жакшы кал. Көрүшкөнчө... – деп айтып андан узадым. Бир нече мүнөттөн кийин Жайсаң Ата-нын нуршооласына сүңгүдүм:

***Бул сапар өзүң менен эч нерсе албай,
эч кимден, эч нерседен кабар салбай,***

***бир гана чыккан китеп жөнүндөгү,
ой бөлүп, бөлөк нерсе көрүнбөдү...***

***Кагаздай от койгондо дүрт деп жанган,
жан элең бир аз мурда жалындаган.***

***Ал азыр кызыл чоктой жалыны өчкөн,
жалбырттап куйкалоодон тапка өткөн,***

***жандарга көңүлүндөн түнөк тапкан,
негедир жалккандайсың сыр ачкандан.***

***Ишиң да, мүнөзүң да, Акчабагым,
Атаңды ушул сапар кубантканын,***

***бүгүнкү жолугууда айткым келип,
шашыла келген элем, бирок көрүп***

**жол тоскон таанышыңды, күтүп калдым.
Сыноону эрк-күчүңдү каалагамын.**

**Сүйлөшкөн сөздөрүңдүн баарын уктум.
Туурадыр ой бөлүшсөм урунттуусун?..**

**Ааламды чексиз сүйүү кармап турат.
Болбосо калмак баары небак кыйрап.**

**Туптунук акыл – жаткан мөңгү катмар,
толуктайт бөксөргөнүн тирүү жандар.**

**Жалынса аруу дилде Жаратканга,
сүйүүдөн акыл толот катмарлана.**

**Пенделер аруу сүйгөн кең Ааламды,
кыйроодон сүйүү менен сактайт аны.**

**Эл-Жерин Соорундуктай сүйө алгандар,
атага Алтынайдай күйө алгандар,**

**Сергилдей берген антка бекем турса,
Култегин, Бөгөйгө окшоп кызмат кылса,**

**достукту бийик тутса Күчүгөндөй,
жар сүйсө – аруу сүйсө Тул-Бийкедей,–**

**анда Аалам жашыл бойдон арчага окшоп,
ар дайым тураарына күмөнүм жок!**

**Сүйгүнүң, аркалагын ак жолуңду,
сүйгүнүң кең жарыкта бар болгонду!**

***Сүйүүңө бекем турсаң – Акчабагым,
көздөгөн максатыңа жакын калдың...***

***Чырагым, сапар улап, жер кезели.
Эштекке, Эрназарга сөз берели...***

26.XII.1996.

*Бул медитациялардын учурунда 211-250-беттер
жазылган.*

*Экинчи китептин
медитациялар бөлүгүнүн аягы.*

МАЗМУНУ

Батмазууранын бешик ыры	7
Култегиндин Теке Баатырга келгени	13
Күчүгөн билген купуя сыр	30
Саид Маликтин аман сакталышы	46
Саид Маликтин таржымалы	50
Теке Баатырдын Зулейхага үйлөнүшү	94
Боз-Коргондогу алгачкы түн.....	131
Жамшиддин жыландар менен арбашуусу.....	148
Бозчагырдын эскертүүсү.....	199
Күчүгөндүн арманы	212
Медитациялар бөлүгү	253

Жайсаң Үмөт уулу
АЙКӨЛ МАНАС

Дастан

Экинчи китеп

ЫЙЫК ЭНЕЛЕР:
СЕРГИЛ

Редактору *Жумадин Кадыров*
Корректору *Жаңыл Шайыкбекова*
Компьютерде калыпка салган *Рая Терибаева*

Форматы 84x108^{1/32}. Көлөмү 20,0 басма табак.
Заказ № 329. Нускасы 10000 даана.

«Бийиктик» басмасы

Бишкек шаары, Ю. Абдрахманов көчөсү, 170 «А»
Тел.: 66-75-58, 66-75-56